

Neerlandica extra Muros. Jaargang 1984

bron

Neerlandica extra Muros. Jaargang 1984. Coutinho, Muiderberg 1984

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/_nee005198401_01/colofon.php

© 2015 dbnl

dbnl i.s.m.

[Neerlandica extra Muros - voorjaar 1984]

In memoriam

Franciscus Peter Thomassen (18.5.1910-22.12.1983)

Op vrijdag 23 december viel mijn oog op de naam Thomassen toen ik wat in een Haags avondblad zat te lezen. Argeloos las ik verder en schrok. Thomassen dood? Maar dat kàn toch niet! Het kon helaas wèl. De volgende morgen bracht de post de bevestiging. Onverwacht heengegaan, zo stond het in het overlijdensbericht. Onvoorstelbaar, vond ik het. Dan gaat het verleden weer voor je leven. Het verleden waarin Thomassen een grote rol speelde: de Werkcommissie, later de IVN, de NUFFIC in Het Oude Hof. In dat Oude Hof was het allemaal begonnen. Daar kwam in 1961 een groepje docenten Nederlands aan buitenlandse universiteiten bijeen. De Werkcommissie van hoogleraren en lectoren in de neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten werd er opgericht. Drie mensen speelden daarin een belangrijke rol: prof. W. Thys, dr. J.M. Jalink en drs. F.P. Thomassen. Dankzij Thomassen en met goedvinden van de heer Quik van de NUFFIC, mocht de Werkcommissie gebruik maken van het apparaat van de NUFFIC. Het werk groeide. In 1966 begon ik de heer Jalink te assisteren. Uit dat jaar dateert ook mijn eerste contact met de heer Thomassen. Vele, vele malen ben ik bij hem binnengelopen. Zomaar, om te praten over het werk. Soms ook om samen met hem een oplossing te zoeken als er problemen waren. In welke levende gemeenschap zijn er geen problemen?

Thomassen kon luisteren. Ook in vergaderingen, soms zeer lange vergaderingen. Als hij iets zei was het meestal duidelijk en overtuigend. Na de vergadering vond je op zijn bureau soms ware kunstwerken die hij al luisterend had gemaakt. Hij was ook op dit gebied zeer begaafd. Hoewel hij van huis uit geen neerlandicus was, viel hij in het gezelschap van neerlandici niet uit de toon. Integendeel. Hij wist heel veel van literatuur. Zoals ook nog blijkt uit een gedicht van Rilke, vertaald door Thomassen. Het staat boven het overlijdensbericht:

Wij allen vallen; zoo valt deze hand
 Beschouw de anderen: het is in allen
 Toch is er Eén, die al dit vallen
 oneindig teeder koestert in zijn Hand.
 (uit *Herbst* van R.M. Rilke).

In 1976, op het Colloquium in Antwerpen, nam hij afscheid. Als penningmeester, als bestuurslid van de IVN. Maar zijn belangstelling bleef. Op de Colloquia ontbrak hij niet. Voor de totstandkoming van een nieuwe uitgave van *De neerlandistiek in het buitenland* heeft hij veel werk verzet.

De oudere lezers van *NEM* zullen Thomassen missen. Op de colloquia, maar ook daarbuiten. Thomassen hield van mensen. Door zijn sterke gevoel voor rechtvaardigheid probeerde hij mensen die naar zijn ge-

voel onjuist behandeld waren, te helpen.

Uit alle woorden die in de aula van crematorium Ockenburgh gesproken werden, sprak grote dankbaarheid voor wat de mens Thomassen betekende. Voor zovelen. Bij die velen kunnen zeker ook docenten Nederlands in binnen- en buitenland worden geteld.

H. Moolenburgh-Ekkel

Minderheid of minderwaardigheid?

Het Vlaamse literaire boek en het oog van de Nederlandse kritiek

Theo Hermans

Jan Frans Willems, geleerde, orangist, Vader der Vlaamse Beweging, God hebbe zijn ziel, schreef in een postscriptum bij een brief van 5 februari 1825 aan zijn Nederlandse vriend Jeronimo de Vries: ‘Het verwondert my, dat er op myne laatstelyk uitgegeven werken, vooral op myne spelling, nog geene eene recensie aan den dag komt. Dat is niet broederlyk van de Hollanders’ (Willems *ed.* 1874, p. 33). Vandaag de dag zijn sommige sceptisch aangelegde geesten in Vlaanderen de mening toegedaan dat de Hollanders er in de tussenliggende jaren niet veel broederlijker op geworden zijn, zeker niet als het gaat om het recenseren van uit Vlaanderen afkomstig literair werk.

‘Zowat negentig procent van wat in Vlaanderen wordt geschreven en gepubliceerd blijft in Nederland onbekend,’ meende Willem Roggeman in een themanummer van *De Vlaamse Gids* (1981) over de vraag ‘Bestaat er een Vlaamse literatuur?’ De volgende bladzijden zullen uitwijzen dat Roggemans schatting de waarheid dicht benadert, maar dat ‘geschreven’ en ‘gepubliceerd’ toch twee verschillende dingen zijn. Intussen heeft het veronderstelde gebrek aan informatie in de Nederlandse media over het literaire leven in het Zuiden een aantal Zuidelijke gemoederen in een staat van grote gebelgdheid gebracht. Misschien was geen nieuws nog goed nieuws, want toen Jeroen Brouwers enige jaren geleden de knuppel in het hoenderhok gooide met schotschriften en scheldproza over de treurige staat der Vlaamse letteren (Brouwers 1976, 1977, 1978, 1981), werd hij door meer dan één Vlaamse cultuurbaron met afgrijzen bekeken als was hij de mensgeworden ratelende builenpest. De sfeer is sindsdien weinig verbeterd. In het *Boekblad* bekritiseerde Carlo van Baelen onlangs het bliksembezoek van twee *Volkskrant*-journalisten aan letterkundig Vlaanderen (cf. Den Boef en Kuipers 1982) en hij vroeg zich naar aanleiding van hun laatlunkende commentaren af: ‘Vanwaar die anti-Vlaamse hetze? Waarom kan er in Nederland nooit objectief tegen Vlaanderen aangekeken worden? Moet er steeds dat betweterig denigrerend bijklankje zijn?’ (Van Baelen 1983, p. 22).

Er vallen ook krassere uitspraken te memoreren. De Vlaamse dichter Daniël Billiet had het in 1978 over Nederlandse uitgevers en critici als culturele ‘bezettters’ en ‘verdrukkens’ en hij veroordeelde zijn collega Eddy van Vliet als een ‘collaborateur’ omdat deze er mee had ingestemd het aandeel van de Vlaamse dichters in de bloemlezing *Poëzie is een daad van bevestiging* (redactie Buddingh'/Van Vliet) tot 25 procent te beperken. Hubert Lampo deed er nog een stevige schep bovenop toen hij gewaagde van het ‘agressieve, om niet te zeggen fascistoïde lef’ waarvan de Nederlandse deelnemers aan het panelgesprek op de Dagen van de Vlaamse Gids blijk zouden hebben gegeven. Bij wijze van verklaring voor die agressiviteit opperde Lampo de lichtelijk onwaarschijnlijke hypothese dat de ‘anti-

Vlaamse hetze' in Nederlandse literaire kringen een gevolg is van de overname van de Vlaamse uitgeverij Manteau door het Nederlandse Elsevier-concern, waardoor immers een aantal Vlaamse auteurs ineens op de Nederlandse markt waren verschenen, zodat de Nederlandse schrijverswereld zich in zijn broodwinning bedreigd voelde (Lampo 1982, p. 3).

Terugkerend tot de wereld van de redelijkheid, kan men zich echter in ernst de vraag stellen in welke mate de Nederlandse literaire kritiek en journalistiek aandacht besteedt aan uit Vlaanderen afkomstig literair werk. De Nederlandse critici zelf zijn het onderling niet altijd eens over die aandacht. 'In Nederland weet men van Vlaamse literatuur zoveel als een vrome non weet van jeneverstoken,' oordeelde Jeroen Brouwers in een interview met het Vlaamse dagblad *De Morgen* (5.9.1981). 'Literaire redacties in Nederland houden ondertussen de vinger aan de pols van de Vlaamse cultuur en maken van hun oplettendheid een kunst. Hun ontgaat niets,' meende daarentegen Carel Peeters in *De Vlaamse Gids* (1981, p. 24). Vooruitlopend op wat volgt kan ik nu al zeggen dat Brouwers op dit punt meer dan gelijk heeft en dat Peeters een monumentale dwaasheid heeft neergeschreven. Nauwelijks een bladzijde eerder had Peeters trouwens nog verteld hoe de redactie van *Vrij Nederland* niet eens een recensie-exemplaar van Walter van den Broecks *Brief aan Boudewijn* had ontvangen en hoe alleen de alertheid van Jeroen Brouwers het boek een bespreking bezorgde. Dat had hem tot nadenken moeten stemmen.

Wat weten we nu concreet van de mate van aanwezigheid van Vlaamse literatuur in de Nederlandse kritiek? Wel, de resultaten van een klein aantal enquêtes, meestal kwantitatief van opzet, zijn beschikbaar. Daarover zo dadelijk meer. Men kan ook zelf een paar vergelijkende steekproeven nemen en dus rechtstreeks bij de bron gegevens vergaren. Ik stel voor om het in eerste instantie eens op die manier te proberen.

Teneinde althans een voorlopige indruk te krijgen van het recensiegedrag in het Noorden én in het Zuiden, heb ik twee min of meer representatieve (en toevallig beschikbare) kranten gekozen. Het onderzoek - als het die naam mag hebben - bestond uit een vergelijking van het aantal recensies van nieuw literair werk van Nederlandse, respectievelijk Vlaamse auteurs in het Cultureel Supplement van *NRC-Handelsblad* en de Standaard der Letteren, de wekelijkse boekenbijlage van de Vlaamse krant *De Standaard*. Ik heb de twee bijlagen naast elkaar gelegd voor de periode van juli tot december 1982. Strikt genomen hebben we hier natuurlijk te maken met een vergelijking van twee ongelijkwaardige grootheden, want er bestaan aanzienlijke verschillen tussen de beide supplementen, zowel in omvang als in redactionele aanpak. Het Cultureel Supplement is ruimer opgevat dan de Standaard der Letteren en vertoont veel meer variatie, met vaak uitgebreide stukken over muziek en plastische kunsten. De Standaard der Letteren daarentegen bevat vrijwel uitsluitend recensies, wat wellicht het feit kan verklaren dat hier een groter aantal literaire werken aan bod komt dan in de *NRC*: zowat 50 in de Standaard der Letteren tegenover ongeveer 30 in het Cultureel Supplement. Anderzijds besteedt *De Standaard* naar verhouding veel aandacht aan romans en verhalen die eerder onder de cate-

gorie 'lectuur' dan onder 'literatuur' vallen. Ik denk aan werk van Cor Ria Leeman, Andreas Roels, Jan Cartens, enzovoort. Voor de puur kwantitatieve vergelijking die ik hier beoog, is een dergelijk - toch al hachelijk - onderscheid echter niet vol te houden en wordt alles dus over één kam geschoren.

Een eerste vaststelling is dat het aantal boeken die binnen de gekozen periode in beide kranten besproken worden, opvallend klein is, nauwelijks een half dozijn. Dat belooft al niet veel goeds. De gelukkigen die zowel in Nederland als in Vlaanderen gerecenseerd worden, zijn de veel gelezen auteurs zoals W.F. Hermans, Harry Mulisch en Mensje van Keulen, of iemand als Astère Michel Dhondt, die een voet in beide kampen heeft aangezien hij een tot Nederlander genaturaliseerde voormalige Belg is.

Ik ben vervolgens de verhouding nagegaan van het aantal recensies van nieuw literair werk van Nederlandse en Vlaamse auteurs in de beide dagbladen. Voor de *NRC* kwam ik tot een verhouding van 1 boek van een Vlaams auteur voor elke 10 boeken van Nederlandse schrijvers. Bij *De Standaard* werd dat een verhouding van zowat 6 recensies van Vlaamse auteurs voor elke 5 Nederlandse. Wanneer ook andere werken van literair belang, zoals heruitgaven (bijvoorbeeld van Nescio en Bordewijk), populariserende boeken (bijvoorbeeld *Het land der letteren*), bloemlezingen (bijvoorbeeld die van Anne Marie Musschoot uit *Van Nu en Straks*) en bundelingen van columns (bijvoorbeeld *Armando uit Berlijn*) bij de berekening betrokken worden, blijft de globale indruk in grote trekken dezelfde.

Het beeld kan echter wel een stuk scherper gesteld worden als we niet naar de nationaliteit van de auteurs kijken maar naar de uitgevers en het land waar die gevestigd zijn. Dan zien we dat in het Cultureel Supplement praktisch uitsluitend boeken van Nederlandse uitgeverijen worden besproken. De overgrote meerderheid van de gerecenseerde werken wordt geleverd door de Bezige Bij, Querido en de Arbeiderspers, op enige afstand gevolgd door Meulenhoff en Bert Bakker. In de *Standaard der Letteren* blijkt dat voor elke 2 boeken gepubliceerd in België, 3 in Nederland uitgegeven werken gerecenseerd worden. De Nederlandse koplopers zijn hier de Bezige Bij, de Arbeiderspers en Nijgh & Van Ditmar, de Belgische Manteau en Standaard Uitgeverij. Duidelijkheidshalve voeg ik er aan toe dat ik het concern Elsevier Manteau als gemengd Nederlands-Belgisch beschouw, terwijl ik Elsevier bij Nederland en Manteau bij België reken.

Wanneer we nu de bevindingen betreffende auteurs en uitgevers met elkaar vergelijken, dringen enkele conclusies zich op. Als je per ongeluk een Vlaams auteur bent, heb je slechts een minieme kans (10 procent) op een recensie van je boek in de *NRC*. Een welhaast absolute voorwaarde om besproken te worden is dat je werk bij een in Nederland gevestigde uitgever moet verschijnen. Ook *De Standaard* legt een onmiskenbare voorkeur aan de dag voor auteurs van eigen bodem; dit is trouwens des te meer het geval als men bedenkt dat ongeveer 60 procent van de gerecenseerde boeken van Nederlandse uitgevers afkomstig zijn.

Er zijn in de beide supplementen nog andere gegevens voorhanden die deze conclusies bevestigen. In de periode juli-december 1982 recenseerde het Cultureel Supplement van de *NRC* een achttal debuten.

Daar was één Vlaming bij, maar zijn boek was wel bij Meulenhoff verschenen. De Standaard der Letteren beperkte zich grotendeels tot Vlaamse debuten; de werken in kwestie kwamen zowel van Nederlandse als van Vlaamse uitgevers. Volkomen voor zichzelf spreekt in dit opzicht de rubriek 'Nieuwe titels van het najaar' in de *NRC* van 13 augustus 1982 (CS 615): op één uitzondering na (Hugo Claus) werd er alleen werk van Nederlandse auteurs aangekondigd, te verschijnen bij uitsluitend Nederlandse uitgeverijen.

Het bovenstaande is natuurlijk niet meer dan het beknopt verslag van een amateuristisch mini-gelegenheidsonderzoekje. Er is echter reden om te geloven dat de ruwe schets van de Noord - Zuidverhouding die er uit naar voren komt, ook een meer algemene geldigheid bezit. Elders samengeraapte indrukken en feiten wijzen immers in dezelfde richting. Zo weet de onderzoeker Eric van den Heuvel te melden dat er in *Vrij Nederland*, de boekenbijlage inbegrepen, welgeteld 2 nieuwe Vlaamse romans gerecenseerd werden in de loop van het hele jaar 1980. In de *Volkskrant* kwamen in de periode van juli tot december 1980 elf boeken van Vlaamse auteurs aan bod, waarvan er 8 in Nederland waren verschenen en 3 bij Elsevier Manteau (cf. Van den Heuvel 1981). Maar we beschikken ook over enkele serieuze, breder opgezette enquêtes. Op de resultaten van twee daarvan wil ik nu wat nader ingaan.

Op de 32ste Algemene Conferentie der Nederlandse Letteren, die in oktober 1982 in Den Haag gehouden werd, kwam onder andere een rapport over 'Literaire informatie in Nederlandse en Vlaamse dag- en weekbladen' ter sprake (cf. Verhegghe 1982; Van Baelen 1983). Het onderzoek werd uitgevoerd door de reeds genoemde Eric van den Heuvel voor België en Ton Steijger voor Nederland. Zij kamden de jaargang 1981 van 23 dagen weekbladen uit, opgesplitst in 13 Nederlandse (8 kranten, 5 weekbladen) en 10 Vlaamse (7 kranten, 3 weekbladen). Alles bij elkaar registreerden zij zo'n 3500 artikelen gewijd aan modern oorspronkelijk Nederlands literair werk. Zowel het aantal literaire artikelen als de totaaloppervlakte ervan bleken vrijwel gelijk in Nederland en Vlaanderen. Recensies waren in de Nederlandse media relatief minder in aantal dan in Vlaanderen, maar ze vielen gemiddeld langer uit. Zoals verwacht kon worden, kregen romans overal de meeste aandacht. Daarnaast toonde Nederland zich meer in zogenoemde 'non-fiction' geïnteresseerd, Vlaanderen meer in poëzie. Dat is allemaal tot daar aan toe. Boeiender wordt de zaak wanneer we op cijfers en procenten stoten die met auteurs en uitgeverijen te maken hebben. Zo blijken debuten maar heel zelden - gemiddeld 1 keer op 6 - enig gehoor te vinden aan de andere kant van de rijksgrens. De weinige Vlaamse debuten die in Nederland een recensie in de wacht sleepten, waren alle bij Manteau verschenen. De Nederlandse bladen wijdden besprekingen aan 22 Vlaamse auteurs, in totaal 27 uitgaven, waarvan 15 gepubliceerd door Elsevier Manteau, 8 door Nederlandse concerns en slechts 4 door Vlaamse uitgevers. In de Vlaamse bladen stonden recensies te lezen van 131 Nederlandse schrijvers, d.i. circa 70 procent van de in totaal 189 die in de Nederlandse bladen werden gerecenseerd.

Bij de uitgeverijen tekende zich een uitgesproken neiging tot concentratievorming af. Van de 136 uitgevers die vermeld werden, namen

de 10 grootste (d.i. 7,5 procent) niet minder dan 65 procent van alle vermeldingen voor hun rekening, terwijl 38 procent van de uitgeverijen elk slechts één keer vermeld werden. In Vlaanderen neemt de groep Elsevier Manteau een dominerende positie in. Voor zover Vlaamse uitgaven in Nederlandse bladen aan de bak komen, gaat het bijna uitsluitend om produkten van deze groep. Als we de 13 meest vermelde Nederlandse uitgeverijen nagaan, stellen we vast dat de vermeldingen van hun produkten voor 70 procent in Nederlandse bladen voorkomen en voor 30 procent in Vlaamse. Hierbij dient uiteraard rekening gehouden te worden met het feit dat de Nederlandse boekenproductie ongeveer vier keer groter is dan de Vlaamse: in 1981 brachten de Vlaamse uitgevers 250 literaire titels op de markt, de Nederlandse meer dan duizend. Globaal gezien bestaat circa 65 procent van het literaire aanbod in Vlaanderen dan ook uit Nederlandse import. De Vlaming die daar hartzeer van heeft, kan hooguit troost zoeken in de overweging dat Franstalig België er nog erger aan toe is, want daar wordt 75 procent van de beschikbare boeken uit Frankrijk ingevoerd.

De omvangrijke boekenproductie in Nederland heeft overigens als belangrijk gevolg dat de dag- en weekbladen de aangeboden waar gewoon niet kunnen verwerken. Slechts een goede 30 procent van de in Nederland uitgebrachte titels haalt een bespreking in de Nederlandse periodieken. Voor Vlaanderen ligt dat cijfer aanmerkelijk hoger: daar wordt 80 procent van de (veel kleinere) plaatselijke productie in de media gerecenseerd. De toestand in Nederland heeft tot een voortdurende en scherpe concurrentie tussen de uitgevers onderling geleid, want een dag- of weekbladrecensie betekent welkome en goedkope publiciteit en publiciteit komt de verkoop ten goede. De scherpte van die concurrentie wordt wel eens vergeten in de Vlaamse jammerklachten over het gebrek aan belangstelling voor Vlaamse uitgaven in de Nederlandse media. Al met al blijft het echter een feit dat 70 procent van de Nederlandse auteurs die in eigen land een recensie krijgen, ook in de Vlaamse pers besproken worden, terwijl omgekeerd slechts 13 procent van de in Vlaanderen gerecenseerde Vlaamse auteurs ook op een recensie in een Nederlands blad kunnen rekenen.

Er heerst bij de Noorderburen dus onmiskenbaar een zekere stilte ten opzichte van Vlaams literair werk en het is misschien niet te verwonderen dat in Vlaanderen het woord 'doodzwijgen' wel eens in de mond genomen wordt. Gezien de niet te onderschatten publiciteitsfunctie van de dag- en weekbladkritiek is niet vermeld worden over het algemeen trouwens nadeliger voor auteur en uitgever dan een negatieve recensie. Afkeurende reacties hoeven de verkoopcijfers immers niet ongunstig te beïnvloeden, getuige het geval *Ik, Jan Cremer*, en doorgaans is de grote meerderheid van de recensies toch positief (cf. Martin 1982). Maar doodzwijgen blijft een tendentius en geladen woord. Een echt doodzwijgwapen wordt eerder in ideologische zin gehanteerd, niet in de laatste plaats in de verzuilde Vlaamse pers. Daar werd, om maar iets te noemen, Louis Paul Boons *Kapellekensbaan* door de katholieke kranten eensgezind genegeerd, met uitzondering van de *Standaard*, die er negatief over schreef. Anderzijds prijkten er twee meterslange warmbloedige stukken over het boek in *Vooruit*, het socialistische dagblad waar Boon zelf aan meewerkte. Maar goed, zo dwalen we van

ons onderwerp af.

Naast het onderzoek van Van den Heuvel en Steijger beschikken we ook over de resultaten van een gelijkaardige steekproef, ondernomen door de Elspeet/JIB-groep (cf. Van Baelen 1983). Deze proef onderzocht eveneens een ruime keuze aan Nederlandse en Vlaamse dagbladen en periodieken (in totaal 23 titels) op literaire informatie allerhande - inclusief advertenties en foto's - gedurende de maanden juli tot september 1981. Ook dit was weer een zuiver kwantitatieve test; de gegevens werden uitgedrukt in cm² literatuurnieuws. Gezien de overlapping met het werk van Van den Heuvel en Steijger, geven de cijfers van dit onderzoek min of meer hetzelfde beeld te zien. De Vlaamse bladen bleken 43 procent van de literaire ruimte aan eigen auteurs te besteden, 15 procent aan Nederlandse auteurs en de rest (42 procent) aan buitenlandse. In de Nederlandse media kregen de eigen auteurs 60 procent van de ruimte, Vlaamse auteurs 10 procent en buitenlandse 30 procent. Wanneer de blik verschuift van de auteurs naar de uitgevers, profileren de percentages zich heel wat scherper: in de Vlaamse media zijn eigen uitgevers goed voor 33 procent van de ruimte, tegen meer dan 50 procent voor Nederlandse uitgevers, terwijl in de Nederlandse bladen 75 procent van de ruimte door eigen uitgevers opgeslokt wordt en de Vlaamse het met 8 procent moeten stellen. Eén slotsom is alvast overduidelijk: Vlaamse uitgevers krijgen in Nederland geen voet aan de grond. Andersom wel. Boekwerken van Nederlanders huize zijn zeer sterk vertegenwoordigd op de Vlaamse markt en in de media, ook al probeert de Vlaamse recensent bij al die import toch de eigen auteurs er nog uit te pikken.

Bij het zien van al die cijfers wordt de verleiding wel heel groot om de hand ook eens in eigen boezem te steken en na te gaan hoe de prozaen poëziechronieken van *Neerlandica extra Muros* zich in dit opzicht gedragen. Zullen we even kijken hoe de relatie verloopt vanaf de eerste kroniek in *NEM* 33 (najaar 1979) tot de aflevering in *NEM* 40 (voorjaar 1983)? Waarom niet, vooruit. Hoewel in deze of gene kroniek de ene auteur wat uitvoeriger aan bod komt dan de andere, is de algemene lijn toch te volgen. De poëziechronieken behandelden zo'n 34 dichtbundels, waaronder 10 van Vlaamse dichters, zowat 30 procent dus. Ik meen echter te weten dat die kronieken door een Vlaming geschreven worden. Desondanks waren slechts 3 van de 10 Vlaamse dichtbundels afkomstig van Vlaamse uitgeverijen (met name Manteau, Van Hyfte en Masereelfonds). In de prozakronieken kwamen tot dusver 46 romans en verhalenbundels ter sprake, waaronder 5 boeken van Vlamingen, d.i. ongeveer 9 procent. Van die 5 boeken was er één bij een Vlaamse uitgeverij verschenen (Standaard). Zo zit dat.

Wat al het tot nu toe geciteerde cijfermateriaal gemeen heeft, is dat het op puur kwantitatieve basis samengesteld is: zoveel auteurs van dat land hier, zoveel centimeter recensie daar. Over de kwaliteit, de inhoud, het wat en hoe van de kritische aandacht in de onderscheiden media, zeggen die cijfers heel weinig. Of misschien toch iets, volgens sommigen althans. Volgens Jeroen Brouwers impliceert het gebrek aan belangstelling voor Vlaamse literatuur bij Nederlandse critici een negatief waardeoordeel, want: 'Wat

brengt de Vlaamse literatuur van thans dan voort, waar Amsterdamse kringen zeer geestdriftig over zouden moeten (kunnen) zijn? Ik vraag dit zonder minachting. Zonder minachting geef ik zelf het antwoord: *niks*' (Brouwers 1977, p. 14). Zoekend naar een verklaring voor de geringe animo in Nederland om Vlaams werk te bespreken is Card Peeters al even formeel: 'Dit komt door het ontbreken van boeken die het bespreken waard zijn' (*De Vlaamse Gids* 1981, p. 23). Ook Tom van Deel heeft zich in dezelfde zin uitgesproken: 'Er bestaat, in mijn opinie, geen onbegrip voor de Vlaamse literatuur, er bestaat alleen, en dat is principieel, geen begrip voor een gebrek aan kwaliteit' (*ibid.*, p.16) - al ben ik dan weer geneigd in meer of mindere mate met Van Deel van mening te verschillen over de evaluatie van enkele van de namen die hij noemt (Leo Pleysier, Alstein, Pol Hoste, Daniël Robberechts).

Dergelijke beoordelingen vertonen echter onvermijdelijk een subjectieve inslag. Bernlef bijvoorbeeld vindt dat 'veel vlaamse prozateksten aanzienlijk avontuurlijker van vorm en inhoud zijn dan wat er op dit ogenblik in Nederland wordt geproduceerd' (*ibid.*, p. 20). In feite wordt Van Deel trouwens van antwoord gediend door niemand anders dan Jeroen Brouwers, die er in zijn *Kladboek 2* op wijst dat de Nederlandse kritiek woordeloos voorbijging aan Walter van den Broecks *Aantekeningen van een stambewaarder*, Paul de Wispelaeres *Tussen tuin en wereld* en Lucienne Stassaerts *Parfait amour*, terwijl Brouwers zelf die werken van tamelijk positief tot zeer positief waardeert (Brouwers 1980, p. 88). Daardoor wordt meteen ook de wel meer naar voren gehaalde stelling ondergraven die luidt dat Vlaamse auteurs die iets in hun mars hebben toch een onderkomen vinden bij een Nederlandse uitgeverij en dat de achterblijvers dus wel niet veel zullen voorstellen. Het is natuurlijk niet ondenkbaar dat het zo is, maar waarschijnlijk acht ik het niet. Het hele argument van de minderwaardige artistieke kwaliteit - er wordt in Vlaanderen alleen rotzooi gepubliceerd, het doet pijn aan de ogen, wij sluiten ze - is trouwens misleidend. Men kan het oneens zijn over de kwaliteit van pakweg Maarten 't Hart en Jotie T' Hooft, Jacob Groot en Herwig Waterschoot, Elly de Waard en Lucienne Stassaert, Nicolaas Matsier en Leo Pleysier. Maar 't Hart, Groot, De Waard en Matsier, of men ze nu goed vindt of niet, worden in de Nederlandse media gerecenseerd en geen zinnig mens zal daar bezwaar tegen hebben. Daartegenover staat dat T' Hooft, Waterschoot, Stassaert en Pleysier, of ze nu goed zijn of niet, in de Nederlandse media niet worden gerecenseerd. Daar gaat het om.

In tegenstelling tot kwantitatieve steekproeven zijn kwalitatieve enquêtes in verband met de Nederlandse aandacht voor Vlaamse literatuur (of omgekeerd) bij mijn weten niet voorhanden. Zij zijn ook bijzonder lastig uit te voeren, om voor de hand liggende redenen van subjectiviteit en evaluatie, bij de onderzoeker evengoed als bij de recensent. Toch moet het mogelijk zijn om in bepaalde, beperkte gevallen een stapje verder te gaan dan het zuiver cijfermatige. Uit nieuwsgierigheid heb ik eens een schuchtere poging in die richting ondernomen. Als proefkonijn diende de vaste poëzie-rubriek 'Ceterum censeo' van de Nederlandse dichter en criticus Rob Schouten in het tijdschrift *Maatstaf* (tien nummers per jaar), vanaf de eerste

aflevering van de rubriek in februari 1981 tot en met het decembernummer 1982. Ik heb speciaal gekeken naar de manier waarop Schouten over Vlaamse poëzie spreekt en naar de mate van bekendheid met Vlaamse poëzie die uit zijn beschouwingen blijkt. Maar eerst een paar cijfers, we zijn er nu toch al aan gewend.

In de loop van de genoemde periode recenseerde Rob Schouten een goede 60 bundels. Negen daarvan waren van Vlaamse auteurs, royaal genomen 15 procent. Ongeveer de helft van alle besproken bundels stamden van slechts 3 uitgevers (De Bezige Bij, Querido en de Arbeiderspers). Wat de Vlaamse auteurs betreft, 2/3 van hun bundels was afkomstig van Elsevier Manteau, de rest van De Bezige Bij en Van Oorschoot. Met andere woorden, precies nul bundels van exclusief Vlaamse uitgeverijen bereikten Schoutens werktafel of kwamen voor recensie in aanmerking. Die omstandigheid hoeft niet meteen aan moedwil of dwarsheid toegeschreven te worden, want in de eerste aflevering van zijn rubriek zegt Schouten dat het de bedoeling is om (ik cursiveer) 'de lopende poëtische productie *in Nederland* zo veel en compleet mogelijk bij te houden' (*Maatstaf*, februari 1981, p. 81). Dat gebeurt dus ook. Alleen werpt die instelling toch een wat vreemd licht op de veelgehoorde opvatting dat de Nederlandstalige literatuur één en ondeelbaar is. Maar kom, daarom niet getreurd.

De poëzierubriek in *Maatstaf* 1982 nummer 2 is geheel aan Vlaamse poëzie gewijd. In een inleidend stukje karakteriseert Schouten in algemene termen de verschillen tussen poëtisch Nederland en Vlaanderen. Door de woekering van tijdschriftjes en kleinschalige publikaties is de Vlaamse situatie nogal onoverzichtelijk, terwijl in Nederland de scheiding tussen 'officiële' en 'officieuze' poëzie veel scherper is. De Vlaamse dichter is meer lyrisch en esthetisch, met een neiging tot 'poëtische overdosering', terwijl de Nederlandse dichtkunst over haar schouder naar het proza kijkt en eerder afstandelijk en verstandelijk is.

Die kenschets is op zichzelf helemaal niet dwaas. De verwijzing naar de woekerende Vlaamse tijdschriftjes en de vaak erbarmelijke kwaliteit ervan, te zamen met nog een paar details, haalde Schouten vermoedelijk uit hoofdstuk 2 van de essaybundel *Al wie omziet* (Elsevier Manteau) van de Vlaamse poëziecriticus Hugo Brems. Dat zeg ik niet zomaar. Elders geeft Schouten herhaaldelijk en ruiterlijk toe dat hij met Vlaamse poëzie weinig vertrouwd is en, zodra hij tegen een Vlaamse dichtersnaam aanloopt, altijd eerst naar *Al wie omziet* grijpt voor bijstand en verlichting. In zijn rubrieken doet hij dit metterdaad wanneer Luuk Gruwez, Nic van Bruggen en Leonard Nolens aan de beurt komen. Hij heeft het blijkbaar ook nodig, want bij het bespreken van bijvoorbeeld *Place des Vosges* (1981) merkt hij onbekommerd op dat Van Bruggen 'inmiddels wel een waslijst aan publicaties op zijn naam zal hebben staan.' Dat klopt. Nic van Bruggen debuteerde twintig jaar voordien (*Een kogel*, 1962), in 1977 publiceerde hij nog een bloemlezing van *100 gedichten* uit eigen werk, gevolgd door de bundel *Tussen feestend volk* (1977) - maar al die boeken verschenen bij Vlaamse uitgevers en Rob Schouten kent ze bijgevolg niet. Hij noemt Van Bruggen dan ook terecht 'zo'n typisch Vlaamse, in Nederland vrijwel onbekende poëet,' waarbij ik aarzel tussen de lezingen 'typisch Vlaams en in Nederland vrijwel

onbekend' of 'typisch Vlaams dat wil zeggen in Nederland vrijwel onbekend'.

In schril contrast met dit klaarblijkelijk gebrek aan kennis en achtergrondinformatie staat dan de rijke oogst aan veralgemeningen en vooroordelen die zich uit Schoutens beperkte deelname aan de Vlaamse poëziekritiek laat samenlezen. De vergezochte woorden van Clara Haesaert maken haar verzen tot 'quasi-poëzie, opgeklopt gebazel, Vlaamse poëzie op z'n ergst'. De gedichten van Bert Popelier daarentegen zijn wel barok en Vlaams, maar gelukkig niet 'Vlaams in de slechtste zin van het woord, met licentiaten in de poëzie, vol nauwelijks verteerde buitenlandse kost, experimenteren om het experimenteren, surrealiseren om het surrealiseren e.d.' Ook Leonard Nolens valt wel in de smaak want 'in het algemeen laboreert hij niet aan de verschrikkelijke woordendiarrhee van veel Vlaamse dichters'. In Van Bruggens werk vindt Schouten dan weer wel de bevestiging van 'mijn vooroordelen tegen Vlaamse poëzie: opgeschroefd taalgebruik en quasi-veelzeggendheid' en ook Freddy de Vrees taalgebruik is 'typisch Belgisch, hoogliedachtig en extatisch'. Vergeet niet dat we het over een totaal van negen Vlaamse dichters hebben. Als lezer vraag ik me dan onwillekeurig af: wat moet ik met al die categorische uitspraken en vooroordelen, wanneer Schouten immers in dezelfde adem toegeeft of ongewild laat blijken dat hij, vriendelijk gezegd, de recente Vlaamse poëzieproductie niet bepaald in haar geheel overschouwt? De paradox is op z'n minst verontrustend. Even verontrustend als bijvoorbeeld het knullige bezwaar dat de *Leeuwarder Courant* van 20 maart 1982, in de persoon van Rudi Boltendal, aanvoerde tegen Brems' *Al wie omziet* wegens 'de weinigzeggende, want niet individueel gekarakteriseerde veelheid van Vlaamse dichtersnamen,' net of het de animistische kunst van Buiten-Mongolië betrof.

Hoe komt dat nu allemaal zo? Vanwaar en waarom de onbekendheid, het klaarblijkelijk gebrek aan doorstroming van Zuid naar Noord, het éénrichtingsverkeer? Eén ding is zeker: de toestand dateert niet van gisteren. Jan Frans Willems werd er al lichtjes kregel van. Voor het grootste gedeelte van de negentiende eeuw lijkt het letterkundige verkeer in *beide* richtingen zo goed als onbestaande te zijn geweest. In *De Gids*, opgericht in 1837, verscheen in 1865 voor het eerst een bijdrage van een Vlaming. Daarna duurde het weer twintig jaar tot de volgende Vlaamse bijdrage er kwam. In 1867 stelde Max Rooses vast dat het 'Hollandse' boek in Vlaanderen een zeldzaamheid was en omgekeerd. In 1879 ging het Nederlandsch Congres, in vergadering bijeen te Mechelen, zowaar tot de vorming van een commissie over om de bevordering van de verspreiding van het Nederlandse boek in Vlaanderen te onderzoeken; op het daarop volgende Congres van 1881 te Breda bleek dat de commissie wegens gebrek aan geld nog niets had gedaan (cf. Elias 1971, p. 204-5). Daarentegen verklaarde Emmanuel de Bom op de jaarvergadering van de Vereniging van Vlaamse Letterkundigen op 4 juni 1906 dat de boekhandel in Vlaanderen voornamelijk in Nederlandse handen was (*Schrijvenderwijs*, p. 27). Of hij daarmee de situatie naar waarheid weergaf, valt moeilijk uit te maken, want voor zover ik weet ontbreekt het ten enenmale aan historisch onderzoek op dit gebied. Wel is het

duidelijk dat een aanzienlijk gedeelte van de literaire informatie over Vlaanderen in de Nederlandse dagbladen te danken was - en in verscheidene gevallen nog steeds is - aan een beperkt aantal Vlaamse medewerkers aan die bladen. Zo was Fernand Toussaint van Boelaere aan het *Handelsblad* verbonden en waren Max Rooses en De Bom eertijds correspondent van de *NRC*. Kort na de Tweede Wereldoorlog leverde Pieter Buckinx poëzierecensies voor die krant en tegenwoordig doet Freddy de Vree dat af en toe, net zoals bijvoorbeeld Herman de Coninck in het tijdschrift *Tirade* en (sinds kort) in *Vrij Nederland* schrijft. De rol van die correspondenten door de jaren heen zou op zichzelf een studie waard zijn.

Maar er is een ander aspect, dat uiteindelijk wellicht veel belangrijker is. In zijn inleiding bij Eugène de Bocks overzicht *De Vlaamse letterkunde* (1953) merkte Anton van Duinkerken op dat Nederland destijds geen belangstelling toonde voor het werk van Eugeen Zetternam of Reimond Stijns, maar wél voor dat van Stijn Streuvels en Cyriel Buysse, ‘in hoofdzaak’, aldus Van Duinkerken, ‘omdat ondernemende Noordnederlandse uitgevers als L.J. Veen en C.A. van Dishoeck het naar hier brachten’ (De Bock 1953, p. ix). In dezelfde zin heeft Jeroen Brouwers er in zijn *Kladboek 2* op gewezen dat er een hele traditie bestaat van Vlaamse auteurs die bij Nederlandse uitgeverijen hun heil zochten en als gevolg daarvan in Nederland erkenning vonden. De lijn strekt zich uit van Herman Teirlinck, Karel van de Woestijne en August Vermeylen (Van Dishoeck), via Ernest Claes (Wereldbibliotheek), Felix Timmermans (Van Kampen), Maurice Roelants en Gerard Walschap (Nijgh & Van Ditmar), tot bij Louis Paul Boon (Arbeiderspers), Hubert Lampo (Meulenhoff), Hugo Claus, Ivo Michiels, Hugo Raes, Freddy de Vree en Eddy van Vliet (Bezige Bij). Het is alleszins typerend dat bijvoorbeeld Anne Marie Musschoots bloemlezing uit *Van Nu en Straks*, een algeheel Vlaamse aangelegenheid, wel gerecenseerd werd in Nederland (o.a. in de *NRC*, 13.8.1982), want verschenen bij Nijhoff; dat de essaybundel *Woord en beeld*, redactie Piet Thomas, met bijdragen van zowel Nederlandse als Vlaamse poëziecritici, in Nederland nauwelijks enige aandacht kreeg, want verschenen in België (Lannoo); dat de roman *De razernij der winderige dagen* van Leo Pleysier, het eerste boek dat hij bij de Bezige Bij liet verschijnen, in Nederland besproken werd alsof het om een debuut ging. Ligt de grote knoop derhalve in de uitgeverswereld, dus in de economische sfeer en niet zozeer in de sfeer van artistieke kwaliteit, regionale taalverschillen, kritische vooringenomenheid of culturele integratie?

Over die problematiek op het niveau van de uitgevers vatte Eric van den Heuvel enige tijd geleden zijn bevindingen, opgedaan in het kader van een ruimere studie, samen in een beschouwing voor *Ons Erfdeel* onder de titel ‘De beschikbaarheid van het Vlaamse literaire boek in Nederland’ (Van den Heuvel 1981). Het loont de moeite daar een paar punten uit te lichten. Globaal genomen wijt Van den Heuvel het gebrek aan evenwicht in het boekenvak tussen Vlaanderen en Nederland aan ‘een ingewikkeld samenspel van economisch-commerciële en cultuur-historische factoren’ (p. 535). Het hele probleem is volgens hem ‘fundamenteel van sociaal-economische aard’ (p. 531). Waar het boekenvak én het literaire leven in

Nederland een ononderbroken ontwikkeling hebben doorgemaakt van de zeventiende eeuw af tot nu, is dat in Vlaanderen, zoals bekend, niet het geval. De Nederlandse Vereniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels werd opgericht in 1815 en ook de Nederlandse Uitgeversbond bestaat al meer dan honderd jaar. De oprichting van de Vereniging ter Bevordering van het Vlaamse Boekwezen dateert van 1929, zowat een eeuw later dan overal elders in Europa. Door de, historisch verklaarbare, Vlaamse achterstand op dit gebied heeft de economische concentratie van de laatste decennia zich ook grotendeels voltrokken ten voordele van de Nederlandse concerns, die beter uitgerust en beter gestructureerd bleken, kortom meer draagkracht bezaten. Ook vandaag nog telt Nederland als boekenproducent mee op wereldvlak. In een bijdrage in het *Boekblad* weet Carlo van Baelen (1982) hieromtrent mee te delen dat in 1979 de totale Nederlandse boekenproductie ongeveer 13.000 nieuwe titels beliep. Op de Vlaamse boekenmarkt kwamen in dat jaar 6.000 nieuwe titels beschikbaar, waarvan 2.200 van eigen uitgeverijen en 3.800 uit Nederland ingevoerd. Hoewel dus minder dan 30 procent van de titelproductie in Nederland naar Vlaanderen doorstroomt, is dat toch voldoende om daar de markt te beheersen.

Het gevolg van een en ander is dat, zoals bovenstaande cijfers laten zien, zowat 65 procent van de uitgaven die in de Vlaamse boekhandel terechtkomen, uit Nederland geïmporteerd zijn. In de categorie romans en novellen stijgt dat percentage zelfs tot 80 procent. Hoeveel literair werk van Vlaamse uitgeverijen in Nederlandse boekhandels een plaats vindt, is niet bekend; Van den Heuvel (1981, p. 532) schat de Vlaamse inbreng op ten hoogste 5 procent van het totale aanbod op de Nederlandse markt. Daarbij komt dat, ondanks de aanslepende economische recessie, het literaire boekbedrijf in Nederland nog een betrekkelijke hoogconjunctuur lijkt te beleven, getuige het grote aantal debuten en de stijging van het procentuele aandeel van proza en poëzie in de totale jaarlijkse titelproductie. Wel wordt de oplage per titel kleiner, maar het grotere aantal verschillende titels maakt dat de markt overstelpt wordt en dat de concurrentie gevoelig verscherpt. In dergelijk woelig water hebben de zoveel zwakkere Vlaamse uitgeverijen geen schijn van kans. Een begeleidende omstandigheid is dat, zoals hoger reeds werd aangestipt, slechts een goede 30 procent van het Nederlandse titelaanbod in eigen land een recensie haalt, waardoor de kansen om voor een Vlaams boekproduct een Nederlandse recensie in de wacht te slepen, wel bijzonder klein worden.

Het Vlaamse boekenvak is trouwens ook intrinsiek erg zwak. Het themanummer 'Het boek in Noord en Zuid' van het *Algemeen Nederlands Archief* (1981) klaagt steen en been over de kleinschalige ambachtelijke structuur en de te weinig bedrijfsmatige aanpak en organisatie van het boekbedrijf in Vlaanderen. Van den Heuvel stemt daarmee in en wijst concreet op de gebrekkige stand van zaken op het gebied van opleiding, management, publiciteit en promotie. Vaak blijken Vlaamse boekproducten met hun plankerig papier, onhandige typografie en bladspiegel en onaantrekkelijk omslagontwerp gewoon niet verkoopbaar in Nederland, terwijl ook distributie en marketing in gebreke blijven. De afwezigheid van degelijke wetenschappelijke studies en van behoorlijk marktonderzoek in de boeken-

branche hangt overigens nauw samen met dit gebrek aan professionalisme. Ook andere begeleidende factoren, zoals literaire kritiek en journalistiek, blijven achter ten opzichte van Nederland, wat dan weer hand in hand gaat met een tekort in Vlaanderen aan een geschikt kritisch forum met ruim lezerspubliek. Vlaanderen bezit bitter weinig dat de vergelijking kan doorstaan met de boekenbijlagen van bijvoorbeeld de *NRC*, de *Volkskrant*, de *Haagse Post* en *Vrij Nederland*. Wanneer er dan al eens een poging gedaan wordt om een boekenbijlage op touw te zetten, zoals het weekblad *Knack* vorig jaar deed met *De Nieuwe Boekenkrant*, zijn de resultaten zo afzichtelijk slecht dat het bijna lachwekkend wordt. Over de relatieve kwaliteit van de Vlaamse literaire dag- en weekbladkritiek in het algemeen kan men twisten, maar ook vele Vlamingen zijn bereid toe te geven dat, enkele uitzonderingen niet te na gesproken, het peil doorgaans bedroevend laag ligt.

Dat zich bij de Nederlandse recensent in dergelijke omstandigheden een zekere vooringenomenheid ontwikkelt, kan hem nauwelijks kwalijk worden genomen, al is hij allicht niet helemaal van gemakzucht en onwetendheid vrij te pleiten. Ik meen echter dat, alles goed beschouwd, Van den Heuvel gelijk heeft en dat de sleutel tot het hele probleem uiteindelijk te zoeken is bij de zwakte van het Vlaamse uitgeverswezen ten opzichte van het Nederlandse. Er zijn blijkbaar economische verhoudingen en marktmechanismen aan het werk die in belang het handelen van individuele auteurs en recensenten ver overstijgen. Op dat punt zijn ook de cijfers, zoals die hoger werden aangehaald, oogverblindend duidelijk en eensluidend: wat de doorslag geeft, is het feit dat boeken van Vlaamse uitgeverijen de Nederlandse boekenbijlagen niet halen. Het land van herkomst van de auteur telt wel, maar in mindere mate dan dat van de uitgever. De vicieuze cirkel 'onbekend maakt onbemind maakt onbekend' is een gevolg van dit gegeven. Daar helpen geen mooie woorden aan en lelijke evenmin.

Een opmerking tot besluit. Het zal nog wel geruime tijd een twistvraag blijven in hoeverre taalverschillen tussen Noord en Zuid de verspreiding van Vlaams literair werk in Nederland in de weg staan. Of bepaalde zogenaamde Zuidnederlandse taaleigenaardigheden al of niet als 'fout' worden gezien vanuit het standpunt van het Standaardnederlands, doet hier minder ter zake. Wat dat betreft ben ik, bij het lezen van de tamelijk frikkerige foutencatalogi van zeg maar Jeroen Brouwers (1977, 1980, 1981) en W.F. Hermans (1979), geneigd het op sommige punten volmondig met ze eens te zijn en bij andere kwesties hun betutteling geërgerd van de hand te wijzen. Een stuk lastiger wordt het wanneer Vlaamse literaire geschriften die Zuidelijke taalvarianten bevatten, om die reden door Nederlandse uitgevers en tijdschriften worden afgestoten. In een beschouwing in *De Vlaamse Gids* (1981) geeft *Raster*-redacteur J. Bernlef enkele voorbeelden van taalkundig Zuidelijk gekleurde inzendingen die de redactietafel van *Raster* bereikten en wegens regionaal taalgebruik bedenkelijk werden gevonden. De redactie van het Vlaamse tijdschrift *Heibel* (1982) werd door Bernlefs uitlatingen zelfs tot een open brief aan de *Raster*-collega's geprikkeld. Het belang van het afremmen of stimuleren van publikaties in tijdschriften is duidelijk als we even terugblikken naar het recensiegedrag van de *NRC* over het half jaar van juli tot december 1982. De najaarsaanbiedingen in het Cultu-

reel Supplement van 13 augustus 1892 vermeldden niet minder dan drie debuten van auteurs die zich reeds in tijdschriften (Nederlandse, uiteraard) hadden doen opmerken. De taalvariantenkwestie speelt dus wel degelijk mee en in dit verband zou wat meer ruimdenkendheid en wat minder beschoolmeestering allicht niet misplaatst zijn. In juni 1890 verscheen Cyriel Buysse's eerste belangrijke werk, de novelle 'De biezenstekker' in *De Nieuwe Gids*, omdat Willem Kloos zich niet al te zeer stoorde aan het 'Vlaamsche taaleigen' dat hij er in vond; op basis van die publikatie zorgde Kloos er voor dat *Het recht van de sterkste* in 1893 bij W. Versluys in Amsterdam werd uitgegeven (cf. Brouwers 1980, p. 47, 67).

Ook de woorden die een ander niet geheel onbelangrijk Nederlands auteur uit de negentiende eeuw aan de vraag wijdde, zijn nog steeds het overwegen waard. In een aantekening uit 1872 bij een Idee van hem (nummer 510) maakte hij zich namelijk zorgen over zijn gebruik van 'amsterdamismen' die door de Vlaamse lezer mogelijk niet begrepen zouden worden. Hij voegde daaraan toe: 'Het doet my leed, niet altyd juist te weten wélke woorden of uitdrukkingen den Vlaamsen lezer vreemd zyn. (...) Wanneer ik naga hoeveel uitdrukkingen van Vlaamse schryvers in Holland niet begrepen, of met afkeuring vreemd worden gevonden, moet ik vrezen dat ook myn geschryf voor de Vlamingen soms onverstaanbaar is. Deze gedachte is my zeer onaangenaam, vooral daar ik erken dat er van onze Zuidelyke stamverwanten veel kan geleerd worden. (...) Nu, verba valent usu, als men slechts ruimte genoeg van blik houdt, om te begrypen dat een ons ongewone uitdrukking correct kan zyn, en dat het onbesuisd afkeuren, bekrompen is' (Multatuli *ed.* 1951, p. 422).

Verwijzingen

Algemeen Nederlands Archief 1981, nr. 2. Themanummer 'Het boek in Noord en Zuid: een aanzet tot confrontatie'

Baelen, Carlo van, 1982. 'Vlaamse boekenmarktcijfers', *Boekblad*, 12 februari 1982, p. 12-13

Baelen, Carlo van, 1983. 'Doodzwijgen of het graf in schrijven', *Boekblad*, 7 januari 1983, p. 22-23 (Ook in *Tijdingen*, 9 maart 1983, p. 82-83)

Baelen, Carlo van & Harm Stumpel 1982. 'Het hemd is nader dan de rok', *Tijdingen*, 6 januari 1982, p. 7-9

Bock, Eugène de, 1953. *De Vlaamse letterkunde*. Antwerpen/Den Haag, De Sikkeld/Daamen

Boef, A.H. den & Willem Kuipers, 1982. 'Vlaanderen: scheppen vanuit de leegte', *De Volkskrant*, 5 november 1982

Brems, Hugo, 1981. *Al wie omziet*. Antwerpen/Amsterdam, Elsevier Manteau

Brouwers, Jeroen, 1976. 'J. Weverbergh en ergher', *Maatstaf*, december 1976, p. 1-27

Brouwers, Jeroen, 1977. 'Vlaanderen op zijn erghst', *Maatstaf*, oktober 1976, p. 1-23

Brouwers, Jeroen, 1978. *Mijn Vlaamse jaren*. Amsterdam, Arbeiderspers

Brouwers, Jeroen, 1980. *Kladboek 2. De bierkaai*. Amsterdam, Arbeiderspers

Brouwers, Jeroen, 1981. 'Vlaamse flaters', *Tirade*, juni 1981, p. 375-381

Elias, H.J., 1971. *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*. Deel III. Antwerpen, De Nederlandsche Boekhandel (2de druk)

Heibel, 1982. 'Open brief aan de redactie van *Raster*', maart 1982, p. 32-35

Hermans, W.F., 1979. *Houten leeuwen en leeuwen van goud*. Amsterdam, De Bezige Bij

Heuvel, Eric van den, 1981. 'De beschikbaarheid van het Vlaamse literaire boek in Nederland', *Ons Erfdeel*, september-oktober 1981, p. 531-539

Janssens, Marcel, 1981. 'Receptie van Vlaamse literaire teksten in acht Nederlandse

- kranten tussen 1950 en 1960', in: H. van Gorp *et al.* (red.) *Receptieonderzoek. Mogelijkheden en grenzen* (Leuven, Acco), p. 137-147
- Lampo, Hubert, 1982. 'Hubert Lampo over Noord en Zuid', *De Nieuwe Boekenkrant*, 9 juni 1982, p. 3-4
- Martin, Patrick, 1982. 'De literaire kritiek: haar aandeel in de verspreiding van literatuur', *Restant*, voorjaar 1982, p. 45-52
- Multatuli, ed. 1951. *Volledige werken*. Deel III (red. G. Stuiveling). Amsterdam, Van Oorschot
- Schrijvenderwijs*. Vijfenzeventig jaar Vereniging van Vlaamse Letterkundigen. Antwerpen, VVL/Soethoudt, 1982
- Servaes, Jan, 1978. *De boekenindustrie in Vlaanderen*. Leuven, Centrum voor Communicatiewetenschappen (KUL)
- Verheghe, Willie, 1982. 'Omtrent literaire informatie', *Open deur* 1982, nr. 8, p. 181-183
- De Vlaamse Gids*, 1981. Themanummer 'Bestaat er een Vlaamse literatuur?', november-december 1981. Bijdragen van o.a. Willem Roggeman, Tom van Deel, J. Bernlef, Carel Peeters, Eddy van Vliet, Alstein.
- Willems, Jan Frans, ed. 1874. *Brieven van Jan Frans Willems* (red. Max Rooses). Gent, W. Rogghé

Wegens plaatsgebrek wordt het tweede deel van *Het Nederlands in Indonesië*, 'De invloed van het Nederlands op het Indonesisch', van dr. J.W. de Vries, uitgesteld tot het najaarsnummer.

Woordenschat in het vreemde-talenonderwijs (VTO)

Dr. L. Beheydt

In de taalwetenschap is het lexicon tot voor kort erg stiefmoederlijk behandeld geworden. In het Amerikaanse structuralisme werd het door Bloomfield als een 'list of basic irregularities' afgedaan en Chomsky nam die opvatting nagenoeg ongewijzigd over. Men was niet geïnteresseerd in de woordvoorraad en men richtte liever zijn aandacht op de systematiek in de taal. Die vond men in de grammatica en dus werd linguïstisch onderzoek - zeker in de jaren zestig - bijna exclusief grammaticaal onderzoek. Dat deze eenzijdige grammaticale belangstelling zijn weerslag had op het VTO, ligt voor de hand. Met Chomsky was men gewoon taalverwerving te beschouwen als de ontvouwing van de (aangeboren) grammatica en stelde men vreemde-taalverwerving dan ook gelijk met de ontwikkeling van de grammatica van de vreemde taal. Dit theoretisch uitgangspunt bepaalde mee de vorm van het VTO: oefeningen waarin actieve zinnen in passieve moesten worden omgezet, woordvolgordeoefeningen enz. waren schering en inslag. Typische woordenschatoefeningen daarentegen waren dun gezaaid en bleken in geen geval te berusten op een degelijk uitgewerkt vocabularium-uitbreidingsmodel.

Recent is daar nochtans verandering in gekomen. In de taalkunde staat het lexicon weer centraal en het Nederlandse structuralisme dat altijd al het woord als basiseenheid van zijn theorie gehanteerd had, wordt met nieuwe aandacht bestudeerd. Reichlings 'Het woord' van 1935 blijkt opeens niet meer ouderwets en jonge taalkundigen als D. Geeraerts schrijven artikelen als *Lexicografie en linguïstiek: Reichling gerehabiliteerd*. De taalkunde heeft het lexicon ontdekt, getuige daarvan bundels als die van B.P.F. Al & P.G.J. van Sterkenburg (red): *Wetenschap en woordenschat* (1978) en van T. Hoekstra, H. van der Hulst & M. Moortgat (eds.): *Lexical Grammar* (1980).

Ook in de psycholinguïstiek is er recent weer meer belangstelling voor het woord en het lexicon. Een goed overzicht daarvan is te vinden bij R. Schreuder en W. Levelt die de psychologische theorieën over de woordbetekenis de revue laten passeren (1978). Bekende psychologen als Ch. Osgood wijden hun krachten aan de vraag op welke wijze de kennis die taalgebruikers van woorden hebben, gestructureerd is (Osgood's *Lectures on Language Performance* 1980). Anderen zijn dan weer meer geïnteresseerd in het verwervingsverloop van woordenschat (Clark e.a. 1977). Met dat al staat het woord nu in de linguïstiek in het middelpunt van de belangstelling.

Waar de linguïstiek voorgaat, volgt het VTO. Behalve de interessante discussies over de selectie van een geschikt lexicon voor het vreemde-talenonderwijs (Boot in L.T. 311, Herbershoff in L.T. 315, Bogaards in L.T. 337, Sciarone in L.T. 325, Menting in L.T. 317 en 330) wordt er nu ook aandacht besteed aan de didactiek van het vocabularium leren (Schouten-van Parreren 1979, 1981, 1983).

In de nieuwe handboeken over het vreemde talen leren krijgt het lexicon meer aandacht (C.J. Koster & J.F. Matter 1983, hoofdstuk 5). Waar men zich vroeger beperkte tot enkele platitudes vindt men tegenwoordig uitvoerige beschouwingen over de functie van de woordenschat in het VTO, de didactiek van de vocabularium-aanbieding en de wijze waarop betekenis van woorden geleerd moet worden. Er is zelfs al een apart boek beschikbaar van A.G. Sciarone dat de veelzeggende titel draagt *Woordjes leren in het vreemde-talenonderwijs* (1979). Dat de trend zich doorzet bewijst ook het feit dat de Belgische en Nederlandse verenigingen voor toegepaste taalkunde een studiedag gewijd hebben aan *Woorden in het VTO* en dat zij daarover een interessante bundel artikelen hebben gepubliceerd (ABLA-papers nr. 5, 1981).

Ook de leerboeken voor het VTO hebben zich aan de nieuwe trend aangepast. In de meeste recente cursussen Nederlands voor anderstaligen krijgt de woordenschat een ruim aandeel en is ook de selectie veel meer doordacht dan vroeger. Bovendien verschijnen er nieuwe leerwoordenboeken die speciaal bedoeld zijn om het verwerven van de vreemde woordenschat te vergemakkelijken of te sturen. In dat opzicht vermelden we voor het Nederlands het verschijnen in de laatste twee jaar van een *Basiswoordenboek Nederlands*, een *Woordenlijst elementaire kennis*, een *Leerwoordenboek* voor buitenlanders, een *Basiswoordenlijst voor het onderwijs van het Nederlands aan migrantenleerlingen* en *A Dutch Vocabulary* - even zoveel pogingen om efficiënt het woordenboek als leermiddel in het VTO in te schakelen.

De eerste vraag die de didactisch geïnteresseerde vreemde-taal-leraar zich bij het zien van zo'n ontwikkeling zal stellen is ongetwijfeld: waarom deze omschakeling? Waarom nu plotseling minder aandacht voor de syntaxis en meer interesse in de woordenschat?

Een eerste reden hebben wij hiervoor eigenlijk al aangegeven: het VTO volgt gedwee de ontwikkeling in de linguïstiek. Als motivering is die reden natuurlijk ontoereikend, maar hij verklaart zeker mee de wending. Een tweede reden heeft te maken met 'rijpend inzicht'. In het traditionele vreemde-talenonderwijs werd eigenlijk nooit wetenschappelijke aandacht besteed aan de woordverwerving. 'Woordjes leren' was iets dat je moest doen; men maakte hooguit een onderscheid tussen het leren van woordjes in een context en het leren van woordjes in een lijst. Recent is het inzicht gegroeid dat woorden leren een uiterst complexe aangelegenheid is (Bogaards 1980, Schouten van Parreren) en onmiddellijk daarmee verbonden is de didactische consequentie dat woorden leren systematischer aangepakt moet worden en wel op grond van inzicht in het woordverwervings-proces.

Linguïstisch is het ook duidelijker geworden dat woorden kennen niet eenvoudig een zaak is van het kennen van de referent waarnaar een woord verwijst. Die al te simplistische voorstelling dat *band* = □, heeft ertoe geleid dat men al te lang de problemen van polysemie en syntactische inperking die met de kennis van het woord verbonden zijn, verwaarloosd heeft. Inderdaad, het kennen van het woord *band* betekent dat men weet heeft van de beweeglijke woordbetekenis zoals die blijkt uit vergelijking van

de volgende zinnen:

- ‘(1) De banden van mijn auto zijn niet meer zo goed.
 - (2) Er is altijd een nauwe band geweest tussen die twee landen.
 - (3) Om de twee partijen te onderscheiden, droeg de ene een rode en de andere een witte band om de arm.
 - (4) Wij hebben dit radioprogramma op de band opgenomen.’
- (Basiswoordenboek Nederlands, 1983, p. 33).

Hoewel die 4 zinnen een verschillende betekenis van *band* illustreren (de zgn. ‘beweeglijke symbolisatie van de vorm’) is er toch ergens een gezamenlijke kern die maakt dat er een verband bestaat tussen die woorden. In het VTO is het nu de taak van de leraar inzicht bij te brengen in dit polysemie-verschijnsel. Dit is overigens maar één van de verschijnselen in de woordbetekenis die functioneel kunnen zijn in het VTO, andere zoals homonymie, antonymie, synonymie moeten eveneens de aandacht gaande houden.

Een tweede aspect van de woordvererving, waar in het verleden veel te weinig de klemtoon op gelegd is, betreft het syntactisch functioneren van het woord. Tot op heden heeft men een nogal strikte scheiding tussen grammatica en lexicon geëerbiedigd en het gevaar is niet denkbeeldig dat met de verschuiving van de focus naar de woordenschat, men die scheiding blijft handhaven, ditmaal ten koste van de grammatica. Dit zou mijns inziens voor het VTO een funeste ontwikkeling zijn. Functioneel en structureel inzicht in het taalgebruik wijst inderdaad uit dat grammatica en lexicon niet te scheiden zijn.

Vanuit een functioneel standpunt heeft bijvoorbeeld Halliday er al op gewezen dat ‘one cannot really separate vocabulary from grammar; the two form a single component in the linguistic system’ (Halliday 1973, xi).

Als grammatica en vocabulaire functioneel opgevat worden, dat wil zeggen als uitdrukkingmiddelen van de betekenis, dan impliceert dat dat betekenispecificatie in een samenspel van lexicale en grammaticale middelen gebeurt en dat die twee tot op zekere hoogte verwisselbaar zijn. Dat blijkt ook wel uit het taalgebruik. Zinnen als:

- (1) Van wie is dat huis dat op de hoek staat?
- (2) Van wie is dat huis op de hoek?
- (3) Van wie is dat hoekhuis?

betekenen niettegenstaande hun verschillen in het gebruik van lexicale en grammaticale middelen, toch hetzelfde. Grammatica en lexicon zijn blijkbaar complementair functionerende middelen in dienst van de betekenis.

Dit inzicht in het ondergeschikte karakter van grammatica en lexicon en hun wederzijdse interactie ten dienste van de betekenis, brengt meteen ook een andere kijk op grammatica en syntaxis met zich mee. Syn-

taxis is kennelijk niet een eigenwettelijk formeel systeem, noch een logische calculus, waarin de betekenis van de woorden geen rol speelt. Syntaxis kan veel beter beschouwd worden als een middel om woorden op elkaar te betrekken via hun verbinding in een structuur. Het op elkaar betrekken leidt dan meteen ook tot wederzijdse inperking van hun mogelijke betekenissen. Ter verduidelijking van die stellingname keren we terug naar ons woordje *band*. Door *band* te verbinden met *nauw* in zin (2) gebeurt er een inperking van de mogelijke betekenissen die *band* op zichzelf kan hebben. De mogelijkheden ‘fietsband’, ‘autoband’, ‘geluidsband’, ‘trottoirband’, etc., vervallen. Door de verbinding met *nauw* wordt de betekenis ingeperkt tot ‘betrekking’, ‘verbondenheid’. En hetzelfde gebeurt eigenlijk met *nauw*. Waar *nauw* zowel ‘smal’ (nauwe schoenen, een nauw straatje) als ‘innig’ (nauwe betrekkingen) kan betekenen wordt het door de verbinding met *band* in zijn betekenis beperkt tot ‘innig’. In die zin is woordverwerving dan ook meer dan het leren van unieke referenten; het is tevens het leren hanteren van de wederzijdse beperkingsmechanismen van woorden. Om dit te leren is een eerste voorwaarde dat woorden in context aangeboden worden. Het is pas in de context dat dit beperkingsmechanisme in werking treedt en het is slechts via de context dat de beperktheid of de uitgebreidheid van dit mechanisme voor elk individueel woord kan worden aangegeven. Het is dan ook niet zonder reden dat in het *Basiswoordenboek Nederlands* bijvoorbeeld elk woord in zijn belangrijkste contextuele figuraties wordt aangeboden. Via de voorbeeldzinnen wordt exemplarisch aangegeven hoe de woordbetekenis functioneert binnen de zin.

Op een gelijksoortige manier moet een tweede-taalverwerver ook leren hoe een woord functioneert binnen de mogelijke morfologische verbanden. Het is inderdaad belangrijk dat een taalleerder het verband ziet tussen

band - bandje - banden

of tussen

lezen - leesbaar - lezer - belezen enz.

In dit opzicht is derhalve ook de opname in hetzelfde *Basiswoordenboek* van een apart aanhangsel, waarin de belangrijkste woordvormingsregels worden geïllustreerd geen luxe, maar een linguïstisch-didactisch verantwoorde keuze.

Met deze excursie over de linguïstische inzichten en hun implicatie voor het woordenschatonderwijs hebben we wellicht al aangegeven waarom vanuit linguïstisch standpunt meer aandacht voor het vocabulaire noodzakelijk lijkt. Er zijn overigens nog wel meer redenen waarom men aan woordverwerving een hoge prioriteit zou toekennen.

A. Daams-Moussault en F.F.M. Blaauw-Holtzappel (1981, 46-47) halen nog redenen aan van ‘(a) praktische, (b) psychologische en (c) pedagogische aard: (a) In de dagelijkse lespraktijk blijkt steeds weer, dat een gebrek aan uitdrukkingsvermogen of gering tekstbegrip meestal voortkomt

uit een tekort aan woordkennis.

(b) Veel T2-leerders hebben het gevoel concreet iets te weten als ze een aantal woordjes kennen. En hebben ze ongelijk? Woordkennis kan zowel de leerder als de docent voldoening geven, temeer daar het gemakkelijk en direct toetsbaar is. Het lijkt ook verstandig in te spelen op het verwachtingspatroon van de leerling.

(c) Sinds op veel lagere scholen de idee leeft dat inzicht belangrijker is dan kennis, moeten wij respect hebben voor de leerling die nog woordjes wil en kan leren onthouden. Het memoriseren van woorden - wel in tekstverband - dient gestimuleerd te worden'.

Van psychologische aard ook zijn de inzichten in het verband tussen het leren en onthouden van woorden en de manier waarop ze worden aangeboden (Bogaards 1980, Carpay 1975, Schouten-van Parreren 1981). Het spreekt vanzelf dat ook die inzichten moeten leiden tot een meer doordachte systematische aanpak van het vocabulaireonderwijs. Als blijkt dat het aanbieden in context samen met het repeteren leidt tot een blijvend kennen van woorden, dan moet daarop in het taalonderwijs worden ingespeeld. Als er een differentieel effect in het onthouden van woorden wordt vastgesteld dat overeenstemt met verschillen in de vormen van aanbieding van de woordenschat (Schouten-van Parreren 1979) dan moet daar ook in de methodiek rekening mee worden gehouden en dan is er inderdaad voldoende reden om meer aandacht aan de woordverwerving te gaan besteden. Maar voorlopig blijft het nog wachten op cijfervaste empirische onderzoeksresultaten over de voorwaarden waaraan woordenschataanbieding moet voldoen (Carpay 1975, Schouten-van Parreren 1981).

Bibliografie

- ABLA papers nr 5 - 1981: *Woorden in het vreemde-talenonderwijs*.
 Al, B.P.F. & P.G.J. van Sterkenburg (red.) (1978): *Wetenschap en woordenschat*. Muiderberg.
 Beermans, F. & L. Beheydt (1983): *Woordenlijst elementaire kennis*. Brussel-'s-Gravenhage.
 Bogaards, P. (1980): Geheugen en woordverwerving in een vreemde taal. In: *L.T.* 351, 272-283.
 Boot, M. (1975): Frequentie en spreiding. Wat doen we ermee? *L.T.* 311, 131-140.
 Carpay, J.A.M. (1975): *Onderwijs-leerpsychologie en leergangontwikkeling in het moderne vreemde-talenonderwijs*. Groningen.
 Clark, E.V. (1977): First Language Acquisition. In: J. Morton & J.C. Marshall (eds.): *Psycholinguistic Series*. Vol. 1. London.
 Daams-Moussault, A. & F.F.M. Blauw-Holtzappel (1981): Over de complexiteit van woordverwerving, getoetst aan het onderwijs Frans in Nederland. In: *ABLA-papers* nr. 5, 46-60.
 Donaldson, B. (1983): *A Dutch Vocabulary*. Leiden.
 Geeraerts, D. (1982): Lexicografie en linguïstiek: Reichling gerehabiliteerd. *TNTL*.

- Halliday, M.A.K. (1973): Foreword. B. Bernstein (ed.): *Class, Codes and Control*. Vol. II, London.
- Hart, J. & H. Polter (1983): *Leerwoordenboek voor buitenlanders*. Groningen.
- Herbershoff, P.E. (1975): Welk soort Frans moeten wij onze leerlingen onderwijzen? *L.T.* 315.
- Hulst, H. van der & M. Moortgat (eds.) (1980): *Lexical Grammar*.
- Kleijn, P. de & E. Nieuwborg (1983): *Basiswoordenboek Nederlands*. Leuven-Groningen.

- Koster, C.J. & J.F. Matter (1983): *Vreemde talen leren en onderwijzen*. Groningen.
- Menting, J.P. (1976): Enkele gegevens betreffende een vooronderzoek vocabulaire-selectie. *L.T.* 317, 239-245.
- Menting, J.P. (1978): Over leerstofselectie. Een antwoord aan A.G. Sciarone. *L.T.* 330, 113-118.
- Osgood, Ch. (1980): *Lectures on Language Performance*. New York.
- Sciarone, A.G. (1977): Vocabulaire selectie ten behoeve van het vreemde-talenonderwijs. *L.T.* 325, 233-240.
- Sciarone, A.G. (1979): *Woordjes leren in het vreemde-talenonderwijs*. Muiderberg.
- Schouten-van Parreren, C. (1981bis): Factoren die het onthouden van vreemdtalige woorden beïnvloeden. In: *ABLA-papers* nr. 5, p. 227-245.
- Schouten-van Parreren, C. (1979): De verwerving van een vreemdtalige woordenschat. *L.T.* 341, 259-270.
- Schouten-van Parreren, C. (1981): Het opmaken van de betekenis van een woord uit de context: een kwalitatieve analyse. *Ts. voor Taalbeheersing*, jg. 3, 103-119.
- Schreuder, R. & W. Levelt (1978): Psychologische theorieën over het lexicon. In: B.P.F. Al & P.G.J. van Sterkenburg (red.): *Wetenschap en woordenschat*, p. 40-58.
- Verhulst, J., E. Vandewalle & R. Matheesen (1982): *Basiswoordenlijst voor het onderwijs van het Nederlands aan migrantenleerlingen (LSO)*. Lier.

Verdriet, wraak en gekte. Kroniek van het proza

R.P. Meijer

De grootste literaire gebeurtenis van de afgelopen maanden was de publikatie van *Het verdriet van België*, de nieuwe roman van Hugo Claus, uitgegeven door De Bezige Bij. Het is zijn dikste roman (bijna achthonderd bladzijden) en naar mijn smaak ook zijn beste. Mijn waardering voor het werk van Claus gaat erg op en neer en het zou me verbazen als dat aan mij lag. Na voortreffelijke romans als *Omtrent Deedee* en *Schaamte* hadden boeken als *Jessica!* en *Het verlangen* mij zo goed als niets te zeggen. Aan de andere kant heb ik bij Claus nooit de hoop opgegeven, en terecht: die laatste twee boeken werden in 1980 gevolgd door een klein juweel in de vorm van de novelle *De verzoeking*. Die novelle zou oorspronkelijk deel van de nieuwe grote roman worden maar Claus vond dat *De verzoeking* daar toch niet in paste en heeft het verhaal toen apart uitgegeven. We kunnen nu zien dat hij daar volkomen gelijk in had want de roman is van heel andere makelij.

Het boek bestaat uit twee delen, waarvan het eerste, 'Het verdriet', de kostschooltijd van Louis Seynaeve beschrijft. Dat deel loopt tot 1947 als de hoofdfiguur zeventien jaar is (net als Claus zelf toen), en omvat zevenentwintig korte hoofdstukken. Het tweede deel, dat 'Van België' heet, is niet onderverdeeld en lijkt op een ononderbroken litanie over het lot van België tijdens de Tweede Wereldoorlog met de familie Seynaeve in het centrum. Het is zeker niet allemaal nieuw wat Claus heeft opgeschreven over het jongensleven in het internaat, zelfs niet voor een Noordniederlander, maar het is, paradoxaal, de bijna manische uitvoerigheid die het boek zo levendig en spannend maakt. Door die uitvoerigheid heeft het boek ook allerlei aspecten in zich kunnen verenigen die geen of weinig kans gekregen zouden hebben als Claus zich beperkingen opgelegd had. Nu is het een autobiografische roman, 'a portrait of the artist as a young man', een Bildungsroman, een familieroman en een kroniek van de collaboratie in Vlaanderen, allemaal tegelijk. Het is geen vrolijk boek en de titel past precies. De familie Seynaeve bestaat uit een stel onbetrouwbare, huichelachtige mensen, de jonge Louis inclusief. Leugens, bedrog, overspel en collaboratie gaan hun gemakkelijk af al zitten ze af en toe in de rats voor de kerk en na de bevrijding voor de nieuwe machthebbers. Toch schiet je er vaak bij in de lach, Vlamingen misschien vaker dan Noordnederlanders omdat zij meer zullen herkennen. De Vlaamse schrijver en criticus Pol Hoste heeft dat het scherpst geformuleerd in De Volkskrant van 18 maart 1983 door te zeggen dat de kritiek van Claus 'schuil gaat achter de humor van het understatement, het subliem gebruik van verborgen allusies, het spelen met uitspraken en contexten. Dit alles op een toon die de voorgewende onwetendheid en het soms venijnig raffinement moet verbergen van een schrandere en gewiekste auteur'.

Het boek van Claus is wel een synthese genoemd van al zijn vroegere werk. Ik vind die term altijd een beetje denigrerend tegenover dat

vroegere werk: alsof dat alleen maar de functie heeft van voorstudie voor het latere ‘grote’ werk en niet een eigen onafhankelijke waarde heeft. Maar in dit geval is het wel zo dat de dominante thema's en motieven van Claus ook de kern van deze roman uitmaken. Door de hele roman heen klinkt het heimwee naar de onschuld van de jeugd en het verdriet en de schaamte om de onzuiverheid van het leven van de volwassenen. In een interview met Jan Brokken, in de Haagse Post van 12 maart 1983, heeft Claus ook gezegd dat hij dit boek altijd in zijn achterhoofd heeft gehad, en dat wil ik geloven. Het lijkt me inderdaad een boek waar je als schrijver langzaam naar toe groeit. In dat interview verduidelijkte Claus ook waarom onder het eerste deel staat: november 1947. Ik heb daar even vreemd tegenaan gekeken en gedacht: dat kan toch niet, dan zou dat deel nog eerder geschreven zijn dan zijn eerste roman *De Metsiers* die toen voor iemand van negentien jaar al een geweldige prestatie was. Nee, zegt Claus bescheiden, zo was het niet, dan zou ik een genie zijn geweest. Die datum is deel van de tekst en duidt alleen aan dat ‘de hoofdpersoon het eerste deel zelf geschreven zou kunnen hebben’. Met die modale werkwoorden wil Claus waarschijnlijk het autobiografische karakter van de roman vervagen, maar hij wil wel toegeven dat het uiterlijk leven van Louis Seynaeve veel op het zijne lijkt, en hij vindt het ook niet erg om toe te geven dat hij in de oorlog sterk pro-Duits was: ‘zeg maar gerust pro-Nazi’, en hij heeft geen zin om dat als schuld of schaamte met zich mee te torsen.

Zoals altijd bij de boeken van Claus zijn de critici ook weer gevallen over de taal die hij gebruikt: het is geen echt Noordnederlands en geen echt Vlaams maar een eigengemaakt Lagelands. Als Jan Brokken in zijn interview tegen Claus zegt dat hij ‘geen gewoon Nederlands’ schrijft, verslikt Claus zich van verontwaardiging. Voor hem is het wel gewoon Nederlands, namelijk Zuidnederlands, dat niet ongewoner is dan Noordnederlands. Alle regionale uitdrukkingen die er in voorkomen, zegt hij, staan in Van Dale. Waarom zou hij die woorden niet mogen gebruiken, ‘waarom zou ik mij een paar ledematen laten afhakken?’ Claus heeft natuurlijk gelijk. Hij mag precies de taal gebruiken die hem het beste uitkomt, net als Joyce en Faulkner dat mochten. Toch zit er nog een ander kantje aan het taalgebruik van Claus dat in het interview niet ter sprake is gekomen. Het gaat er niet zozeer om dat er woorden en uitdrukkingen gebruikt worden die een Noordnederlander niet in de mond zal nemen - het is tenslotte een boek over Zuidnederlanders - maar de vraag is of er ook woorden en uitdrukkingen in voorkomen die een Vlaming niet gebruikt. Mijn kennis van het Vlaams schiet tekort om hier iets zinnigs over te kunnen zeggen. We zouden het Claus zelf kunnen vragen en hij zou zich misschien weer verslikken.

Zo klinkt de taal van Claus: ‘De tijden zijn slecht, zegt de radio, zeggen de gazetten. Nee, het verbetert er niet op, contrarie. Een vliegmachine met twee Duitse officieren die zo lamdronken zijn dat zij de Maas aanzien voor de Rijn landt recht in de fietsen van onze 13de Divisie. De officieren krijgen muilperen tot zij ontnuchterd zijn en worden dan ondervraagd, carbure-lampen in hun gezicht, derde graadsondervraging, gij liever dan ik. Zij antwoorden beleefd, die officieren, maar in één keer springt die Duitse majoor overeind en smijt een bundeltje papieren dat hij op zijn hart

droeg in de brandende kachel. Onze Belgische commandant vliegt naar de kachel, verbrandt lelijk zijn hand, ook derde graad, maar hij kan dat Duitse papier toch uit de vlammen frommelen. Wat staat er nog te lezen op die verschoeperde bladzijden?’

Een gebeurtenis als het verschijnen van *Het verdriet van België* heeft er in Noordnederland in diezelfde periode niet plaatsgevonden. De grootste kleine verrassing van de kant van de gevestigde schrijvers kwam uit de pen van Jan Wolkers. Zijn nieuwe roman *Gifsla* (De Bezige Bij) maakt weer iets goed na de ellendige indruk die zijn weeë voorganger *De junival* had nagelaten. Ik wil nog wel een stapje verder gaan en zeggen dat *Gifsla* voor mij Wolkers' beste boek is na *Terug naar Oegstgeest*. Daarmee is overigens nog helemaal niet gezegd dat *Gifsla* een meesterwerk zou zijn en de meeste critici hadden er heel wat aanmerkingen op te maken. Wim Sanders schreef in Het Parool over de sterke opzet van het verhaal en hij was blij dat ‘de valse toon die in *Brandende Liefde* zo hinderlijk aanwezig was’ nu helemaal ontbrak, maar hij miste toch iets in het boek en oordeelde dat het ‘verhaal binnen het verhaal’ niet goed functioneerde. Daar is iets van waar. Er is trouwens geen boek van Wolkers waar ik niet iets in mis - en van andere dingen veel te veel krijg - maar toch onderschat Sanders de compositorische kracht van Wolkers een beetje. De hoofdpersoon, Robert Dilling geheten, is een verouderende, vereenzamende schrijver. Hij woont op een Waddeneiland en ploetert aan een thriller. Het boek vlot niet en Dilling doet niet anders dan herschrijven en opnieuw beginnen. Steeds gaat het verhaal eigenmachtig een andere kant op en langzamerhand begint die thriller vervlochten te raken met Dillings eigen leven. Misschien niet naadloos, zoals Sanders zo graag gewild had, maar wel intrigerend. Het aardige is ook dat je in de verschillende versies van de stukjes thriller iets kunt zien van de stilistische versobering die in de latere boeken van Wolkers te vinden is. Gulzigheid is een van de thema's van het boek. Dilling is zelf een enorme gulzigaard en in het boek dat hij probeert te schrijven, en dat over een ornitholoog gaat, speelt de gulzigheid van jonge vogels een grote rol. In de eerste versies werd die bescheven in de onsmakelijke termen waar Wolkers zo van houdt, of van hield, zoals bij de reigers die ‘hun jongen de strot laten vollopen met opgebraakte halfverteerde vis’ en zo meer. In de latere versies schrijft Dilling minder hevig en laat hij de ornitholoog eenvoudig zeggen dat hij het ‘als onsmakelijk ervoer’ toen een merel zijn jong een rups in de bek propte. Het lijkt dus of Wolkers in dit verhaal iets van zijn veranderende stijl wil laten zien en dat vind ik een boeiend motief in dit boek.

Van de debutanten uit de laatste maanden heeft Tessa de Loo met haar verhalenbundel *De meisjes van de suikerwerkfabriek* (Arbeiderspers) de meeste aandacht gekregen, al was die aandacht voornamelijk gericht op het titelverhaal. Dat was ook wel terecht. Het is een prachtig, origineel en strak geschreven verhaal over vier fabrieksmeisjes - drie echte en een die er niet thuishoort - die zich wreken op een vervelende treinconducteur en hem sexueel grondig vernederen. Allemaal hadden ze wel een reden om in die arme conducteur de man in het algemeen te willen treffen: een van hen was op een grove manier ontmaagd, een ander was tegen haar zin door haar vriend genomen en geslagen. Heel mooi heeft Tessa de Loo een

contrapunt in het verhaal aangebracht door van het vierde meisje, een schoolmeisje eigenlijk, de vertelster te maken en haar tegelijk waarnemer en deelnemer te laten zijn. Het is een bikkelhard verhaal met een goed gelukte afwisseling van koele verteltrant en beeldende omschrijvingen. Er was een enkele criticus die vond dat ze met dat laatste te ver ging en dat die beelden het verhaal in de weg zaten, maar juist hier kon ik dat niet als een bezwaar zien want het verhaal is niet alleen bikkelhard maar ook mijmerend. Het is precies die combinatie en de stilistische variatie die het zo boeiend en verrassend maken. Zeer geslaagd is ook *Muziekles* waarin een ambitieuze, stijfhoofdige en onbegrijpende vader zijn zoontje dwingt gitaar te studeren. Ook een verhaal waarin duidelijk uit de doeken wordt gedaan hoe vervelend mannen kunnen zijn, zonder dat de schrijfster in orthodox feministische razernij vervalt. De andere verhalen zijn wat vlakker en komen af en toe dicht in de buurt van de latere verhalen van Mensje van Keulen die met haar recente bundel *De ketting* (Arbeiderspers) beslist niet haar beste boek heeft afgeleverd.

Al heeft het debuut van Tessa de Loo het leeuwendeel van de kritische belangstelling gekregen, een ander debuut heeft evenveel aandacht verdiend. Ik bedoel *Buitenstaanders*, de eerste roman van Renate Dorrestein, uitgegeven door Bert Bakker. Het is een van de merkwaardigste boeken die ik in lange tijd gelezen heb, zowel om de stijl als om de inhoud. Renate Dorrestein gebruikt de meest afgetrapte clichés met een wellust waarvan ik dacht dat alleen Gerard Reve die kende. In de tweede alinea is het meteen al raak: 'Het was haar te moede alsof het einde der tijden was aangebroken'. Je moet maar durven. En wie noemt er nu een auto een voertuig en wie roept er nu naar een klein meisje: 'Klein meisje!?' Stilistisch speelt ze een tamelijk hoog spel en de kans dat die stijl het hele boek bedorven zou hebben moet niet gering geweest zijn. Maar dat is allerm minst gebeurd en Renate Dorrestein hanteert haar stijl met zo'n raffinement dat ze met die vreemde clichés een heel apart effect bereikt. En dat komt weer omdat haar stijl helemaal in dienst staat van haar onderwerp.

Buitenstaanders begint met een auto-ongeluk. Er vallen geen doden maar iedereen wordt drijfnat: de vader, de moeder en de twee kinderen. In de derde zin lezen we al hoe de verhouding tussen de man en de vrouw is: 'Op het moment dat de wielen van de weg loskwamen, dacht Max: nu krijg je me eindelijk waar je me hebben wilt - in een rolstoel'. Dat is een mooie beknopte manier om een huwelijksverhouding aan te duiden. Op zoek naar hulp komen ze terecht bij een groot afgelegen huis dat bewoond wordt door een vreemdsoortige groep mensen en kinderen. De man en de vrouw begrijpen niets van de samenhang van die groep maar voor ze het weten zitten ze verstrikt in hun bizarre levens. Dit is het soort boek waarvan je de intrige niet mag verraden, maar ik mag wel zeggen dat Renate Dorrestein een spannend spelletje speelt met het begrip buitenstaanders en dat je je het hele boek door blijft afvragen wie er nu eigenlijk gek is en wie niet. Bijna elke bladzij bevat wel een verrassing en het is een van die boeken die je nauwelijks neer kunt leggen. Met de twee totaal ongelijksoortige debuten van Tessa de Loo en Renate Dorrestein kunnen we even zeer tevreden zijn.

De hielen van de tijd. Kroniek van de poëzie

Theo Hermans

Vraag: 'Wordt het nu geen tijd voor je verzamelde gedichten, nu je al die poëzie geschreven hebt?' Antwoord: 'Ja, dat moet wel eens.' Vraag: 'Hoe zou je dat doen? Een complete uitgave van alles of zou je gaan selecteren?' Antwoord: 'Ik denk dat ik er wel wat uit zou halen, want als je zo'n negenhonderd gedichten aan een lezer overhandigt, dan is dat wel veel om te lezen.' Dat was in 1974, de dichter Hans Andreus in gesprek met criticus Jan van der Vegt. Het interview werd onlangs opnieuw gedrukt in het eerste deel van het door Hans Dütting samengestelde *Archief De Vijftigers* (Baarn, De Prom 1983; 2 delen, f 28, - per deel), een verzameling in de tijd verspreide gesprekken met de leidende figuren van de Beweging van Vijftig: Andreus, Campert, Claus, Elburg en Hanlo in deel één, Kouwenaar, Lucebert, Polet, Rodenko, Schierbeek en Vinkenoog in deel twee. Voor ieder van deze dichters - behalve Rodenko - heeft Dütting tenminste twee interviews uitgezocht, zodat we een gevarieerd beeld krijgen.

Tien jaar geleden kon Andreus niet vermoeden dat hij nog slechts tijd voor één bundel zou hebben: *Holte van licht* (1975). Zijn *Laatste gedichten* verschenen in 1977, kort na zijn dood. Nog tijdens zijn leven bracht Andreus zelf zijn *Gedichten 1968-1974* bij elkaar, maar hij deed dit op de hierboven beschreven dichterlijke manier, er hier en daar iets uithalend, af en toe wat verschikkend. Jan van der Vegt, die vorig jaar het boekje *Dichter bij het licht* (Uitgeverij Bzztôh) over Andreus schreef en een kritische bijdrage leverde voor het Andreus-nummer van *Bzzlletin* (september 1983), heeft nu te zamen met Gerrit Borgers en Pim de Vroomen op liefdevolle wijze de redactie verzorgd van Andreus' *Verzamelde gedichten* (Bert Bakker 1983; 1175 blz., f 69,50). Hierin zijn alle afzonderlijk verschenen bundels opgenomen en alle in tijdschriften of andere publikaties aangetroffen ongebundelde gedichten. Veel om te lezen, dat wel. Wie echter belang stelt in de naoorlogse dichtkunst, kan zich over deze uitgave alleen maar verheugen. Voor de echte liefhebbers komt er straks bovendien een tweede deel, dat het verhalend en kritisch proza en de dramatische teksten zal bevatten. De ware fanaten kunnen daarna nog rekenen op een deel 'Verantwoording' waarin alle varianten plus vertalingen en 'onverhoopte omissies' zullen worden afgedrukt.

Het volledige dichterlijke werk van Hans Andreus is nu dus beschikbaar in één band, een poëtisch dagboek dat zich moeiteloos laat lezen. Andreus' debuut, *Muziek voor kijkdieren* (1951), was indertijd één van de populairste vijftigersbundels, vol innemende, zingende, visuele verzen, bijvoorbeeld over steden waar huizen op zwemvogelvoeten zich maar eens per dag bewegen, honderd drieëntwintig torens glimlachend op hun tenen staan, smalle straten achteromziend wegkruipen en de bomen zich eens per jaar aankleden ('De stad'). In 1954 maakte Andreus een zware geestelijke crisis door, die haar neerslag vindt in *Het explosieve uur* (1955) en nog blijft natrillen in bundels als *Misschien* (1956) en *De sonnetten van de klei-*

ne waanzin (1957). Het latere werk is vaak filosofischer en abstracter van aard, maar al wordt Andreus' metaforische fantasie ernstiger en minder vrijblijvend, zijn openheid en ontvankelijkheid voor de dingen om hem heen blijven zijn gedichten kleuren met die typisch Andreusiaanse 'hartstochtelijke onschuld', zoals hij het ergens noemt. Andreus staat natuurlijk in de eerste plaats bekend als de dichter van het licht. Niemand heeft zoals hij het licht in al zijn schakeringen bezongen, aangeroepen, aanbeden en bezworen. Geregeld echter wordt die lyrische verheerlijking van het licht doorkruist door verwarring, zwartgalligheid en doodsangst, en meer dan één commentator heeft in deze laatste begrippen de eigenlijke voedingsbodem van Andreus' poëzie gezien. Misschien is het daarom onverstandig een zo beweeglijk dichter te willen vastpinnen op één levenshouding, één thema. 'Tegenover de werkelijkheid moet je klein blijven, anders ontsnapt ze je,' verklaarde hij reeds in 1964. Tien jaar later zei hij het nog duidelijker: 'Je moet wisselend bewegen. Ik kan ook in het ene gedicht iets zeggen en het in het volgende gedicht tegenspreken.'

Net als Andreus behoorde Remco Campert tot de Vijftigers van het eerste uur. Hij evolueerde echter al spoedig in de richting van een meer lakonieke parlando-poëzie, relativerend en nuchter. Zijn nieuwste verzameling, *Scènes in Hotel Morandi* (Bezig Bij 1983; 36 blz., f 22,50), begint heel slim: een eerste aarzelend woord wordt als een pluk gras omhoog gestuwd en groeit uit tot een gedicht:

Het gras komt pluksgewijs op
daar waar vorig jaar vuur grond kaal maakte

in onwennige samenwerking
stuwen lichaam en het brein daarin vervat
op papier een spriet van een woord

snikkend om lucht

voort

meteen al doend
alsof het er altijd al was

De eerste twee regels van dit gedicht zijn niet overbodig. De hele bundel lijkt er juist op te wijzen dat, net zoals een stuk grond wordt kaalgebrand om nieuwe groei toe te laten, herinneringen eerst uitgewist moeten worden voor ze opnieuw, ditmaal in poëtische vorm, gestalte kunnen krijgen. De naam Morandi in de titel verwijst naar de Italiaanse schilder Giorgio Morandi (1890-1964), befaamd om zijn subtiel gestileerde stillevens. In de titelreeks gaat Campert daar slechts zijdelings op in. Hij richt zijn aandacht op een oud kerkhof en op wat daar aan dood en verstild leven voortbestaat: 'onrust en vrede / onmogelijk mengsel / / als lijk van leven / in mij vereend'.

Diezelfde sombere tegenstelling zit ook in de knapste gedichten van de bundel, de twee van 'Eeuwig Stalingrad' en de drie van 'Januari 1943'. Deze laatste hebben vermoedelijk betrekking op de dood van zijn

vader, Jan Campert, die in 1943 in Neuengamme om het leven werd gebracht. Als kind beseft de dichter nauwelijks wat er aan de hand was:

eerst later voelde ik pijn
die niet meer overging

die nog mijn lijf doortrekt
nu ik dit schrijf

lang geleden, toch dichtbij
de tijd duurt één mens lang

Door de beheerstheid waarmee Campert over deze onderwerpen schrijft, komt de ontroering des te schrijnender over. In een alleenstaand tweeregelig gedichtje elders in de bundel zegt hij: 'Ik ken geen toverwoorden / als volk of solidariteit'. Die woorden heeft hij ook niet nodig. Door een enkele historische verwijzing te verbinden met een persoonlijke situatie roept hij meteen een complex aan voorstellingen op en creëert hij precies die schijnbare rust van het stilleven waarachter pijn, herinnering en hoop voelbaar blijven.

Autobiografische elementen komen op een veel directere manier naar voren in Eddy van Vliets *Jaren na maart* (Bezige Bij 1983; 57 blz., f 17,50). De nieuwe bundel sluit dicht aan bij zijn *Na de wetten van afscheid en herfst* uit 1978 (zie NEM 37) en is op hetzelfde stramien gebouwd: een afdeling persoonlijke herinneringen gevolgd door een reeks algemenere, minder anekdotische verzen. Het openingsgedicht van *Jaren na maart*, 'Nieuwjaar 1955', suggereert dat voor de ikpersoon het verlies van kinderlijke onschuld en geborgenheid van de maand maart van dat jaar dateert. Pas in de volgende twee gedichten zien we dat de breuk gevormd wordt door de dood van de grootmoeder en het vertrek van de vader, dat door de nog jonge 'ik' als een verraad wordt ondergaan. Die gebeurtenissen laten een duurzame wond achter, een niet meer af te schudden gevoel van kwetsbaarheid, onzekerheid en weemoed. Via een aantal momentopnamen en taferelen uit het adolescentenbestaan probeert Van Vliet achteraf vat te krijgen op die fatale scheur die door zijn leven loopt.

Na een paar gedichten over vrienden volgt dan de reeks 'Langzaam weer in beeld'. Zij vormt een aanvulling op de eerste afdeling maar speelt zich op een ander vlak af. Van Vliet gaat hier meer beschouwend na hoe en in hoeverre indrukken uit het verleden zich ooit in woorden laten vangen. Op grond van details, kleuren, flarden, losse brokstukken tracht hij samenhangende beelden te reconstrueren. Deze gedichten kunnen als voorstudies bij de reconstructies uit de eerste reeks opgevat worden of als een bezinning op het onmogelijke van de poging om die leemte die het verleden is, met woorden op te vullen. Globaal gezien kan *Jaren na maart* echter niet meer genoemd worden dan een verlengstuk van *Na de wetten van afscheid en herfst*. De techniek is weliswaar strakker geworden, maar aanpak en toon zijn in hoofdzaak dezelfde gebleven. Hoewel bijvoorbeeld Peter Nijmeijer in *De Volkskrant* en Rob Schouten in *Vrij Nederland* alle-

bei de mening uitspraken dat Van Vliet met deze nieuwe bundel zijn tot nu toe beste werk heeft geschreven, ben ik geneigd de wat sceptischer houding te delen waarvan Frans Deschoemaeker in *Diogenes* blijk gaf.

(In *Diogenes*?? Hier is een verklarende zijsprong vereist. *Diogenes* is de naam van een nieuw Vlaams tijdschrift dat het eind vorig jaar ter ziele gegane en zeer betreurde *Nieuw Vlaams Tijdschrift* ten dele vervangt. Ten dele is het aangewezen woord, om een dubbele reden. Ten eerste omdat uit de as van het *NVT* twee nieuwe periodieken zijn verrezen. Naast *Diogenes* is er tevens *Het Nieuwe Wereldtijdschrift*, dat zijn grandioze titel minder aan eigendunk dan aan Elsschot te danken heeft. Ten tweede omdat de eerste aflevering van *Diogenes*, januari 1984, de lezer ongewild tot optimisme veroordeelt. De inhoud ervan is namelijk zo pover dat dieper zinken nauwelijks voorstelbaar is voor een blad dat zich als opvolger van het *NVT* wil opwerpen. Het moet dus wel hogerop. Adres: *Diogenes*, red. sec. Frank Albers, Eggestraat 9, 2008 Antwerpen.)

Het vastleggen van eerder geziene en beleefde dingen in beelden speelt ook een belangrijke rol in de poëzie van dichter en criticus Peter Nijmeijer. Hij trok voor het eerst de aandacht met *De afstand tot* (1976) en kwam onlangs met zijn tweede omvangrijke bundel, *De sprong* (Meulenhoff 1983; 72 blz., f 22,50). Die bestaat uit vijf reeksen van uiteenlopende lengte, waarvan vooral de eerste bijzonder geslaagd moet heten. In vijftien gedichten, telkens voorafgegaan door een nauwkeurige plaatsaanduiding, haalt Nijmeijer hier een serie Ierse landschappen en stadsscènes voor ogen alsof hij een stel foto's na lange tijd weer ter hand neemt. 'Kunst bestaat bij hem vooral op ooghoogte,' merkte Ad Zuiderent in zijn recensie van *De sprong* fijntjes op (in *De Tijd*). Toch is er in deze gedichten veel meer gaande dan alleen maar wat kijken met het blote oog. Wat Nijmeijer onder woorden wil brengen, is zowel de kloof in de tijd tussen nu en toen als de problematiek van het schrijven daarover op basis van herinneringen, uitzichten en beelden die soms tot waanbeelden zijn vertekend en uitgevlakt:

Met potlood, passer, stopwatch en een hoofd
vol vragen zat je achter je tafel, ver hier-
vandaan. Dat ook jij de hielen van de tijd zocht
bewijs je door je nu met geheugen en Leica een weg
te banen door de straten van je hersenschim.

Reeds in het tweede gedicht van de cyclus worden de eerste bladzijden van James Joyces *Ulysses* indirect opgeroepen (ochtend, ronde toren, zee, ontbijt) en later worden Leopold Bloom, Stephen Dedalus en Eccles Street, Dublin, met name genoemd. Die literaire allusies geven de verzen een bijkomend reliëf, gelukkig zonder opdringerig of betweterig te worden.

De andere reeksen in de bundel zijn doorgaans lossier opgebouwd en af en toe zit er wel een minder bevredigend vers tussen. Dat is tot daaraantoe. Over het algemeen lijkt Nijmeijer gefascineerd te zijn door de overeenkomsten tussen schrijven en fotograferen en door de problematiek van waarneming en weergave, van afbeelding en verdubbeling, waarbij het beeld toch altijd schimmiger uitvalt dan de werkelijkheid zelf. Omdat hij

op een zelfbewuste en gecontroleerde manier over deze dingen nadenkt, levert vrijwel ieder gedicht verrassende gezichtspunten op. Van die man horen we nog.

Peter Nijmeijer heeft in poëtisch opzicht school gelopen bij dichters als Kouwenaar en Ten Berge. Zijn werk vindt aansluiting bij de *Raster*- poëzie in brede zin, dat wil zeggen bij een internationaal georiënteerde dichtkunst die, wars van sentiment, voor een sterk op de taal gerichte benadering kiest. Uit die hoek komen eens te meer twee zeer opmerkelijke bundels. Ik zal er desondanks kort over zijn, aangezien deze poëziekronek reeds bij herhaling signalementen heeft geleverd van vroeger werk van Hans Faverey en Hans ten Berge (zie *NEM* 34 en 37).

Faverey's *Zijden kettingen* (Bezige Bij 1983; 85 blz., f 25, -) vertoont enkele aanknopingspunten met Nijmeijers thematiek, maar ontleent zijn kracht aan die onvatbare raadselachtigheid die Faverey's gedichten van het begin af hebben gekenmerkt. Bij hem gaat de uiterlijke aanleiding geheel in het gedicht op. Het gevolg is een sluitende reeks even lakonieke als onberekenbare constructies die voortdurend op zichzelf terugvallen. Alleen het stellen van een tijdloos hier en nu in de woorden van het gedicht, zo lijkt het, kan 'het onveranderlijke zozijn der dingen' tot uiting brengen, hoewel die dingen dan weer alleen bij de gratie van het gedicht werkelijk bestaan. Verandering en onveranderlijkheid, tijd en beweging vormen de constanten in acht cycli waarin Faverey op een grootse manier zijn elegante maar hoogst eigengereide logica op de lezer loslaat. Wie eenmaal toegeeft aan de charmes van Faverey's raadsels, komt er nooit meer uit.

H.C. ten Berge's *Texaanse elegieën* (Bezige Bij 1983; 85 blz., f 32,50) is één van de meest omvattende en ambitieuze dichtwerken van de laatste decennia. Complex naar inhoud en vorm en zorgvuldig in de hand gehouden van begin tot eind, ingebed in wat Ten Berge in zijn nawoord de 'binnen- en buitendijkse traditie van het lange gedicht' noemt, zijn deze dertien elegieën een lyrisch-epische tocht door de corrupte, apocalyptische wereld van de twintigste eeuw. 'Zoek geen Schoonheid, zwicht / Niet voor Herinnering of Moederschoot / Voordat je deze drekbeker hebt uitgedronken', heet het in de elfde zang, verreweg de langste van de reeks. Als een Dante zonder Vergilius, een Odysseus zonder Penelope, dwaalt de dichter rond, 'terwijl de pijn van het verliezen / Als een lege weerschijn in zijn ogen stond'. De enkele droombeelden van paradijselijke rust die in de bundel voorkomen, kunnen dat overweldigend gevoel van verlies, verbrokkeling, uitholling en teloorgang niet wegnemen. Technisch gezien is het overigens opmerkelijk dat Ten Berge met deze gedichten naar zijn vroegere montage-principe teruggrijpt, al past hij het hier toe in een veel bredere context dan ooit tevoren en wendt hij nu het hele arsenaal van herhalingen, terugkoppelingen, woordspelingen, assonanties en binnenrijmen aan om het geheel bij elkaar te houden. Het resultaat is een reis door de hel, indrukwekkend en pessimistisch. Er bestaat alle reden om in te stemmen met Graa Boomsma's waardeoordeel aan het slot van diens recensie in *De Volkskrant*: '*Texaanse elegieën* is zonder meer een hoogtepunt in het dichterschap van Ten Berge én in de naoorlogse, Nederlandse, poëzie.'

Boekbesprekingen

Jelle Stegeman, Nederlands. Taalcursus voor buitenlanders. Deel 2. Huis aan de Drie Grachten, Amsterdam 1983.

In NEM-41 heb ik aan het eerste deel van deze nieuwe Nederlandse cursus en aan zijn algehele opzet reeds een korte bespreking gewijd. Hier volgt de beloofde voortzetting.

Jelle Stegemans deel 2 bevat niet alleen de in het vooruitzicht gestelde informatie over België, wij maken ook met allerlei tekstsoorten kennis. De Van der Molens uit Utrecht zijn nu verleden tijd, in deze lessen gaat het o.a. om Nederlandstalige stripverhalen, een 'Kronkel' van Carmiggelt, een krantartikel en een ingezonden stuk naar aanleiding van een recensie, zakelijke brieven en teksten (circulaire, prospectus, advertentie, sollicitatie, curriculum vitae), om literaire, culturele en wetenschappelijke onderwerpen. Daarnaast bevat het tweede deel een volledige samenvatting van de in de cursus behandelde grammatica, een woordenlijst en een beknopte bibliografie voor de buitenlandse student.

Bij het bestuderen van Stegemans boeken is mij weer eens gebleken dat de doelen in het talenonderwijs en in de talendidactiek meer en meer op de functies van het taalgebruik gericht zijn. Wat vroeger het onderwijs bepaalde (kenmerkend was immers het leren van woorden en rijtjes...), is vandaag doorgaans slechts een hulpmiddel.

Wie moet met deze leergang *wat* bereiken? Collega Stegeman heeft over deze vraag jaren nagedacht en verschillende versies van zijn cursus aan de Universität Zürich getoetst, voordat hij hem liet uitgeven. Hij heeft in de voorbereidingsfase dus met groepen volwassenen uit het wetenschappelijk onderwijs gewerkt - voor hen is deze cursus bestemd. Zijn doelgroep bestaat uit taalkundig behoorlijk onderlegde mensen die de vereiste kennis of bekwaamheid bezitten om zijn boeken en cassettes met of zonder docent door te kunnen werken.

Deze duidelijke 'gerichtheid' hoeft geen bezwaar te zijn als men haar onderkent, zeker niet voor docenten aan universiteiten en vergelijkbare instellingen in het buitenland. *Wie* hier in betrekkelijk korte tijd vrij veel Nederlands zal kunnen leren, staat dus vast. Het *wat* heb ik in het najaar al uiteengezet: Stegeman gaat bij de taalverwerving uit van het *Certificaat Nederlands als vreemde taal* (deel 1 leidt op voor het examen *Elementaire kennis*, deel 2 voor het examen *Basiskennis*). Daarmee is ook het *wat* gedefinieerd.

Beantwoordt de cursus aan de verwachtingen die deze bondige constatering zouden kunnen wekken? Stegeman weet dat het onmogelijk is daar volledig in te slagen. Hij heeft wel een aardige manier gevonden om een antwoord op deze vraag te krijgen. In deel 2 vindt de gebruiker namelijk een inlegvel, bestemd voor docenten  n studenten. Zij worden verzocht allerlei informatie te verstrekken. Behalve naar de onderwijssituatie en de persoonlijke achtergrond van de studenten (bijvoorbeeld hun moedertaal) gaat Stegemans belangstelling uit naar een beoordeling van de teksten en de grammatica (o.a. uitleg en omvang) alsmede van de schriftelijke, mondelin-

ge en vertaal oefeningen. De laatste zijn er trouwens niet omdat de cursus in de doeltaal is geschreven, maar de wenselijkheid van vertaal oefeningen Nederlands-moedertaal en moedertaal-Nederlands kan worden aangegeven. Ik hoop dat vele studenten en docenten deze vragenlijst zullen invullen.

De volgende druk van deze cursus zal er dus ongetwijfeld anders uitzien, als Jelle Stegeman alle op- en aanmerkingen verwerkt. Ik wil de door mij geconstateerde fouten en tekortkomingen daarom ook niet breed uitmeten. Anders zou mijn bespreking misschien op de recensie in NRC Handelsblad van 12 januari j.l. gaan lijken, waarin onder de kop 'Niet foutloos, wel een mijlpaal' het nieuwe woordenboek Duits-Nederlands van Van Dale werd beoordeeld. Zij bevatte in de eerste plaats kritiek, de 'mijlpaal' werd niet eens toegelicht... Van de cursus van collega Stegeman wil ik liever zeggen dat hij misschien nog geen mijlpaal is, maar dat zeker kan worden. Voor wie met het *Certificaat Nederlands als vreemde taal* te maken heeft, is hij dat nu al.

Erich Püschel

B.C. Donaldson, Dutch. A linguistic history of Holland and Belgium. Nijhoff, Leiden 1983, xii-200 p. Prijs f 39,50. ISBN 90 247 9166 9

'Why Dutch?' - die vraag werd me een paar jaar geleden in Amerika gesteld door een Canadese linguïst. 'What is so interesting about Dutch? Why not study some unknown language with intriguing, exotic properties?' Ik moet eerlijk bekennen, dat ik toen, net uit Nederland, niet direct een antwoord klaar had op zijn rechtstreekse vragen. Ja, natuurlijk, Nederlands is mijn moedertaal, en ik was er net in afgestudeerd. Maar eigenlijk zijn dat geen antwoorden. Ik kon niet even kort en snel vertellen wat dat Nederlands nu voor taal is, wat er de karakteristieke eigenschappen van zijn, en wat er bijzonder aan is in vergelijking met andere talen. In Nederland word je met dergelijke vragen niet zo direct geconfronteerd. Nederlands studeren roept daar eerder de vraag op, waarom je iets zou gaan studeren wat je toch al kent. Maar de Neerlandistiek extra muros krijgt met dit soort vragen wel geregeld te maken, omdat ze haar bestaansrecht vaak nog moet bewijzen. Of gewoon, omdat het om een kleine en onbekende taal gaat.

Voor de buitenlandse belangstelling die er voor het Nederlands zeker is, had de binnenlandse Neerlandistiek tot nu toe maar weinig te bieden. In dit gat is onlangs reeds gedeeltelijk voorzien met de brochures van de Stichting Ons Erfdeel (zie NEM 41, p. 80-81). Maar nu is er ook uit de Engelstalige wereld een bijdrage, het tweede boek alweer van Bruce Donaldson. Na zijn *Dutch Reference Grammar* van 1981 (zie NEM 39, p. 171-174) draagt de Australische neerlandistiek opnieuw een steentje bij aan de bevordering van de studie van het Nederlands in de wereld. Een bewonderenswaardige produktiviteit.

Met dit nieuwe boek mikt D. op twee doelgroepen. Allereerst is het bedoeld voor de geïnteresseerde leek, die informatie wil over het Nederlands, in het bijzonder ook in vergelijking met grotere en meer algemeen bekende talen als Duits en Engels. Daarnaast wil D., voor studenten die al

enigszins gevorderd zijn en een diepere belangstelling hebben voor het Nederlands en zijn geschiedenis, een synthetisch overzicht geven van de in Nederland wel aanwezige, maar daarbuiten doorgaans niet toegankelijke kennis op dit gebied.

Het boek bevat achttien hoofdstukken, verdeeld over drie afdelingen: I. The Present, een schets van het Nederlands van nu, II. The Past, deel A. externe geschiedenis van het Nederlands, en deel B. interne geschiedenis, vooral van de fonologie en morfologie. Aan elk hoofdstuk is een nuttige lijst van aanbevolen werken toegevoegd, waarin D. kort en bondig de voornaamste kwaliteiten ervan belicht. Het boek wordt besloten met een praktische lijst van gebruikte termen met vertaling en definitie, een goede bibliografie en een uitvoerige index. Er zijn negentien bladzijden met illustraties, waaronder elf duidelijke kaarten.

In het eerste deel, The Present, geeft D. in acht hoofdstukken een vlot overzicht van de voornaamste kenmerken van het Nederlands van nu. Na een korte opheldering van de verwarring die in de engelstalige wereld bestaat rond de termen Dutch, Flemish, Hollands en Nederlands, worden in hfst. 2 de verschillende dialecten van het Nederlands behandeld en het probleem van de standaardtaal. Hfst. 3 gaat daarna over de taalkundige situatie in België. D. geeft hier een uitvoerig historisch overzicht, van de vroege middeleeuwen tot nu, en laat daarbij duidelijk de eigen ontwikkelingen zien: de langdurige en gecompliceerde taalstrijd, de andere positie van de dialecten tegenover de standaardtaal, en de tweezijdige discriminatie waaraan de Vlamingen blootstaan, zowel vanuit Noord-Nederland als uit het Franse taalgebied.

In hfst. 4 keert D. terug naar het heden met een beschouwing over de spelling. De geschiedenis vanaf De Vries en Te Winkel wordt daarbij ook behandeld, maar de spellingdiscussie der jaren zestig en zeventig ontbreekt. Pas daarna komt in hfst. 5 beknopt de klankleer aan de orde, met speciale aandacht voor de moeilijkheden die Engelstaligen hebben (de *r*, de diftongen). Ook behandelt D. hier typische uitspraakverschijnselen met een sociale waardering erbij (plat, Randstad, dialect, beschaafd). Hfst. 6 behandelt de morfologie, vooral die van de werkwoorden; bij de diminutief miste ik een overzicht van de morfeemvariatie. Hfst. 7 gaat heel kort over woordvolgorde, speciaal natuurlijk de tangconstructie. De syntaxis is in dit boek onderbedeeld: hfst. 7 heeft bij gebrek aan voorstudies ook geen historische tegenhanger in deel II.B. Hfst. 8 tenslotte behandelt de Nederlandse woordvoorraad, met ruime aandacht voor de invloed van Frans, Duits en Engels. Aantrekkelijke extra's zijn hier de paragrafen over de Jiddische en Maleise leenwoorden. Daarnaast vinden we ook in dit hfst., en niet in 6, aandacht voor de woordvorming.

In het middendeel van het boek voert D. ons in hoog tempo langs de hoofdpunten van de externe geschiedenis tot en met de negentiende eeuw. In hfst. 9 en 10 eerst de voorgeschiedenis vanaf de grote volksverhuizing tot ongeveer 1100: de opmars der Franken, die van het Christendom, de oudste overgeleverde documenten. Daarna in hfst. 11 het Middelnederlands van 1100 tot 1500, met name het ontstaan van het Brabantse overwicht en het begin van de boekdrukkunst. Dan volgt de zestiende eeuw

met de eerste bijbelvertaling, de val van Antwerpen, de opkomst van Amsterdam, het begin van de Nederlandse taalkunde met Kiliaen en Spiegel.

De resterende hoofdstukken gaan alleen over Noord-Nederland, omdat België al in hfst. 3 behandeld is. Bij de zeventiende eeuw komen aan de orde het belang van de Statenvertaling, de literaire bloei, de vorming van een standaard voor de schrijftaal met duidelijk Brabantse trekken, de expansie van het Nederlands in de wereld. Daarna ligt het accent meer op de geschiedenis van de taalkunde - met aandacht voor Huydecoper en Ten Kate in de achttiende eeuw, voor Bilderdijk, Siegenbeek, en later De Vries, Te Winkel en Roorda in de negentiende - dan op de taalgeschiedenis.

Ter voltooiing van dit drieluik volgt tenslotte in deel II.B een korte historische grammatica van het Nederlands, gebaseerd op Schönfeld en Van Bree. In hfst. 16 behandelt D. de plaats van het Nederlands in de Germaanse taalfamilie, met name in vergelijking met Duits, Engels en Gotisch. Daarna geeft hij in hfst. 17, als tegenhanger van de synchrone beschrijving in hfst. 4 en 5, een overzicht van de historische fonologie. Na een overzicht van de processen die de klankgeschiedenis bepalen (umlaut, diftongering, analogie, simplificatie, e.d.) geeft D., uitgaande van het heden, per grafeem geordend, historische kanttekeningen over de vroegere taalstadia en de processen die aan de tegenwoordige toestand ten grondslag liggen. D. signaleert als algemene tendens, dat het Nederlands fonologisch conservatief is: het is niet meegegaan met de Hoogduitse klankverschuiving, er is geen umlaut in lange vocalen, het consonantsysteem is sinds de middeleeuwen globaal ongewijzigd.

Tenslotte volgt in hfst. 18, als tegenhanger van de hfst. 6 en 8, de historische morfologie. Het accent ligt weer vooral op de werkwoordsvormen, vooral die van de verschillende soorten onregelmatige werkwoorden; daarnaast worden ook de verschillende ogm. substantieffklassen besproken. Het Nederlands blijkt morfologisch progressief: de algemene tendens is er één tot simplificatie.

Het geheel overziende, wil ik de volgende kritische kanttekeningen maken. Mijn voornaamste bezwaar is, dat de indeling van de stof niet consequent is doorgevoerd. In deel I. The Present treffen we de Belgische geschiedenis aan; in deel II.A ook, maar alleen tot de zeventiende eeuw; de periode 1813-'31 treffen we dus niet in het hoofdstuk over de negentiende eeuw, maar op p. 25. De externe geschiedenis van het Gotisch wordt niet in hfst. 9 over de vroege middeleeuwen behandeld, maar pas bij de interne geschiedenis in hfst. 16. De Benrather en Uerdinger Linie worden twee keer behandeld, in hfst. 2 en 16.

Ik vraag me af of het boek niet zou winnen als het helemaal volgens het principe van hfst. 17 werd opgezet: telkens per onderwerp eerst het heden, en dan de daarbij behorende historische achtergrond. De indeling van het boek wordt dan systematisch: bijvoorbeeld eerst de taalsociologische situatie nu (dialecten, taalstrijd, sociale niveaus) met direct daarbij de voorgeschiedenis. Evenzo voor klank- en vormleer, spelling, leenwoorden, enzovoort. Met een dergelijke thematische ordening is mijns inziens een veel strakkere behandeling mogelijk. Nu moet de lezer wel erg vaak heen en weer bladeren.

Een andere suggestie ter versterking van het handboekkarakter is om bij een volgende druk voor buitenlandse studenten een lijst van de belangrijkste neerlandistische tijdschriften, organisaties, instituten en adressen op te nemen.

Als niet-Hollander kan ik me niet vinden in de ondertitel. Waarom niet *A history of the language of the Low Countries*? Hierbij denk ik aan Meijers letterkunde-handboek, ook een produkt van de Australische neerlandistiek, ook uitgegeven bij Nijhoff.

Tenslotte nog een paar losse opmerkingen. Na de Indonesische onafhankelijkheid zijn er niet 300.000 'Indonesians' (p. 3) naar Nederland gekomen; dat waren Indische Nederlanders. Dat bij de behandeling van de klank steeds van het schrift wordt uitgegaan omdat de meeste mensen dat nu eenmaal zo gewend zijn, vind ik niet gelukkig. De combinatie van tekst en schema's op p. 121-122 is verwarrend. Er zijn weinig drukfouten. Twee storende: gutteral (p. 52, 186) en grampheme (p. 136).

Tot besluit merk ik op, dat D. een grote hoeveelheid vooral traditionele kennis over het Nederlands en zijn geschiedenis heeft verwerkt. Het boek bevat veel boeiende wetenswaardigheden en is aantrekkelijk om te lezen. Het is helder en levendig geschreven, duidelijk door een groot liefhebber van het Nederlands. Zoals hij zelf zegt: het is het resultaat van 'my twelve year old "affair" with the Dutch language' (p. vii). Het is voor de internationale neerlandistiek te hopen, dat deze affair nog vele jaren duren zal. Ik zie de vruchten ervan vol verwachting tegemoet.

Reinier Salverda

Fakultas Sastra, Universitas Indonesia

Bruce Donaldson, A Dutch Vocabulary. Melbourne, Australasian Educa Press, 1983 (96 pp.)

De auteur, Bruce Donaldson, heeft zich al vaak verdienstelijk gemaakt op het gebied van de Neerlandistiek en ook op het vlak van publikaties, maar het ter bespreking voorgelegde boekje geeft de lezer een onbehaaglijk gevoel.

Voor de eerste wereldoorlog steunden heel wat taalcursussen (Nederlands, Engels, Duits, enz.) op zogenaamde belangstellingscentra. De gevaren waren vrij talrijk: (a) een éézijdige nadruk op de kennis van substantieven, (b) vaak uit zinsverband gerukt, (c) met daarbij de drang naar encyclopedische volledigheid. Dat leidde tot ellenlange tweetalige woordenlijsten (van buiten te leren) met een aantal items, die soms de moedertaalspreker nog niet kende.

Als de auteur in zijn inleiding stelt, dat een dergelijke benadering voor het Nederlands niet bestaat en hij een leemte wil opvullen, is dat ongetwijfeld aan zijn jeugdige leeftijd te wijten. De langdurige nawerking van de vertaalmethode en de invloed van het Latijn hebben vrij lang inspanningen op het gebied van woordfrequentie, contextueel taalgebruik afgeremd, maar wij dachten, dat het ergste nu al wel geleden was.

De auteur vervalt in de fouten van het vroegere systeem, hij geeft ons, gegroepeerd per tien, bijvoorbeeld 130 namen van dieren te leren,

een hele diergaarde; hij stelt ons de studie van 120 'onderdelen' van de mens voor, evenveel voor onze garderobe, enz. Alsof er nooit studies over woordfrequentie, bruikbaarheid, enz. zijn verschenen.

Afgezien van bovenstaand verwijt heb ik ernstige bedenkingen bij de raad van de auteur de woordgroepjes ook voor gesprekken en opstellen te gebruiken. Ik vraag mij af hoe de door hem voorgestelde benamingen van fecaliën, genitaliën ook echt in de omgang te gebruiken zijn. Ook al is de tijd van een preutse vormelijkheid misschien voorbij, toch zie ik nog niet zo gauw een gesprek (in een vreemde taal) op gang komen over dergelijke onderwerpen.

Eigenlijk vind ik het doodjammer zo negatief te moeten recenseren, omdat de werkkraft en de toewijding van iemand als Donaldson echt vruchtbaar werk kan opleveren voor de Neerlandistiek.

Fr. van Passel

Noot: ik had dit liever niet geschreven...

Cornelia Niekus Moore (ed.), Insulinde. Selected Translations from Dutch Writers of Three Centuries on the Indonesian Archipelago. Hawaii z.j. (1978). Asian Studies at Hawaii, no. 20. 188 bladzijden, prijs \$10,50. Bestellen bij: The University Press of Hawaii, 2840 Kolowalu Street, Honolulu, Hawaii 96822

Mevrouw Moore is assistant professor Nederlands en Duits aan het Department of European Languages and Literature van de Universiteit van Hawaii. Haar bloemlezing uit de Indische belletrie 'Insulinde' is al weer van 1978 maar kwam pas kort geleden onder onze aandacht. Hoewel het boek dus al weer enige jaren geleden verschenen is, willen we het toch nog signaleren, omdat het vooral voor de collega's in het Engelse taalgebied niet zonder belang is. Indische belletrie werd immers, getuige de lijst vertalingen die achterin het boek is opgenomen, ook in Engelse vertaling graag gelezen. Maar van al die vertalingen bleek er, aldus mevrouw Moore in haar inleiding, in 1978 slechts één verkrijgbaar. Aan de weinig gelukkige omstandigheid is door het verschijnen van deze bundel dus een einde gekomen.

Naast een korte inleiding over de Indische belletrie als zodanig bevat de bloemlezing fragmenten uit het werk van Bontekoe, Stavorinus, Multatuli, Couperus, Augusta de Wit, Johan Fabricius, Du Perron, Bep Vuyk, Friedericy, Alberts en Maria Dermoût, alle voorafgegaan door korte inleidingen over auteur en werk. Mevrouw Moore heeft grotendeels gekozen uit bestaande vertalingen; alleen de fragmenten uit Bontekoe en Stavorinus heeft ze zelf vertaald.

Een lijst Indonesische, Javaanse en Nederlandse woorden die in de teksten voorkomen en hun vertaling in het Engels, alsmede een bibliografie van in het Engels vertaalde Indische belletrie sluiten deze goed verzorgde uitgave af.

(hjb)

F. Beermans e.a., Het certificaat Nederlands als vreemde taal. Brussel - Den Haag, 1983. 94 bladzijden, prijs 100 Bfr/ f 5,-

Deze nieuwe publikatie over het Certificaat Nederlands vervangt samen met de 'Woordenlijst elementaire kennis' de uitgave van 1976 'Het Certificaat Nederlands als vreemde taal'. De 'Woordenlijst elementaire kennis' (door F. Beermans en L. Beheydt, Brussel - Den Haag 1983, 80 bladzijden) is voor hetzelfde bedrag apart verkrijgbaar. Ook het verplichte vocabulaire voor het examen basiskennis is los uitgegeven: P. de Kleijn en E. Nieuwborg, Basiswoordenboek Nederlands. Leuven - Groningen 1983. 380 bladzijden, prijs 355 Bfr/ f 27,50.

De hier aangekondigde publikatie, 'Het certificaat Nederlands als vreemde taal' dus, geeft naast een 'Algemene taxonomie van verbale communicatie' (§3) de volledige informatie over de examens op de drie niveaus. De paragrafen over deze niveaus zijn alle op dezelfde manier opgebouwd en bevatten achtereenvolgens gegevens over de woordenlijst, de syntaxis, de toetsing en ten slotte een voorbeeld van examenopgaven. In § 7 wordt iets verteld over de beoordeling van de examens, in § 8 staat vermeld welke getuigschriften kunnen worden behaald en in § 9 kan de gebruiker vinden welke publikaties in het kader van het Certificaat beschikbaar zijn en waar ze besteld kunnen worden. Een onmisbare uitgave voor docenten extra muros van wie studenten aan de examens voor het Certificaat deelnemen.

(hjb)

Neerlandica Wratislaviensia I. Acta Universitatis Wratislaviensis no. 764. Wrocław, 1983.

De Universiteit van Wrocław heeft een nieuwe reeks van start doen gaan, die *Neerlandica Wratislaviensia* genoemd is. Het is de bedoeling dat daarin studies van Poolse en andere neerlandici op het gebied van de Nederlandse taal- en letterkunde en cultuur in ruime zin gepubliceerd zullen worden. Ook boekbesprekingen en informatie over belangrijke gebeurtenissen op neerlandistisch terrein kunnen er een plaats in vinden.

Het eerste deel van de serie is eind vorig jaar verschenen en bevat de tekst van de meeste voordrachten die gehouden zijn op de IIIe Internationale Neerlandistische Conferentie, die van 13 tot 15 mei 1981 in Wrocław plaatsvond. De bijdragen handelen over letterkunde, taalkunde, didactiek en (cultuur) geschiedenis.

Wie een bijdrage (in het Nederlands, Duits of Engels) of een recensie-exemplaar van een boek wil insturen, kan dit doen aan de redacteur van de reeks: Prof. dr. Norbert Morciniec, Nederlandse Afdeling van de Universiteit van Wrocław, Plac Nankiera 15, PL 50-140 Wrocław.

(jdr)

Van de IVN

De enquête over het Achtste Colloquium

De vragen 28 t/m 34 uit de enquête onder de deelnemers aan het Achtste Colloquium Neerlandicum hadden vooral betrekking op het Negende Colloquium. Maar bij de beoordeling van de antwoorden mag niet vergeten worden dat die in zekere zin reacties zijn op de ervaringen van de 40 procent van de deelnemers die zo vriendelijk waren aan de enquête mee te doen.

Dat neemt niet weg dat de antwoorden op vraag 29 (Wat vindt u van het idee om van sprekers te verlangen dat zij spreken aan de hand van enkele punten en dat hun wordt verboden een tekst voor te lezen?) tot nadenken stemmen: maar liefst 51 procent van de beantwoorders vond dit, ongeclausuleerd, een uitstekend idee. Veel van de tegenstanders (40 procent) waren dit niet zozeer uit liefde voor de lezing als wel omdat ze een verbod onmogelijk achtten. 'Dat zou niets uithalen', aldus zo'n tegenstander 'de moderne mens laat zich niets verbieden'. Een ander meende dat er bij zo'n verbod 'wel weinig kandidaten gevonden zouden worden'. Sommigen vonden de wijze van presentatie secundair ('mij interesseert allereerst de inhoud') of achtten een knieval voor het publiek uit den boze: 'Laat het academische conferenties blijven'. Het is natuurlijk waar dat lang niet alle sprekers aan de hand van enkele punten kunnen spreken en daarom 'moeten slechte sprekers vooral bij hun tekst blijven'. Voorstanders van een voorleesverbod zouden daarop ongetwijfeld repliceren dat je slechte sprekers niet moet uitnodigen want 'het is moeilijk aandachtig te luisteren als de tekst wordt voorgelezen'. Zoals gezegd vond 51 procent dat het uit moest zijn met het voorlezen: 'het wordt hoog tijd', 'dat is tenminste al iets' aldus enkele congresgangers. In ieder geval werd, zowel door voor- als tegenstanders van een verbod, uitreiking van een samenvatting of andersoortige toelichting, veelal *hand-out* genoemd, bepleit. Anderen verklaarden zich zelfs voorstander van uitdeling van de complete tekst van tevoren, 'zodat de voorbereiding op de discussie beter is'.

Op de vraag naar alternatieven voor de lezing die aan de verbodsvraag voorafging, is een aantal deelnemers uitvoerig ingegaan: kennelijk maakte deze vraag heel wat los. In het volgende citaat worden een aantal ideeën genoemd die in andere bewoordingen ook door anderen naar voren werden gebracht. De inzender begint met een beschrijving van de volgens hem gebruikelijke situatie op de colloquia.

De huidige vorm van de lezingen is de volgende. Een intramurale geleerde houdt een voordracht over taalkunde, letterkunde of didaktiek. De problemen van de extramurale docent komen per definitie niet aan de orde - of alleen bij toeval. De colloquiumdeelnemers zijn gedoemd tot passiviteit: het gevoel van vrijblijvendheid ('Moet ik daar echt heen?') wordt steeds groter. Toch ga je naar zo'n conferentie om je te engageren, om actief te zijn en verplichtingen aan te gaan. Deze behoeften worden permanent gefrustreerd. Nodig is het volgende. Werkgroepen (bijvoorbeeld

taalkunde, letterkunde, didactiek, ‘Landeskunde’ enz.) waarin de docenten zelf actief zijn: over zichzelf praten, over methodische, didaktische, wetenschappelijke en organisatorische problemen. Natuurlijk kunnen er sprekers optreden maar dat zijn dan de deelnemers zelf, die uit hun ervaringen op een bepaald gebied putten of die problemen op een bepaald gebied hebben. Met andere woorden: werkvergaderingen, zoals de colloquia vroeger al eens geheten hebben! Bij openings- en slotzitting mag dan een officiële spreker optreden (...).

Een ander voegt aan het idee van de werkgroepen toe dat die ‘een van te voren georganiseerd discussieplan’ zouden moeten hebben. Algemeen meent men dat deze werkgroepen niet te veel deelnemers mogen hebben (maximaal 20) en dat er dus ‘parallele vergaderingen per vakgebied’ moeten komen die zo nodig weer opgesplitst kunnen worden.

Maar werkgroepen vormen niet het enige alternatief voor de lezing. Genoemd werden ook nog (a) ‘debat, discussie, polemische uitwisselingen tussen meerdere specialisten’, forumgesprek of groepsdiscussie ‘maar vooral over controversiële onderwerpen. Waarom geen discussie over een thema vanuit verschillende gezichtshoeken?’, (b) twee sprekers over hetzelfde onderwerp, en (c) wel (korte) lezingen, maar ‘als toelichting op een aantal stellingen. Stellingen bespreken in werkgroepen (één of meer stellingen per werkgroep), plenaire rapportage en discussie als afsluiting’. Of: ‘een inleiding gevolgd door praktische opdrachten voor kleine groepen, bv. een les of lessenreeks maken’.

Uit deze bloemlezing wordt in ieder geval duidelijk dat de deelnemers meer eigen inbreng willen, actiever willen deelnemen dan tijdens het Achtste Colloquium blijkbaar mogelijk was. De lezing als vorm van informatie-overdracht wordt niet door iedereen helemaal afgewezen, maar ook veel voorstanders vinden dat ze wel anders moet: korter, boeiender, van begeleidend schriftelijke informatie voorzien (de *hand-outs*) en meer uitnodigend tot discussie. Enkelen stelden daarbij het gebruik voor van ondersteunende middelen als video, geluidsband, dia's, overheadprojector en zo meer. Een ander vroeg om betere stoelen - zeker om zich actiever te kunnen inzetten. Hoe dit alles ook zij, ‘een goede lezing (interessant, goed gebracht, niet te lang en aanleiding gevend tot discussie) is heel wat beter dan een weinig zeggende en niets opleverende forumdiscussie, zoals we er nu een gehad hebben. Ik heb trouwens’, aldus deze nuchtere correspondent, ‘in het algemeen geen hoge pet op van forumdiscussies, maar ja, de mensen willen het. Ze hebben het dan ook wel eens over “workshops” maar wat dat eigenlijk is, weet ik niet.’ Ik neem aan dat die lacune in de kennis tijdens het komende colloquium wel gevuld zal worden.

Of het nu in de vorm van lezingen of *workshops* zal gebeuren, wenselijk is in ieder geval dat er tijdens het Negende Colloquium iets gedaan wordt op het gebied van de didactiek van het Nederlands als vreemde taal (vindt 82 procent), van de moderne letterkunde (71 procent), van de ‘traditionele’ taalkunde (57 procent) en sociolinguïstiek (57 procent). Ook het terrein van de ‘realia’ scoort hoog, waarbij 45 procent aandacht besteed wil zien aan technologische en sociale ontwikkelingen. Oudere letterkunde vindt maar 29 procent in dit verband van belang, 25 procent van de respon-

denten meende dat de moderne letterkunde tijdens het Achtste Colloquium te weinig aan bod was gekomen en 34 procent had te weinig aandacht geconstateerd voor de realia, vooral voor de actualiteiten en de politiek. Ook bij de beoordeling van deze gegevens is enige scepsis op zijn plaats: 'och, te weinig, dat viel wel mee. De tijd is nu eenmaal beperkt', aldus dezelfde nuchtere waarnemer die al eerder aan het woord was.

Op de vraag naar suggesties voor bepaalde thema's of onderwerpen die behandeld zouden kunnen worden tijdens het Negende Colloquium is door veel inzenders met kennelijk plezier ingegaan: sommigen zonden een compleet programma in. Het merkwaardige feit doet zich daarbij echter voor dat er heel weinig dezelfde onderwerpen werden voorgesteld, met als uitzondering 'didactische hulpmiddelen' (als men dat al een 'onderwerp' mag noemen) dat zes keer voorkwam, en 'Reorganisatie van het Nederlandse universitaire onderwijs', en 'Politieke, economische en maatschappelijke ontwikkelingen in Nederland en België in de jaren '70 en '80' die beide drie keer werden genoemd. Zeventien keer lag het voorstel op didactisch terrein, even zovele malen op het terrein van de realia, elf keer was het een letterkundig en vijf keer een taalkundig onderwerp. Om te laten zien hoe gedetailleerd sommige inzenders de enquête hebben ingevuld, laat ik hier één antwoord op de vraag om suggesties voor bepaalde thema's of onderwerpen in zijn geheel volgen.

'Bijvoorbeeld.

- * Didactiek van de behandeling van basisidioom en van uitgebreid idioom;
- * Contrastieve grammatica: Nederlands □ moedertaal (eventueel per taalgebied);
- * Wat kan ik in mijn lessen doen met geluidsbanden?
(Verzameling van mogelijkheden, uitwisseling van ervaringen, definitie van de geluidsband met betrekking tot het bevorderen van de luister- en spreekvaardigheden);
- * "Landeskunde": wat - en vooral - hoe?
- * Modellen van conversatie-colleges;
- * Moderne literatuur, comparatistisch- theoretisch.
Bijvoorbeeld de crisis van het gezag zoals behandeld in de Nederlandse en Duitse literatuur sinds 1906 en aan de hand van uitgekozen werk); enz., enz.'

Als onderwerp op het gebied van de didactiek werden o.a. genoemd het gebruik van geluids- en videobanden, woordenschatverwerving, modellen van trainingen spreekvaardigheid, leermethoden in het VTO, de verhouding tussen kennis-van-land-en-volk en taalonderwijs en de vraag hoe je extra muros moderne literatuur moet geven. Op het gebied van de realia liggen de onderwerpen ontzuiling en herzuiling in Nederland, nieuwe stromingen in de Nederlandse literatuur, beeldende kunst, video en tv en cultuurpolitiek in het kader van de Nederlandse Taalunie. Op letterkundig terrein gingen de verlangens uit naar informatie over nieuwe letterkunde, over tv-spelen en modern toneel en over de (voormalige) koloniën in de Nederlandse en Vlaamse literatuur. Als onderwerpen op het gebied van de

taalkunde tenslotte werden o.a. genoemd verbale manipulatie en taalvarianten als Surinaams Nederlands, Moluks Nederlands en zo meer.

Met de gevarieerdheid van de voorgestelde onderwerpen correspondeert die in gewenste sprekers. In totaal noteerde ik 50 namen. Merkwaardig is dat als spreker over een onderwerp op het terrein van de realia maar twee suggesties werden gedaan. Blijkbaar is de wens naar meer informatie op dit terrein omgekeerd evenredig aan de bekendheid met personen die deze informatie zouden kunnen verstrekken.

In antwoord op de vraag naar alternatieven voor Nijmegen, indien mocht blijken dat het Negende Colloquium daar niet gehouden zou kunnen worden, kreeg Groningen de meeste stemmen, nl. 16.

Aan het eind van deze rapportage over de enquête kan de vraag gesteld worden of deze aan het gestelde doel heeft beantwoord. Naar mijn mening is dit het geval: we weten nu vrij nauwkeurig welke wensen er in de vereniging leven over vorm en inhoud van het Negende Colloquium Neerlandicum. Aan de organisatoren van dit colloquium de taak om met die, elkaar vaak uitsluitende, wensen zoveel mogelijk rekening te houden.

(hjb)

Achtste en Negende Colloquium Neerlandicum

De resultaten van de enquête over Leuven 1982 hebben nog eens aangetoond dat een colloquium neerlandicum nooit helemaal zal noch kan deugen. Daar hebben ook vorige besturen zich trouwens geen illusies over gemaakt. Het eerste deel van het enquêteverslag (NEM nr. 41, p. 85-89), waarover vanwege een poststaking binnen de redactie slechts gedeeltelijk telefonisch overleg kon plaatsvinden, lokt nu trouwens zelf tegenstrijdige reacties uit. Sommigen vinden dat depreciërende uitlatingen over bepaalde onderdelen van het programma niet op die manier in extenso geciteerd hadden moeten worden; anderen zeggen dat het nu eenmaal om antwoorden op gestelde vragen ging en dat je niet anders kunt dan die positief en negatief ('zoveel hoofden, zoveel zinnen') naast elkaar te zetten.

Tot de eerste categorie van reacties op het enquêteverslag hoort een brief van de Orde van den Prince, waarin haar president zich afvraagt of de mening van de enkeling die deze vereniging op p. 86 van NEM nr. 41 een 'dubieus gezelschap' mocht noemen, echt in die vorm en met die woorden afgedrukt had moeten worden. Hij vindt dat daardoor de goede naam van een vereniging in het geding is gebracht die herhaaldelijk steun verleend heeft aan de IVN. Op deze vraag zal het bestuur te gelegener tijd een antwoord moeten geven. Het valt immers niet te ontkennen dat de Orde van den Prince in 1982 nog meer dan 60.000 Bfr of zowat f 3.500, - aan de organisatie van het colloquium besteedde, niet op eigen initiatief, maar nadat het vorige IVN-bestuur om financiële steun voor enkele programma-onderdelen had verzocht.

Hoe dan ook, met terugblikken alleen kunnen we niet volstaan. Het huidige bestuur is al volop bezig met de plannen voor Nijmegen 1985 (26-31 augustus). En het belangrijkste daarbij lijkt me dat de traditionele lezingen grotendeels vervangen worden door werkvergaderingen waaraan deelnemers die zich daarvoor van te voren willen opgeven, in ruime

mate kunnen bijdragen. Leuven 1982 (en eigenlijk ook al Amsterdam 1979) hadden met die actieve participatie een begin gemaakt in de vorm van een forumgesprek. Nu zouden alle drie de traditionele rubrieken van het colloquium ervoor openstaan: het onderwijs van het Nederlands als vreemde taal, de moderne Nederlandse letterkunde, het onderwijs *over* Nederland en Vlaanderen in ruime zin ('Land en Volk'/'Landeskunde'). Of we die vergaderingen 'workshops' zullen noemen dan wel met de leenvertaling 'werkwinkel' mogen aanduiden (zoals onlangs bij een sociolinguïstencongres aan de R.U. Gent), weten we nog niet met zekerheid. Wel wordt eraan gedacht twee verschillende interessegebieden naast elkaar (en dus ook gelijktijdig) te laten bespreken. Hiervoor zou men zich van te voren (dat wil zeggen bij de inschrijving) moeten opgeven, zodat met de deelnemersaantallen rekening gehouden kan worden. De rubriek taalonderwijs zou op die manier na een algemene inleiding in twee onderdelen gesplitst worden: grammatica en woordenschat, waarbij naargelang van de belangstelling telkens velerlei accenten mogelijk zijn, zoals receptieve versus produktieve kennis, de progressieve naast de functionele leergangontwikkeling, doelstellingen op hoog kwaliteitsniveau tegenover een cursus Nederlands voor vrijetijdsbesteders, woordenboeken in de praktijk, en dies meer. De concrete inhoud van de werkvergaderingen vertrouwen we voor een groot deel aan de docenten in het buitenland zelf toe. Hetzelfde geldt voor de rubriek (moderne) letterkunde, waarbinnen na een gemeenschappelijk moment, poëzie en proza eigen wegen zouden kunnen gaan. Wat het onderwijs *over* Nederland en Vlaanderen betreft, willen we eerst een praktisch onderdeel laten behandelen: *hoe met (welke?) films en videobanden werken?* Daarna kan een theoretische vraag aan de orde komen: *'land en volk' in de taalverwerving integreren of apart onderwijzen?* En ten slotte vindt het bestuur het een aardig idee om een forumdiscussie te organiseren over (recente) ontwikkelingen in de Nederlanden, met Nederlandse en Vlaamse panelleden van diverse signatuur.

Zijn er dan helemaal geen plannen meer om iemand een lezing te laten houden? Zeker wel, maar dan direct vooruitlopend op of als afronding van één of meer werkvergaderingen. Voor de opening denken we aan een thema als 'Modeverschijnselen in het vreemde-talenonderwijs'; de slotlezing zien we in het teken van een van de overige twee grote rubrieken.

Over een en ander krijgen de docenten in het buitenland uiteraard nog uitvoeriger nieuws toegestuurd. In die eerste mededeling over de organisatie van het colloquium van 1985 moet trouwens nog op enkele andere punten worden ingegaan. Deze regels zijn voor alle belangstellenden binnen en buiten onze kring bedoeld.

(jw)

Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren geïnstalleerd.

Op 8 december 1983 werd in Den Haag de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren geïnstalleerd. De Raad 'verenigt personen die wegens hun deskundigheid of activiteit kunnen bijdragen tot de verwezenlijking van de doelstellingen van de Taalunie' (artikel 2 van de statuten). De Raad bestaat uit 45 leden, waarvan er vijftien benoemd

zijn door de Nederlandse Ministers (hierbij treffen wij de naam aan van mw. prof.
dr. F. Balk-

Smit Duyzentkunst, die zitting heeft in het dagelijks bestuur van de IVN), 15 leden zijn benoemd door de Vlaamse Ministers en 15 leden zijn voorgedragen door het Comité van Ministers van de Nederlandse Taalunie (hierbij vinden wij de naam van dr. J.W. de Vries, die van 1976-1982 penningmeester is geweest van onze vereniging).

(ms)

Afscheid van J. Ploeg, cultureel attaché te Bonn

Eind vorig jaar, om precies te zijn op 16 december 1983, ging cultureel attaché bij de Nederlandse Ambassade in Bonn, Jan Ploeg met pensioen. De docenten in de Bondsrepubliek en West-Berlijn weten dat de functie die hij jarenlang uitoefende, voor hem niet alleen uit ambtelijke plichten bestond. De verbreiding van het Nederlands bevorderen was voor Jan Ploeg ook een genoegen. Zijn symbolische naam waardig trok hij een voor, zaaide onze taal en cultuur op de vaak moeilijke akker en keek met liefde naar het opschieten. Als ze tot bloei kwamen, was hij daar samen met anderen blij mee; viel de oogst eens wat tegen, dan begon hij met een nieuw bodemonderzoek.

Ook bij de samenkomsten van de docenten in Keulen, Bonn, Berlijn of elders was Jan Ploeg de voortrekker. Hij zorgde voor veel en veel meer, voor alles en nog wat. Dat hoeft hij nu niet meer te doen, maar ik weet dat zijn hoofd en hart bij de hem dierbare Neerlandistiek blijven, bij de belangen van de Nederlandstalige cultuurgemeenschap en haar vertegenwoordigers in het buitenland. Ik wens hem en mevrouw Ploeg het allerbeste voor de komende jaren.

(jw)

Fotopanelen ter beschikking voor expositie Extra Muros

De heer E.H. Dierick, wonende te Gent, heeft kleurenfoto's (op ware grootte) gemaakt van het werk van de schilders Van Eyck, Breughel (Pieter de oude), Van der Goes, Van der Weyden. Enkele van deze fotoseries zijn met veel succes tentoongesteld. De heer C. Jans uit Gent maakte de IVN attent op de genoemde foto's en schreef ons dat enkele eigenaren vast wel bereid zouden zijn de in hun bezit zijnde fotoseries - kosteloos - ter beschikking te stellen van de docenten extra muros. Inmiddels heeft de IVN bericht ontvangen van de stad Gent, die bereid is de tentoonstelling 'Imaginaire Museum Hugo Van der Goes' uit te lenen, verpakt en wel in drie kisten. Om de foto's tot hun recht te laten komen moet een expositieruimte beschikbaar zijn van ±18 meter lang, 10 meter breed en (bij voorkeur) drie meter hoog. De verlichting dient te geschieden door middel van lichtbronnen met de laagst mogelijke U.V.-intensiteit (gloeilampen of aangepaste tl-lampen).

Het Commissariaat-generaal voor de Internationale Culturele Samenwerking is bereid de verzendkosten voor haar rekening te nemen, onder voorwaarde dat de docenten Nederlands minimaal drie maanden voor de expositiedatum een aanvraag

daartoe indienen bij het Commissariaat-generaal (Trierstraat 100-104, B-1040 Brussel).

Mocht een van de andere fotoseries ter beschikking worden gesteld dan laten we u dat zeker weten.

(ms)

Van buiten de muren/*Europa*

Bondsrepubliek Duitsland

Aan de *Universiteit van Keulen* heeft de heer H. van Uffelen de heer A.J. Bolhuis opgevolgd als Lektor. De heer Van Uffelen is in Antwerpen geboren en kent de universiteit van Keulen al uit de tijd dat hij daar studeerde (1973-1979). Wij wensen hem veel succes met zijn werk bij het Institut für Niederländische Philologie.

(ms)

Universiteit van Göttingen. Uit het verslag van de heer R.A. Zondergeld blijkt dat de belangstelling van de studenten voor de cursus 'Übung Niederländisch für Anfänger I' door de jaren heen gelijk blijft (gemiddeld 70 studenten). Het aantal deelnemers aan de vervolgcursus blijft eveneens gelijk (gemiddeld 23 deelnemers). Momenteel hebben 15 studenten zich aangemeld die Nederlands als derde vak (tweede bijvak) voor het Staatsexamen of de (academische) Magisterprüfung studeren.

Tijdens het wintersemester '82/'83 bleek er veel belangstelling te bestaan voor het werkcollege literatuur dat als thema had 'Das Indonesienbild in der niederländischen Literatur'. Er namen in totaal 19 studenten deel, een nieuw record!

(ms)

Italië

Universiteit van Trieste. In het verslag van het academisch jaar 1982-1983 (dat in Trieste pas op 31 oktober 1983 wordt afgesloten) van de heer J.P.M. Groot, lezen we dat de 5 docenten Nederlands in totaal 42 uren per week les geven. De lessen in het eerste en tweede jaar zijn gericht op taalverwerving (inclusief een grondige kennis van de grammatica) en het beginnend vertalen. De onderwerpen van de lessen omvatten onder andere: Nederlandse binnen- en buitenlandse en sociaal-economische politiek, Nederlandse cultuur en geschiedenis. De medewerkers van het instituut hopen dat de groei van het aantal studenten in het eerste jaar ook tot uiting zal komen in de latere jaren. Een drempel hiervoor vormt het examen dat aan het eind van het tweede studiejaar wordt afgenomen.

Ondanks het feit dat geen van de docenten een vaste aanstelling heeft - de wet op het universitaire onderwijs van 1980 heeft alles op losse schroeven gezet - is 'de samenwerking uitstekend en daardoor het werkklimaat erg plezierig' aldus de heer Groot.

(ms)

Portugal

Aan de *Universiteit van Porto* was het academisch jaar 1982-1983 een vruchtbaar jaar: er werden bijna zeventig studenten geteld, waarbij een buitenbeentje: een lerares die tijdens een vakantiecursus in Engeland

Nederlanders en Vlamingen had ontmoet en zich voor hun taal en cultuur was gaan interesseren. De meeste tegenwerking ondervond mw. Huylebrouck van de winter, die dankzij een kapotte verwarming, in de collegezalen zorgde voor (binnen!)temperaturen van 8 en 9 ° C!

Tijdens het lopend academisch jaar zal moeten blijken wat de gevolgen zijn van de in het vorig academisch jaar ingestelde regeling, waarbij studenten niet meer verplicht zijn een keuzevak te kiezen dat verwant is met de hoofdrichting.

(ms)

Landen buiten Europa

Volksrepubliek China

Het lectoraat Nederlands aan de Universiteit van Beijing. Dit lectoraat begon officieel op 27 september 1982, de dag waarop ik hier mijn eerste college gaf. Er waren echter de nodige onderhandelingen aan vooraf gegaan, beginnende bij het bezoek van de toenmalige minister van onderwijs, Pais, in 1980.

Het hoofdmateriaal voor de eerstejaars wordt gevormd door 'Levend Nederlands'. Ter voorbereiding op 'Levend Nederlands' besteden we de eerste twee maanden aan het boek 'Een Klein Beetje Nederlands' samengesteld door drs. N. Scheltens-Boerma, die een ruime ervaring heeft met het lesgeven aan Chinese studenten in Leiden.

De studenten van het eerste uur, zestien in getal, bestonden voor een groot deel uit docenten Indonesisch aan deze universiteit. Dezen hadden al zeer lang gewacht op de mogelijkheid om Nederlands te leren, aangezien hun vak een leesvaardigheid van het Nederlands vereist. Daarnaast volgden ook enige docenten Duits het college. Zij zijn vooral geïnteresseerd in Nederlandse literatuur. Aan het eind van het vorige studiejaar werd bekend dat de gevorderde studenten Indonesisch voortaan Nederlands als verplicht vak moeten leren, zodat de cursus Nederlands aan de Universiteit van Beijing verzekerd is.

In september 1983 is er weer een eerstejaarscursus van start gegaan. De groep, die bestaat uit zeven personen, is dit jaar meer gevarieerd; de hoofdvakken van de studenten lopen uiteen van Engels en Duits tot Biologie en Rechten. Twee van hen bereiden zich voor op verdere studie in Rotterdam en Gent.

De huidige tweedejaars besteden de meeste tijd aan lezen, aangezien leesvaardigheid voor hen de prioriteit heeft. Een van hen, de heer Dong Junxin, zal in december 1983 naar Nederland vertrekken om zich verder in het Nederlands te verdiepen en zal na terugkomst in China de docent Nederlands worden aan deze universiteit. Voor de tweedejaars geef ik voorts een facultatief college Nederlandse grammatica.

Een interessant neveneffect van het lectoraat Nederlands is dat het mensen van buiten de universiteit die ook in Nederland geïnteresseerd zijn aanzet zelf activiteiten te ontplooiën. Er zijn in Beijing (en ook

elders in China) nogal wat Chinezen van Indonesische afkomst. Drie van hen lopen al geruime tijd met plannen rond om Nederlandse literatuur te vertalen. Door drukke werkzaamheden en gebrek aan steun was daar tot voor kort niet veel van terecht gekomen. Dat de Universiteit van Beijing een lectoraat Nederlands begonnen is heeft hen gestimuleerd 'de koppen bij elkaar te steken', met als resultaat dat ze nu bezig zijn aan de vertaling van de 'Max Havelaar' in het Chinees.

Overigens voldoet dit lectoraat in Beijing nog lang niet aan de vraag naar Nederlands in heel China; ook in andere plaatsen in dit grote land zullen er genoeg mensen zijn die Nederlands zouden willen leren. Het beste bewijs hiervoor is een brief die ik onlangs ontving van een arts uit Hufu, een stadje in de provincie Anhui, die om Nederlands lesmateriaal vraagt voor zijn dochter die in Shanghai Duits studeert.

Drs. P.J. Peverelli

Diversen/

Reactie Orde van den Prince op het enquêteverslag in NEM 41

In het nummer 41, najaar 1983 van *Neerlandica extra Muros*, bladzijde 86, verscheen in het verslag betreffende de enquête over het Achtste Colloquium van de IVN te Leuven een alinea over de betrokkenheid van de Orde van den Prince bij dit colloquium.

Gegeven het feit dat enkele uitspraken helaas pertinent onjuist zijn is enige verduidelijking noodzakelijk.

De Orde van den Prince is geen dubieus gezelschap maar een vereniging die in 1955 werd gesticht met het doel de Nederlandse cultuur te bevorderen en de culturele samenwerking tussen Nederland en Vlaanderen te helpen realiseren. De vereniging telt op dit ogenblik 1800 leden uit Nederland, Vlaanderen, het Groot-Hertogdom Luxemburg, Keulen en Centraal Afrika. Ze is pluralistisch samengesteld en plaatst haar werking in het teken van de vriendschap en de tolerantie. Volledig in de lijn van haar doelstellingen steunt de vereniging professoren en lectoren die in het buitenland Nederlands doceren. Ze bezorgt hen informatie en dokumentatie, helpt studiereizen in Nederland en Vlaanderen organiseren, steunt de zomercursussen in de Nederlandse taal, gebruikt haar invloed bij de betrokken ministeries in Nederland en Vlaanderen om bedreigde leerstoelen te verdedigen of om statutaire problemen van docenten op te lossen.

Dus heel wat anders dan een ordedienst.

De betrokkenheid van de Orde van den Prince bij het Achtste Colloquium *Neerlandicum* geschiedde op *uitdrukkelijk* verzoek van het bestuur van de IVN, zonder enige opdringerigheid en met de enige gedachte: samenwerken, helpen waar het kan en met wie het kan, om haar doel te bereiken: uitstraling van de Nederlandse cultuur en culturele integratie tussen Nederland en Vlaanderen.

De Orde vraagt in ruil voor haar hulp geen enkele tegenprestatie. Dat heeft ze ook helemaal niet nodig. Haar democratische structuur en haar pluralistisch ledenbestand verhinderen trouwens iedere eenzijdige afwijking van welke aard ook. Tot slot verwijs ik naar een vroegere uiteenzetting over de Orde van den Prince in NEM nummer 33, najaar 1979, pp. 35-36.

Raf Renard, President.

Kinderboek overzee

Het IVN-secretariaat ontving informatie over de organisatie 'Kinderboek overzee'. De dienstverlening van deze organisatie beperkte zich aanvankelijk tot het maken van documentatie over kinderboeken, recensies per leeftijdsgroep en thematische overzichten. Het dienstenpakket heeft zich inmiddels uitgebreid met informatie over boeken voor volwassenen. Als u geïnteresseerd bent in deze dienstverlening, dan kunt u op het secretariaat (Postbus 84069, 2508 AB Den Haag) een kopie aanvragen van een informatief stencil.

(ms)

[Neerlandia extra muros - najaar 1984]

In Memoriam

Op 5 april van dit jaar overleed na een smartelijk ongeval ons erelid Hubert Kellens. Hij was tweeënveertig jaar.

Wat Hubert voor de neerlandistiek extra muros gedaan en betekend heeft, is niet te inventariseren en nauwelijks te overzien. Toen hij in de jaren zestig als jong ambtenaar bij het Bestuur voor Internationale Culturele Betrekkingen van het Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur in Brussel kennis maakte met het onderwijs en de verbreiding van onze taal en cultuur in het buitenland, begon voor hem een lange weg. Zijn volgehouden belangstelling werd toewijding en mondde uit in liefde voor zijn werk. Hij wist niet alleen alles over het terrein, hij kende ook iedereen die er werkzaam was. Problemen hadden in zijn hoofd een zakelijke kant, in zijn hart een menselijke.

Hubert was intelligent en gevoelig. Herhaaldelijk heb ik hem horen zeggen dat hij van de mensen met wie hij via zijn werk mocht omgaan, veel geleerd had: van zijn collega's-ambtenaren in Nederland en buiten ons taalgebied, van de docenten. Appreciatie van zijn werk maakte hem gelukkig, de ontvankelijkheid van zijn gemoed putte uit een moment van twijfel aan het resultaat telkens weer nieuwe energie. Hij was er altijd en overal graag bij: de zomercursussen in Gent en in Hasselt-Diepenbeek waren een deel van zijn leven; een vergadering van het IVN-bestuur of van de werkgroep Certificaat Nederlands missen, kwam gewoon niet bij hem op; de bijeenkomsten van docenten in het buitenland verwelkomden hem als een graag geziene, want deskundige en gezellige, gast.

Zo verknocht aan zijn werk en aan *zijn* mensen was hij geraakt, dat het gedwongen ambtelijk afscheid in de zomer van 1982 hem onnoemlijk veel pijn deed. Hij moest iets achterlaten dat hem nog dierbaarder was dan hij vaak voor zichzelf en voor anderen durfde toe te geven. Toen hem na afloop van het Leuvense colloquium neerlandicum het erelidmaatschap van de IVN werd aangeboden - het voorstel daartoe was van de basis uitgegaan - nam hij dat in een ontroerende brief aan: nu zouden de jarenlange contacten toch nog voortgezet kunnen worden.

Leven en dood hebben er anders over beslist. De verslagenheid die het droeve nieuws veroorzaakte, maakt langzaam plaats voor het bewaren van zijn gedachtenis.

Jos Wilmots

De audio-lexicale aanpak: een aantrekkelijk alternatief

E. Nieuwborg

Met de groeiende bezorgdheid om de aanpassingsmoeilijkheden van anderstalige minderheden is in Nederland het aantal publikaties in verband met de taalproblemen van die minderheden de laatste jaren flink gestegen. Het ‘Nederlands van buitenlanders’ (titel van het proefschrift van G. Extra, Nijmegen 1978) is studieobject geworden en de didactiek van het v.t.o. geniet een hernieuwde belangstelling in bijdragen van o.a. Sciarone, Mooyman, Schouten-Van Parreren, Hulstijn, Westhoff. Als we daarbij de aandacht voegen die vanuit de psycholinguïstische hoek besteed wordt aan taalverwervingsproblemen (zowel moedertaal als vreemde taal), dan hebben we het kader waarin we ‘Recht doen aan krompraters’ van Siel van der Ree moeten plaatsen. (Uitgegeven bij Coutinho, Muiderberg, 1983, 129 p.)

Deze publikatie biedt zich zeer bescheiden aan als een reeks ‘ideeën voor leraren met anderstaligen in de klas’. Het boekje was oorspronkelijk een intern stuk van de V.L.-V.U. te Amsterdam, de lerarenopleiding waaraan de auteur verbonden is. Het ‘bevat beschouwingen en aanwijzingen over intercultureel onderwijs, dat is onderwijs aangepast aan de behoeften van anderstalige leerlingen’. Hoewel het dus niet speciaal voor de docent Nederlands tweede of vreemde taal bedoeld is, meen ik dat het voor iedere docent Nederlands aan anderstaligen aan te bevelen literatuur is. In dit verband wil ik hier twee aspecten toelichten die mij bijzonder geboeid hebben: Van der Rees aandacht voor de cultuurgebonden mens in en achter de (taal)leerder en zijn didactisch uitgangspunt, nl. de audio-lexicale aanpak van het v.t.o.

‘Wat zien zij (nl. de anderstaligen) dat ik niet zie?’ vraagt de auteur zich voortdurend af. ‘Laten we niet vergeten dat de waarheid ligt in het oog dat kijkt (niet in datgene waarnaar het kijkt)’ (uit: Maryse Condé, *Hérémakhonon*, geciteerd op p. 2). De vreemde-taalleerder bekijkt de wereld met het oog van zijn cultuur en zijn moedertaal. Waar die culturen ver uit elkaar liggen, lopen de verschillen in het oog, wat niet noodzakelijk betekent dat de docent daar adequaat op reageert en de anderstalige opvangt zoals het hoort. Hij kan geneigd zijn de andere te beschouwen als een curiosum (het Artis-effect), waarmee je moet weten om te gaan, zonder ernstig te denken over de manier waarop je een brug naar mekaar kan slaan. Hoe interactie (d.i. de brug) tot stand kan komen, voor welke valkuilen de docent zich moet hoeden komt uitgebreid ter sprake in het derde hoofdstuk (Interaktie en wat daarachter kan zitten), waarvan een groot deel gewijd is aan de wereld van de moslims. Wat er bij communicatie over die brug komt en aan welke voorwaarden de getransporteerde lasten moeten voldoen vormt het onderwerp van hoofdstuk 4 (Kommunikatie, toegespitst op begrip en bevattingsvermogen). Met een moslimjongen van wie de moedertaal Turks of Arabisch is, loopt communicatie in het Nederlands ongetwijfeld moeizamer dan met een student in Frankrijk, Duitsland of een ander Europees land, omdat cultuurtechnische tradities een belangrijke rol

spelen. Toch blijft ook dit hoofdstuk het aandachtig lezen waard voor docenten in Europese landen. We zijn geneigd al te gauw voorbij te gaan aan culturele verschillen die op allerlei gebied tot uiting komen, omdat we die niet belangrijk vinden of omdat ze gewoon onopgemerkt blijven. Toch bestaan die verschillen. Voorbarig tutoyeren b.v. komt bij een Franstalige makkelijk over als onbeleefd of opdringerig familiaar, terwijl de u-vorm in Nederlandse oren soms stijf of overdreven beleefd klinkt in een aantal gevallen waarin een Franstalige normaal ‘vous’ gebruikt. In het Nederlands verbindt men een voornaam niet met een u-vorm, terwijl dat in het Frans heel gewoon is. Wat zeker niet aan cultuurgebondenheid ontsnapt is het vocabulaire. Daarom zijn Van der Ree's tips i.v.m. woordverklaring (p. 57- 58) even geldig voor de docent in Indonesië als voor die in Frankrijk.

Voor de auteur is woordenschat onderwijzen begrip onderwijzen. Elk begrip zit in een kader en is cultuurgebonden. Mijns inziens is deze opvatting zeer terecht: ook als culturen nauw aan elkaar verwant zijn geldt deze regel. Daarom moeten nieuwe begrippen (woordjes) in een referentiekader geplaatst en aan bekende begrippen getoetst worden. Adequate middelen daartoe zijn het systematisch gebruik van synoniemen (woning-huis), antoniemen (klein-groot), complementen (moeder-kind), hyponiemen (eik/beuk-boom), opeenvolging op een schaal (boos-woedend-ziedend) (p. 59). Nieuw is deze opvatting van het lexicon zeker niet, maar in de praktijk van het v.t.o. is ze niet steeds tot haar recht gekomen, hoewel de cultuurgebondenheid van de taal vroeger door een aantal linguïsten sterk is beklemtoond. Zo schreef Sapir al meer dan 30 jaar geleden ‘to pass from one language to another is psychologically parallel to passing from one geometrical system of reference to another’.¹ Een echo hiervan vinden we in Martinets uitspraak: ‘A chaque langue correspond une organisation particulière des données de l'expérience. Apprendre une langue, ce n'est pas mettre de nouvelles étiquettes sur des objets connus, mais s'habituer à analyser autrement ce qui fait l'objet de communications linguistiques’.²

Dit brengt mij tot de kern van de zaak: de audio-lexicale of receptief-semantische aanpak. Van der Ree omschrijft de A.L.-aanpak als volgt: Hij ‘bevordert leren luisteren en verstaan vóór alles; na een periode van zwijgen en laten bezinken wordt praten toegestaan. Hierbij gaat het vooral om een korrekte inhoud; de korrekte vorm doet aanvankelijk niet ter zake. Grammatika wordt *getraind*, niet besproken (dus niet aangeboden in de vorm van schoolgrammatica). De regels van een taal leert de kursist via het leren herkennen van woordjes en hun onderlinge combineerbaarheid. Hierbij staat *audio-* voor luisteren en *lexikaal* voor de samenhangen tussen de woorden van een taalgemeenschap: het lexikon. Kortom: taalleren is woordjes leren, eerst verstaan dan spreken en geen schoolgrammatica; verkeerde aandacht voor de vorm belemmert normaal hersenwerk.’ (p. 84).

Bij het horen van dit (nu toch al niet meer zo) nieuwe geluid zal menig docent de wenkbrauwen optrekken, wellicht fronsen. Men kan de A.L.-aanpak wegwuiven als het zoveelste modeverschijnsel: ‘Waarom moet het nu weer anders? Mijn studenten spreken toch een aardig mondje Nederlands!’ Niemand betwijfelt dat mensen er steeds in geslaagd zijn vreemde

talen te leren, vaak dank zij de inzet van de docent en de kwaliteit van de gebruikte methode, maar in een aantal gevallen ook ondanks docent en methode: behoefte (de sterkste motivatie) en wilskracht vermogen wonderen. Anderzijds kan er ook niet voorbijgegaan worden aan het feit dat recent onderzoek in Wallonië onthutsende cijfers aan het licht gebracht heeft wat de kennis en het gebruik van het Nederlands en het - bij name toch zo populaire - Engels betreft. Nauwelijks 8% van de schoolverlaters en 5% van de oudere volwassenen (25 tot 35 jaar) is (na 800 tot 1000 uur) in staat in de tweede landstaal of in het Engels een radio- of televisieprogramma te volgen terwijl resp. 12 en 10% verklaart een gesprek over alledaagse onderwerpen te kunnen voeren. Waarschijnlijk gaat het de Nederlandistiek in het buitenland wel wat beter: voor zover wij daarover kunnen oordelen laten de examens voor het Certificaat betere gemiddelde resultaten vermoeden. Opvallend is wel dat de kandidaten binnen een zelfde niveau gemiddeld beter scoren voor spreekvaardigheid dan voor luistervaardigheid, terwijl ze anderzijds heel wat vlotter kunnen lezen dan schrijven. Dat blijkt zeer duidelijk uit de statistieken. Op het niveau elementaire kennis (1977 t/m 1983) bedroeg het aantal geslaagden 67% voor luistervaardigheid en 79% voor spreekvaardigheid. Wat de basiskennis betreft (1980 t/m 1983) was de kloof tussen luisteren en spreken nog groter nl. respectievelijk 64% en 78%. De minder goede vaardigheid in het luisteren is dus geen kenmerk van beginners, maar wel een tendens die zich doorzet en zelfs nog sterker uitpakt op een hoger niveau. Nog verwonderlijker is dat ook het peil van de leesvaardigheid constant onder dat van de spreekvaardigheid blijft: resp. 76% (tegenover 79%) voor de elementaire kennis en 72% (tegenover 78%) voor de basiskennis. Slechts één keer scoort een produktieve vaardigheid het laagst: er zijn maar 62% geslaagden voor schrijfvaardigheid basiskennis.

Het is zeker niet overbodig even bij deze cijfers te blijven stilstaan. ‘Verba volant’ zou men kunnen opperen. Het gaat allemaal vlog (hoewel de examenbandjes in een zeer rustig tempo ingesproken zijn), men heeft niet de tijd om aan de stem(men) te wennen, niets wordt herhaald, men moet het allemaal van de eerste keer snappen. Dat is allemaal zeer juist, maar waarom scoort men ook daar lager waar ‘scripta manent’, waar men wel kan herlezen en zelfs woordenboeken mag raadplegen? Er zit in ons taalonderwijs blijkbaar wat fout met de passieve vaardigheden. Dat is ook mijn ervaring met de eerstejaars (Franstaligen) die aan de universiteit (Louvain-la-Neuve) Nederlands komen doen: zij zijn nauwelijks in staat een in basiswoordenschat geschreven tekst te verstaan of een college in opzettelijk eenvoudig gehouden Nederlands te volgen.

Het is er mij niet om te doen ergens een zondebok te zoeken en die de woestijn in te jagen. Toch meen ik dat Van der Ree een verkwikkend geluid laat horen waar hij stelt dat de eerste stap moet zijn: leren luisteren en verstaan. Dat is trouwens een *conditio sine qua non* van de communicatie. Waartoe dient het wat te zeggen als je de ander niet verstaat? Hoe kan je correct reageren, als je niet weet wat de ander zegt? Je bent zelfs niet in staat een aangepaste van buiten geleerde standaard-reactie te laten horen.

Dit is een grondiger omkeer dan men op het eerste gezicht vermoedt. Onder invloed van het structuralisme en daarvan afgeleide audiovisuele en/of structuro-globale methoden zijn vreemde talen vaak benaderd als verzamelingen structuren die je maar met de geschikte woordjes moet opvullen om je correct uit te drukken. Het ging in de eerste plaats om het produceren van correcte vormen. Dat dit het uiteindelijke doel van het v.t.o. is, zal ook geen enkel voorstander van een A.L.-aanpak (of gelijkaardige aanpak) betwisten. Wat men zich echter niet afvroeg - totdat de psycholinguïstiek aandacht voor het probleem vroeg - was of het doel (nl. correcte en adequate taaluitingen produceren) wel het geschikte middel was om een taal te verwerven. Recent onderzoek schijnt uit te wijzen dat vroegtijdig praten eerder remmend werkt dan bevorderlijk. Als leren verstaan het uitgangspunt vormt, dan houdt dit in dat niet kan begonnen worden met het aanbieden van grammaticale structuren - waarbij het verhaaltje maar een voorwendsel is -, want de aandacht moet in de eerste plaats naar de inhoud gaan en niet naar de vorm. Het lexicon krijgt dan de grootste aandacht en de vreemde taal wordt benaderd als een verzameling van combineerbare woorden, die structuren oproepen (en niet als een verzameling van opvulbare structuren).

Uit de overvloed aan - ook voor de niet-linguïst zeer bevattelijke - theoretische beschouwingen en praktische tips licht ik hier een paar ideeën en wenken die kenmerkend zijn voor de A.L.-benadering.

Als *doelstellingen van het tweede-taalonderwijs* noemt Van der Ree 1. leren verstaan wat er gezegd wordt en begrijpen wat erachter zit; 2. leren beschikken over een voorraad standaarduitdrukkingen, waaruit de anderstalige kan putten als hij wil reageren op iets; 3. leren lezen.

Heden ten dage is veel taalgebruik niet meer interactief: daarom een benadering waarbij de receptieve vaardigheden de eerste hoofddoelen zijn. Als we met taal bezig zijn in onze moderne samenleving, wordt zeker meer dan de helft van de tijd besteed aan lezen en luisteren en kijken naar de media. Die vaardigheden moeten dus in de eerste plaats ontwikkeld worden bij het onderwijs van een tweede taal. Dat zal, meen ik, in de toekomst ook gelden voor het onderwijs van vreemde talen, dank zij de ontwikkeling van de media. Nog niet zo lang geleden probeerde de Franse televisie in kaart te brengen wat ons te wachten staat aan rechtstreekse uitzendingen via satelliet en kabel uit de meest diverse landen en in de meest diverse talen. Het is zeker niet uitgesloten dat in een niet zo verre toekomst ook beelden uit het Nederlandse taalgebied tot over de grenzen reiken.

Van der Ree heeft nog een tweede argument om de receptieve vaardigheden te beklemtonen: 'spreken is geen goed middel om te leren spreken' (p. 85). Het uiteindelijke produktieve doel (nl. praten en schrijven) bereikt men via het receptieve. Dat is niet alleen de natuurlijke weg om een taal te verwerven, maar 'het past ook bij twee belangrijke uitgangspunten van het leren: inkubatie en eigen goedkeuring' (p. 86). De ruimte ontbreekt hier om alle argumenten voor een receptieve benadering uitvoerig op een rijtje te zetten. Ook Van der Ree doet dat niet. Voor wie meer hierover wil vernemen zijn de volgende werken en artikelen aanbevolen: Davies

(1978), Gary (1981), Janssen-Van Dielen (1981), Krashen (1981 en 1982), Mooyman (1979), Nord (1977), Winitz (1973 en 1975).

‘*T-2 leren is woordjes leren*’ in de A.L.-aanpak. Dat betekent niet: losse woordjes leren, want woordjes zijn op twee manieren met elkaar verbonden. Ze zijn verankerd in het lexicon van de taal- en cultuurgemeenschap en ze worden in het taalgebruik tot structuren gecombineerd. Van der Ree verzet zich tegen de opvatting dat men woordjes pas kent als men ze actief uit het geheugen kan oproepen. Kennen begint bij herkennen. Pas na een aantal herhalingen en een incubatietijd worden woordjes geleidelijk beschikbaar. De verhouding tussen produktieve tegenover receptieve beheersing is voor de auteur één op tien.

Belangrijk acht Van der Ree ook dat de leerlingen zo vlug mogelijk resultaten van hun kennis binnen halen. Na zo'n 10 à 12 lessen moeten ze 500 tot 700 woordjes kennen (lees: herkennen). Praten kunnen ze dan nog niet en ze moeten er ook niet toe gedwongen worden. Wel kunnen ze op dat ogenblik al wat presteren op het gebied van lezen: verhaaltjes, anecdoten, korte berichten of advertenties uit de krant, kortom niet-schools materiaal, om het taalonderwijs zo gauw mogelijk uit het klasse-isolement te halen. Waar het om gaat is duidelijk: een brede receptieve basis opbouwen die snel resultaten laat zien en zinnig hersenwerk toelaat. Het is dan ook geen wonder dat de auteur van leer trekt tegen wat hij noemt ‘thematisch boerenbedrog’ (p. 91), nl. het verwekken van de illusie dat men met behulp van de mini-woordenschat die in thematische lesjes (b.v. Naar de dokter) aangeboden wordt, zinnig zou kunnen communiceren. Ik meen dat in deze benadering een nieuwe rol is weggelegd voor de literatuur. Literatuuronderwijs via het lezen van teksten moet niet beschouwd worden als een aangename verpozing, maar als een geïntegreerd deel van het verwervingsproces, waarin taal en cultuur zeker hand in hand gaan.

De produktieve fase begint pas na een periode van zwijgend verwerven en met de eigen goedkeuring van de student, d.i. als hij er zich toe in staat acht. Ze is in feite de bevestiging van de verworven kennis. Praten is in de A.L.-aanpak het resultaat van het verwervingsproces en niet het middel om de taal te leren.

Ook in de produktieve fase blijft het lexicon uitgangspunt: ‘woorden roepen woorden op’ (p. 99). Dat doen ze op twee manieren. Ze passen in een aantal semantische velden en zijn qua betekenis combineerbaar met andere woorden. Bovendien bezitten ze ook een grammaticale combineerbaarheid: ze roepen zinspatronen op, die in feite cultuurgebonden denkschema's zijn (ik wacht op iemand), ze dwingen je het patroon voort te zetten (ik bega...) of laten je toe het te beschouwen als afgerond (ik kom). Zo wordt grammatica ‘als het varen op een woord-kompas’ (p. 99). Alle aandacht gaat naar het gebruik in plaats van naar het leren van regels. Ook in deze aanpak staat de communicatie weer centraal: de inhoud wordt belangrijker geacht dan de vorm. Zolang fouten de communicatie maar niet in het gedrang brengen, kan men ze gewoon beschouwen als een normale ontwikkeling in het verwervingsproces. De regels leert men beheersen, zonder dat men die daarom precies kan formuleren. Naar het voorbeeld van de moedertaalverwerving krijgt de grammatica de vorm van een uit taal-

ervaring opgebouwde ‘discrepancy feedback grammar’ (een afwijkingen registratie apparaat) wat inhoudt dat ook grammatica eerst receptief verwerkt wordt. Zo moet spraakkunst zinnig hersenwerk worden, in plaats van het van buiten leren van regels.

Uit al wat voorafgaat volgt dat in een A.L.-aankpak het taalaanbod overvloedig moet zijn. Het heeft geen zin dat de docent zich beperkt tot het aanbieden van een paar taaluitingen die tot op het bot afgekluisd en eindeloos herkauwd worden. Een dergelijke werkwijze kan in een A.L.-aankpak niet anders dan funest zijn, zeker waar Nederlands extra muros onderwezen wordt en de studenten de ruggesteun van de Nederlandstalige omgeving moeten missen. Het enige wat men op die manier zou kweken is verving en afkeer van het vak.

Hoe kan of moet de A.L.-aankpak beoordeeld worden? Sommige docenten die gewend zijn te werken met een audio-linguale of een audiovisuele methode zullen de A.L.-aankpak misschien bij voorbaat afwijzen. Ik moet toegeven dat het moeilijk is te wennen aan de idee dat iemand een vreemde taal zal gaan praten zonder hem aan systematische drills te onderwerpen, als men tien, vijftien of twintig jaar de leerlingen hun dagelijkse of wekelijkse portie tonggymnastiek heeft opgelegd en daarbij heeft geconstateerd dat het allemaal toch nog zo moeizaam gaat en dat er toch nog zoveel tegen de grammatica gezondigd wordt. Misschien zullen ze de vraag stellen: moet het oude dan per se overboord? Dat lijkt mij helemaal niet nodig en ook niet aangewezen: een audio-visuele aanbieding kan (zeker extra muros) heel wat woordjes verduidelijken en de docent het werk vergemakkelijken; uit notioneel-functionele syllabi kan voordelig geput worden voor het maken van woordenschatoefeningen (je vindt er de woorden in hun referentiekader); teksten die gebaseerd zijn op woordenschatselectie (frequentie of notioneel-functioneel) lijken mij helemaal niet te verwerpen, op voorwaarde dat men niet gaat meedoen aan het ‘thematisch boerenbedrog’ en de horizon breed opentrekt door ook andere teksten aan te bieden. Welke methode men gebruikt doet uiteindelijk niet zoveel terzake, op voorwaarde dat (i) het taalaanbod ruim genoeg (lees: overvloedig) en inhoudelijk adequaat is en (ii) de docent voorziet in specifiek audio-lexicale oefeningen, want die zijn in de meeste gevallen niet voorhanden. Wie de zaken op een audio-lexicale manier wil aanpakken zal tekst- en oefenboeken moeten aanpassen, zolang geen gepubliceerde A.L.-cursus voorhanden is - en dat is bij mijn weten op dit ogenblik nog niet het geval, zeker niet in België.

In dit korte overzicht is geprobeerd een bondige schets te geven van een paar essentiële punten in de A.L.-aankpak. Veel uit Van der Ree's ‘ideeënboekje’ is onbesproken gebleven, dat de moeite van het vermelden waard is. Misschien is de indruk gewekt dat het allemaal vanzelf zal gaan, als de studenten maar wat luisteren, dat systematisch oefenen er niet meer bij hoort, dat aan de uitspraak niets hoeft te worden gedaan, dat de leerders in de produktieve fase maar wat mogen aanmodderen. Niets is minder waar. Zowel van de leerlingen als van de lesgevers worden zware inspanningen gevraagd om alles netjes en precies op zijn plaats te krijgen. Wat

Van der Ree voorstelt om allerlei problemen met oefeningen te lijf te gaan kon hier niet besproken worden: dat had een heel nummer van NEM in beslag genomen. Er is ook niets gezegd over de wetenschappelijke achtergrond van de A.L.-aanpak (ook V.d.R. doet dat niet), niets over (een taal) 'leren' vs. 'verwerven', niets over de psychologische implicaties van vroegtijdig gedwongen praten, niets over het belang van de motivatie (het affectieve filter) in de receptief-semantische taalverwervingstheorie, niets over de grammatica als monitor. Voor al deze punten moet ik naar de selectieve bibliografie verwijzen, inz. naar de artikelen en werken van S. Krashen.

Om te besluiten, wil ik graag V.d.R.'s 'Recht doen' aan alle docenten aanbevelen, omdat het een schat aan nuttige wenken bevat en vooral omdat de A.L.-aanpak mij een aantrekkelijk alternatief lijkt, dat een aantal minder gelukkige resultaten van vroegere benaderingen kan verbeteren. Uit de literatuur blijkt dat experimenten al bewezen hebben dat de A.L.-aanpak betere resultaten afwerpt en dat ook vlugger doet. Doen, zou ik dus zeggen, maar daarbij niet vergeten dat, zoals altijd, de ervaring zal leren welke correcties aan deze aanpak moeten worden aangebracht.

Literatuur

Wie meer informatie wil, kan daarvoor terecht bij o.a.

Asher, James J., The strategy of the total physical response: An application to learning Japanese. In: IRAL, 4 (1965), 277-289.

Asher, James J., The strategy of the total physical response: An application to learning Russian. In: IRAL, 4 (1965), 292-299.

Asher, James J., The total physical response: Theory and practice. New York Academy of Sciences, 1981.

Benson, Pamela C. and Christine Hjelt, Listening competence: A prerequisite to communication. In: Modern Language Journal, 62 (1978), 85-89.

Davies, Norman F., Receptive versus productive skills in foreign language learning. In: Modern Language Journal, 60 (1976), 440-443.

Davies, Norman F., Putting receptive skills first. An investigation into sequencing in modern language learning. Linköping University, Department of Language and Literature, Linköping, 1978.

Dulay Heidi, Marina Burt and Stephen Krashen, Language Two. Oxford University Press, New York, 1982.

Gary, Judith O. and Norman Gary, Caution: Talking may be dangerous to your linguistic health. The case for a much greater emphasis on listening comprehension in foreign language instruction. In: IRAL, 19 (1981), 1-14.

Hoekstra, Ton, Frans op een school voor lager beroepsonderwijs: theorie en praktijk. In: Levende Talen, 369 (1982), 108-123.

Hulstijn, J.H., Monitor use by adult second language learners. Dissertatie, Amsterdam, 1982.

- Janssen-Van Dieten, Anne-Mieke en J.H. Hulstijn, Als het taalaanbod maar begrijpelijk is. In: *Levende Talen*, 358 (1981), 47-54.
- Krashen, Stephen D., The 'Fundamental pedagogical principle' in second language teaching. In: *Studia Linguistica*, 35 (1981), 50-70.
- Krashen, Stephen D., *Principles and practice in second language acquisition*. Pergamon Press, Oxford, 1982.
- Mooyman, J.P., *Nieuwe kijk op het moderne vreemde-talenonderwijs: interessant en veelbelovend*. Amsterdam, 1979.
- Nieuwborg, E., Luistervaardigheid en woordenschat in vreemde-taalverwerving. In: *Het eerste congres voor docenten Nederlands in Indonesië. Het Nederlands als vreemde taal in het Indonesië van nu, 8-13 juni 1981*, Erasmushuis IPBB, Jakarta, z.d. (1982), 81-92.
- Nieuwborg, E., Luistervaardigheid, doel en middel bij het onderwijs Nederlands aan Franstaligen in België. In: *Linguistische en socio-culturele aspecten van het Taalonderwijs. Handelingen van het 2e Fakulteitscolloquium, Gent, 24-26 november 1982*, Faculteit Letteren en Wijsbegeerte, Rijksuniversiteit Gent, 1983, 319-330.
- Nord, James, R., Listening fluency before speaking: An alternative paradigm. Paper presented at the Foreign Language Conference, University of Kentucky, Lexington, KY, 1977.
- Postovsky, Valerian A., Effects of delay in oral practice at the beginning of second language learning. In: *Modern Language Journal*, 58 (1974), 229-239.
- Postovsky, Valerian A., On paradoxes in foreign language teaching. In: *Modern Language Journal*, 59 (1975), 18-22.
- Ree, Siel van der, *Wie niet luisteren wil moet voelen. Reader mondelinge Taalvaardigheid*. Interne publikatie Sektie Nederlands V.L.-V.U., 1977.
- Ree, Siel van der, *Kontrastieve en foutenanalyse*. Interne publikatie Sektie Nederlands V.L.-V.U., 1980.
- Ree, Siel van der, Hoe heet deze ding? In: *Talenonderwijs aan de N.L.O.'s: problemen, oplossingen, nieuwe vragen*. Gelderse Leergangen, 1982.
- Schouten-Van Parreren, M.C. en C.F. van Parreren, De verwerving van een vreemdtalige woordenschat. Een literatuurstudie. In: *Levende Talen*, 341 (1979), 259-270.
- Schouten-Van Parreren, Carolien, Het opmaken van de betekenis van een woord uit de kontekst: een kwalitatieve analyse. In: *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 3 (1981), 103 e.v.
- Schouten-Van Parreren, Carolien, Factoren die het onthouden van vreemdtalige woorden beïnvloeden. In: *Toegepaste taalwetenschap in artikelen*, 11 (1981), 227 e.v.
- Schouten-Van Parreren, Carolien, Wisseling van de wacht in de vreemde-talendidactiek? De receptief-handelingspsychologische benadering. In: *Levende Talen*, 1983, 22-29.
- Sciarone, A.G., *Woordjes leren in het vreemde-talenonderwijs*, Coutinho, Muiderberg, 1979.
- Terrell, T.D., The natural approach to language teaching: an update. In: *Modern Language Journal*, 66 (1982), 121-132.

Westhoff, G.J., Voorspellend lezen. Een didactische benadering van de leesvaardigheidstraining in het moderne vreemde-talenonderwijs, Groningen, 1981.

Winitz, Harris and James Reeds, Rapid acquisition of a foreign language (German) by the avoidance of speaking. In: IRAL, 9 (1973), 295-317.

Winitz, Harris and James Reeds, Comprehension and problemsolving as strategies for language training, Mouton, Den Haag-Parijs, 1975.

Eindnoten:

- 1 E. Sapir, Selected Writings in Language, Culture and Personality. Berkeley California, 1949, p. 152.
In dit verband kan men ook Benjamin Whorf (J.B. Carroll, ed. Language, Thought and Reality: Selected Writings of B.L. Whorf, Cambridge, Mass. M.I.T. Press, 1956) en Robert Lado (Linguistics across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers, Ann Arbor, Michigan, 1957) vermelden.
- 2 A. Martinet, Eléments de linguistique générale, Armand Colin, Paris, 1967, p. 12.

Het Nederlands in Indonesië

II De invloed van het Nederlands op het Indonesisch

J.W. de Vries

1 Inleiding

In het eerste deel van dit artikel (*NEM* 41, 1983, 50-56) is uiteengezet hoe het kwam, dat het Nederlands zich pas tegen het einde van de negentiende eeuw een positie van enig gewicht kon verwerven, en dat de beheersing van het Nederlands door grote groepen van de autochtone bevolking eerst na de Eerste Wereldoorlog van overheidswege gestimuleerd werd. Voorts is gewag gemaakt van de pogingen van Indonesische taalpolitici, gedurende en na de Tweede Wereldoorlog, internationaal gangbare termen in het Indonesisch op te nemen, termen van Grieks-Latijnse oorsprong, maar door de taalpolitici gekend in hun Nederlandse woordvorm.

In het algemeen is een linguïst meer geïnteresseerd in geconventionaliseerde verschijnselen dan in unieke eigenschappen in de spraak van individuen. De afwijkingen van de Indonesische norm die voorkomen in de spraak van tweetalige Indonesiërs als gevolg van hun beheersing van het Nederlands, zijn interferentieverschijnselen. Als deze interferenties niet langer uitsluitend door tweetaligen worden gebruikt, zijn ze geïntegreerd in de taal. Het onderscheid tussen interferentie en integratie is echter vaak lastig te maken. De voornaamste oorzaak hiervan is, dat de Indonesische standaardtaal eerder een vage, ideale norm is dan een verzameling regels die geabstraheerd kan worden uit het taalgebruik van een specifieke groep sprekers. Men dient te bedenken, dat het Indonesisch, of liever het Maleis waaruit het is voortgekomen, de moedertaal is van een kleine minderheid.

Tenslotte, de grens tussen al dan niet geïntegreerde interferentie en ontleening als proces van hoofdzakelijk lexicale verrijking is vlottend. Een al te puristisch gezichtspunt kan de correcte observatie van de talige feiten hinderen.

Na deze inleidende opmerkingen geven we in het volgende een beknopt overzicht van de invloed van het Nederlands op het Indonesisch op het gebied van de foniek, de grammatica en de woordenschat.

2 Fonische beïnvloeding

Geïsoleerde klanken, fonemen, segmenten zo men wil, worden nooit aan een andere taal ontleend. Alleen indien een Nederlands wóórd het Indonesisch is binnengedrongen, doet zich de mogelijkheid van interferentie voor. In het algemeen echter zijn de Nederlandse leenwoorden aangepast aan het Indonesische fonologische systeem. Een enkel voorbeeld van deze aanpassing. Het Nederlandse onderscheid tussen heldere, lange en doffe, korte klinkers (*maan* naast *man*) komt in het Indonesisch niet voor, waardoor zowel *aas* als *as* ontleend zijn, uitgesproken met een klinker ergens tussen de Nederlandse lange en korte *a* in. In het Indonesisch komen geen stemhebbende fricatieven voor, waardoor *verticaal* ontleend is als *fertikal* of *pertikal* en *gordijn* als *horden* of *gorden*, in het laatste geval met

een beginklank als in het Engelse *goal*. De leenwoorden zijn niet alleen aangepast in overeenstemming met de Indonesische foneemvoorraad, maar in het algemeen ook met de Indonesische woordstructuur. In ongelede woorden worden clusters van medeklinkers vermeden, waardoor *fles* ontleend is als *peles* (in de eerste lettergreep wordt de *e* als een sjwa uitgesproken) en *post* als *pos*.

Toch zijn er ook interferentieverschijnselen, waardoor er veranderingen optreden in het Indonesische fonologische systeem.

In de eerste plaats is de zwakke positie van de Arabische leenfonemen /f/ en /x/ versterkt door ontleningen als het al genoemde *fertikal*, en *kharisma*, waarvan de bron *charisma* is. Het gebruik van /f/ in plaats van /p/ en /x/ in plaats van /h/, die meer aangeblazen wordt dan de Nederlandse /h/, weerspiegelt evenwel een sociolinguïstisch verschil: de Arabisch-Nederlandse fonemen worden gebruikt door ontwikkelde Indonesiërs.

In de tweede plaats verandert de Indonesische woordstructuur in een aantal opzichten. Ongelede woorden zijn merendeels tweelettergrepig. In deze eeuw is een groot aantal leenwoorden opgenomen met meer dan twee lettergrepen, zoals *pelopor* (*voorloper*), *persekot* (*voorschot*), *kortsleting* (*kortsluiting*) en *peterseli*.

Clusters van medeklinkers aan het begin van een woord dringen langzaam het Indonesisch binnen: *presiden* (*president*), *struktur* (*structuur*), *stasiun* naast *setasiun* (*station*) en *stop* naast *setop*.

De sjwa, geschreven als *e*, komt oorspronkelijk niet voor in de laatste lettergreep, maar wel in leenwoorden als *apel* (*appel*) en *tante*. Taalpolitici gaan dit gebruik tegen: officieel is dan ook voorgeschreven *apal* te spellen, zoals ook *akta* en *analisa* in plaats van *akte* en *analise*.

In de derde plaats veranderen er regels op het grensgebied van de fonologie en de morfologie, dus morfonologische regels. Het is de moeite waard een van deze regels nauwkeuriger te bezien.

Het Indonesische voorvoegsel *meN-* komt onder andere voor in overgangelijke werkwoorden. De vorm van dit voorvoegsel verandert in overeenstemming met het beginfoneem van de werkwoordelijke basis waaraan het gehecht wordt. De variant *meng-* komt voor, indien er een klinker, een /h/, /g/ of /x/ op volgt; naast *ikut* 'volgen' komt *mengikut* voor. De variant *men-* wordt aangetroffen voor /d/, /d□/ of /t□/, dus *mencari* 'zoeken' naast *cari*, waarin de *c* wordt uitgesproken als het begin van *tjalk*. De variant *mem-* komt voor, indien er een /b/ of /f/ op volgt: *balas* 'antwoorden' naast *membalas*.

Indien de werkwoordelijke basis met een /p/, /t/, /k/ of /s/ begint is de regel ingewikkelder. Aan deze bases wordt niet alleen het voorvoegsel, en wel de variant *me-*, toegevoegd, maar de bases zelf veranderen. De beginmedeklinker wordt namelijk vervangen door een nasale medeklinker die op dezelfde plaats in de mond gevormd wordt als de 'weggevalen' klank: *pukul/memukul* 'slaan', *tulis/menulis* 'schrijven', *karang/mengarang* 'schrijven, componeren' en *salin/menyalin* 'veranderen', waarin de *ny* wordt uitgesproken als in *oranje*.

Veel leenwoorden die beginnen met /p/, /t/, /k/ of /s/ gehoorzamen niet meer aan de laatste regel: ze behouden hun oorspronkelijke be-

ginmedeklinker na een van de varianten *men-*, *mem-* of *meng-*: *menterorkan* ‘terroriseren’ (*terreur* of Engels *terror*), *memporet* ‘fotograferen’ (*portret*), *mengkeristenkan* ‘tot christen bekeren’ (*christen*) en *mensistemkan* ‘systematiseren’ (*systeem*). Enkele leenwoorden, veelal oudere, gehoorzamen wel aan de nasaleringsregel: naast het genoemde *memporet* komt ook *memoret* (geen spelfout) voor: verder kan gewezen worden op *menelepon* ‘telefoneren’, *mengontrol* ‘controleren’, *memelopori* ‘aanvoeren, leiden’ (van het al vermelde *pelopor* ‘voorloper’) en *menyeterikan* ‘strijken’, waarin de Nederlandse bron voor de lezer nog wel te ontdekken valt.

Men zou kunnen concluderen, dat de meeste leenwoorden nog niet geheel geassimileerd zijn, waardoor men zou kunnen volhoude, dat de morfonologische regels niet zijn veranderd. Hier moet tegenin gebracht worden, dat het aantal leenwoorden dat niet gehoorzaamt aan de nasaleringsregel erg groot is, dat veel van deze woorden zeer frequent worden gebruikt, en dat althans voor deze woorden een andere regel nodig is.

3 Grammaticale beïnvloeding

Evenmin als geïsoleerde fonemen aan een andere taal worden ontleend, worden dat geïsoleerde woorddelen, zoals voor- of achtervoegsels. Ontleende elementen hebben de status van woorden: autonome tekens, waarin een klankvorm gehecht is aan een betekenis. Een woord dat in de brontaal geleed is, wordt in de ontvangende taal in het algemeen ongeleed. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat gevallen als *pelopor* (van *voorloper*) of *korsleting* (van *kortsluiting*) in het Indonesisch geleed zijn, dus verdeeld kunnen worden in woorddelen waaraan de een of andere betekenis gehecht kan worden.

Echter, tweetalige sprekers kunnen zich bewust zijn van het gelede karakter van zulke leenwoorden. Dit scheidt de mogelijkheid van analogische uitbreiding van morfologische categorieën met een vreemd voorvoegsel of achtervoegsel. Deze mogelijkheid wordt nog vergroot als er véél woorden ontleend worden die in de brontaal tot een bepaalde morfologische categorie gerekend kunnen worden. Dat is in een taal als het Nederlands gebeurd met z'n vele voor- en achtervoegsels van vreemde oorsprong, en dat is in het Indonesisch eveneens gebeurd. Vanuit het Nederlands drongen veel woorden op *-is* (*pornografis*), *-il* (*insidentil*), *-al* (*horisontal*), *-tet/-itet* (*netralitet*) binnen. Liever dan in te gaan op de vele mogelijkheden en onmogelijkheden van de afzonderlijke voor- en achtervoegsels die via een groot aantal woorden in het Indonesisch zijn binnengedrongen, behandel ik één bepaald geval, namelijk de woorden die in het Indonesisch op *-asi* eindigen.

In het Indonesisch komen ongeveer 350 leenwoorden voor die op *-asi* eindigen (De Vries 1984), hetzij met een Nederlandse tegenhanger op *-atie* (zoals *deklarasi* naast het Nederlandse *declaratie*), hetzij met twee tegenhangers, namelijk op *-atie* en *-(er)ing* (zoals *nominalisasi* naast *nominalisatie* en *nominalisering*). Andere voorbeelden uit deze lijst van 350 zijn *arestasi* en *sublimasi*. Om allerlei redenen is het aannemelijk te maken, dat deze woorden aan het Nederlands zijn ontleend.

Naast deze woorden op *-asi* komt een twintigtal woorden op

-asi voor die niet onmiddellijk aan het Nederlands ontleend kunnen zijn, omdat de Nederlandse bron op *-(er)ing* eindigt, zoals het geval is met *investasi* (*investering!*), *modernisasi* (*modernisering!*) en *otomatisasi* (*automatisering!*). De Nederlandse bronnen op *-ering* zijn in het Indonesisch ontleend met *-asi*. De bron is Nederlands, niet Engels: *investering* is immers in het Engels *investment* en *automatisering* is *automation*. Maar er zijn ook woorden op *-asi* die niet aan het Nederlands ontleend kunnen zijn, omdat er geen Nederlandse bron is aan te wijzen, hoewel hierbij opgemerkt kan worden, dat zulke woorden in het Nederlands gemaakt zouden kunnen worden naar Engels model. Voorbeelden van deze groep zijn *afiksasi*, *denuklirisasi* en *intensifikasi*. De bron van deze woorden is ongetwijfeld Engels: *affixation*, *denuclearization* en *intensification*.

Alle genoemde woorden zijn min of meer aangepast aan het Indonesische morfologische systeem: er kunnen werkwoorden van gemaakt worden met inheemse voor- en achtervoegsels en er kan een possessief achtervoegsel aan gehecht worden. Alleen: de eerder vermelde morfonologische nasaleringsregel is niet van toepassing. Naar analogie van de 350 woorden met een tegenhanger op *-atie* zijn woorden die in het Nederlands op *-ering* eindigen, ontleend met *-asi*, en zijn woorden die in het Engels op *-ation* eindigen, eveneens met *-asi* in het Indonesisch opgenomen. Moeten we nu constateren, dat het Indonesisch een nieuw achtervoegsel heeft van vreemde, dat is van Nederlandse oorsprong? We zouden het probleem kunnen verschuiven naar het Nederlands: is *-atie* in *accentuatie* een achtervoegsel? Er kan inderdaad gewezen worden op het werkwoord *accentueren*, waarvan dan *accentuatie* als afgeleid beschouwd kan worden. Maar *educeren* naast *educatie* is mij althans onbekend. In het Indonesisch komen naast de honderden zelfstandige naamwoorden op *-asi* bijna geen werkwoorden op *-ir* (de tegenhanger van *-eren*) voor. Woorden op *-asi* kunnen dus in het Indonesisch niet beschouwd worden als afleidingen van verwante werkwoorden. Een echt achtervoegsel is *-asi* dus niet. Het is een achtervoegselachtig element waarmee vreemde woorden van Nederlandse en Engelse oorsprong worden ontleend. Geleed zijn deze woorden niet: zo'n woord kan niet in twee vormelijk te onderscheiden delen worden gesplitst, terwijl aan ieder van deze delen een aparte betekenis kan worden gehecht. Alleen in zeer incidentele gevallen komt naast het woord op *-asi* een ongeleed woord voor, zoals naast *aksentuasi* het woord *aksen*.

Toch is hiermee niet alles gezegd. Onder de woorden die op *-asi* eindigen, zijn er vele die op *-isasi* eindigen: *amerikanisasi*, *indonesianisasi*, *komputerisasi*, *kristenisasi*, *westernisasi*, aan het Nederlands of het Engels ontleend. Naast deze woorden komen in het Indonesisch ongelede woorden, zelfstandige naamwoorden, voor, waardoor *-isasi* een echt achtervoegsel kon worden. Met dit achtervoegsel *-isasi* kunnen in het Indonesisch nieuwe woorden worden gemaakt, woorden die niet aan het Nederlands of het Engels ontleend zijn, zoals *belandanisasi* 'vernederlandsing' op basis van *Belanda* 'Nederland', *betonisasi* 'afdekken met beton' op basis van *beton*, *jetisasi* 'de invoering van jet-vliegtuigen' op basis van *jet*, *kader(n)isasi* 'kadervorming' op basis van *kader*, *komporisasi* 'de invoering van fornuizen' op basis van *kompor* 'komfoor', *kondomisasi* 'de populari-

sering van condoomgebruik' op basis van *kondom*, *pinusisasi* 'het bevorderen van pijnboomaanplanting' op basis van *pinus*, *spiralisasi* 'het bevorderen van het gebruik van de spiraal bij geboortebepanking' op basis van *spiral*, *pompanisasi* 'het invoeren van pompen' op basis van *pompa* en *traktornisasi* 'het invoeren van het gebruik van tractors' op basis van *traktor*.

Het voorgaande geeft een aardige illustratie van de uitbreiding van de morfologische mogelijkheden waarover een taal beschikt onder invloed van een vreemde taal waaraan woorden ontleend worden. En daarmee is tevens aangetoond, dat de grammatica van een taal onder vreemde invloed kan veranderen. We geven hiervan nog enkele voorbeelden, waarbij we langzamerhand het gebied van de morfologie gaan verlaten om ons op het terrein van de syntaxis te begeven.

In het Indonesisch komt duplicatie voor, woordverdubbeling. Deze woordverdubbeling drukte in het Maleis bij zelfstandige naamwoorden zoiets als verscheidenheid uit. Het woord *kursi* betekent 'stoel'. De verdubbeling *kursi-kursi* betekende oorspronkelijk uitsluitend 'allerlei stoelen, stoelen van verschillende vorm en aard'. Onder invloed van de Nederlandse meervoudscategorie betekent *kursi-kursi* tegenwoordig ook 'meer dan één stoel', zonder toegevoegde 'verscheidenheid'.

Onder invloed van Europese talen als het Nederlands verandert eveneens de aanduiding door middel van getalsclassificeerders. Het klassieke Maleis heeft een groot aantal van zulke classificeerders: *tiga ekor ancing*, letterlijk 'drie staart(en) (van) hond(en)', dus 'drie honden', *tiga buah rumah*, letterlijk 'drie vrucht(en) (van) huiz(en)', dus 'drie huizen' en *tiga orang militer*, letterlijk 'drie mens(en) (van) militair(en)', dus 'drie militairen'. Deze classificeerders worden nog steeds regelmatig gebruikt. Andere worden zeldzaam, zoals *batang* voor de aanduiding van lange, cilindervormige objecten (*batang* betekent 'tronk') en *atap* 'dak' voor de aanduiding van gebouwen.

In het Indonesisch is het gebruik van bijvoeglijke bijzinnen die met *yang* beginnen in deze eeuw onder invloed van het Nederlands, en later ook van het Engels, sterk toegenomen. Normatieve grammatica's schrijven voor, dat alleen de zogenaamde subjectieve constructie gebruikt mag worden, dat wil zeggen dat het antecedent via *yang* het syntactische onderwerp van de bijvoeglijke bijzin is, wat op te maken is uit het voorvoegsel *meN-*, zoals in (1):

- (1) orang yang membaca buku itu
man REL lezen boek de
'de man die het boek leest'

Een betere formulering dan de zojuist gegevene is, dat het antecedent *orang* de agens moet zijn van de handeling waarnaar *membaca* 'lezen' verwijst. Als het antecedent daarentegen de patiens van de handeling uit de bijzin is, moet de zogenaamde objectieve constructie worden gebruikt: het werkwoord mag niet voorzien zijn van het voorvoegsel *meN-* (zoals in (1) móét), en het persoonlijk voornaamwoord moet in de vorm van een voordan wel een achtervoegsel worden aangehecht aan het werkwoord, zoals in (2):

(2) buku yang saya baca itu
 boek REL ik lezen het
 ‘het boek dat ik lees’

Men zou het ook als volgt kunnen formuleren: het lijdend voorwerp kan niet direct ‘gerelativiseerd’ worden, maar moet eerst gepromoveerd worden tot syntactisch onderwerp (zie ook Keenan and Comrie 1977). Vele linguïsten beschouwen (2) dan ook als een lijdende zin (waarbij bedacht dient te worden dat *saya* ‘ik’ aan het werkwoord vast zit, er door niets van gescheiden kan worden). Samenvattend: bijvoeglijke bijzinnen beginnen met *yang*, en indien het antecedent niet fungeert als de agens van de bijzin moet de objectieve constructie worden gebruikt (door sommigen de lijdende zin genoemd). Indien het antecedent semantisch fungeert als een meewerkend voorwerp, staan er een aantal middelen ter beschikking die erop neerkomen, dat de objectieve constructie wordt gebruikt.

Wat valt nu in het moderne Indonesisch op te merken? Onder invloed van het Nederlands en het Engels wordt in het laatste geval, met het antecedent als ‘meewerkend voorwerp’, een voorzetsel gebruikt, zoals in (3), en zelfs in (4):

(3) orang yang ke padanya saya (mem)bawa surat itu
 man REL aan aan hem ik brengen brief de
 ‘de man aan wie ik de brief breng’

(4) orang ke pada siapa saya (mem)bawa surat itu
 man aan aan wie ik brengen brief de
 ‘de man aan wie ik de brief breng’

Indien het antecedent verwijst naar een lokatie, behoort in het Maleis de bijzin te beginnen met *tempat* ‘plaats’, als in (5):

(5) kampung tempat saya tinggal
 dorp plaats ik woon
 ‘het dorp waar ik woon’

Onder invloed van Nederlandse zinnen met *waar* en Engelse zinnen met *where* komen steeds vaker zinnen met *di mana*, letterlijk ‘op waar’, voor, zoals in (6):

(6) kampung di mana saya tinggal
 dorp waar ik woon
 ‘het dorp waar ik woon’

zinnen met een toegevoegd *yang* komen zelfs voor, als in (7):

(7) kampung yang di mana saya tinggal
 dorp REL waar ik woon
 ‘het dorp waar ik woon’

Tenslotte, herhaaldelijk wordt zelfs (8) aangetroffen, waarin *dalam* de vertaling is van *in*, hoewel zulke zinnen nog grote weerstand oproepen:

(8) kampung dalam mana saya tinggal
dorp in waar ik woon
'het dorp waarin ik woon'

Het voorgaande moge voldoende zijn om aan te tonen, dat het Indonesisch zelfs in de syntaxis, in dit geval in de mogelijkheden van de bijvoeglijke zin, door het Nederlands beïnvloed is.

4 *Lexicale beïnvloeding*

In een recente lijst (Grijns e.a. 1983) komen ongeveer 6100 Indonesische woorden voor die aan een Europese taal zijn ontleend: 670 aan het Engels, 327 aan het Portugees, 107 aan diverse Europese talen en niet minder dan 5400 aan het Nederlands; alternatieve vormen als *apekir* en *apkir* (*afkeuren*) zijn als één woord geteld. Het merendeel van deze leenwoorden zijn internationale woorden, hoofdzakelijk van Griekse of Latijnse oorsprong. Uit hun spelling en uitspraak blijkt, dat deze woorden aan het Nederlands zijn ontleend. Het Indonesische *stasiun* of *setasiun* is aan het Nederlandse *station* ontleend; in het Maleisisch, de taal van het schiereiland Malakka, luidt hetzelfde woord *stesyen* of *setesyen*, een aanpassing van het Engelse woord *station*. Het overgrote deel van deze internationale, vaak geleerde woorden (als *rentabilitet*, *ratifikasi* en *sinkronisasi*) is slechts bekend aan de intellectuele bovenlaag, maar hetzelfde geldt voor de bekendheid met deze woorden in Nederland.

De domeinen van de internationale leenwoorden zijn de sport (*atletik*), de religie (*kristen*), de wetenschap (*morfologi*), de overheid (*presiden*), de cultuur (*balet*), de moderne technologie (*reaktor*), de gezondheid (*pasien*, *vasektomi*) en het bedrijfsleven (*dividen*).

In oorsprong Nederlandse woorden zijn afkomstig uit de sfeer van het koloniale bestuur (*erpah* van *erfpacht*), handel, landbouw en huisnijverheid (*leterseter* van *letterzetter*; *kopleng* van *koppeling*, *yuta* van *jute*), gebruiksartikelen (*arnal* van *haarnaald*, *sletel* van *sleutel*) en etenswaren (*buncis* van *boontjes*). Woordenboeken vermelden vaak niet marginale woorden als *toh*(*toch*), *dah* (de groet *dag*), vloeken als *hoperdom* of *perdom* (*godverdomme*), minder nette woorden als *split* (van *spleet* in de zin van geslachtsorgaan) en aanspreekvormen als *sus* en *tante*, die ook gebruikt worden om anderen dan verwanten aan te spreken.

Een bijzonder type van ontlening is de semantische uitbreiding van een Indonesisch woord onder invloed van een Nederlands woord waarmee het geïdentificeerd wordt. Het Indonesische woord *kepala* betekent in oorsprong 'hoofd', een lichaamsdeel. Naar analogie van het Nederlandse woord *hoofd* is de betekenis uitgebreid: *kepala jurusan Belanda* betekent 'het hoofd van de Nederlandse afdeling': Hiermee vergelijkbaar is de functionele uitbreiding van voorzetsels als *sesudah* van 'later dan'

tot 'na', zoals in het Nederlands: *kitab suci kedua sesudah Alkuran* 'het tweede heilige boek na de koran'.

Zoals reeds is opgemerkt, kunnen ook samenstellingen, ja zelfs woordgroepen worden ontleend: *indehoy* (van *in het hooi*, met de betekenis ‘copuleren’), *indekos* (van *in de kost*), *kosbas* (*kostbaas*), *sprekdelik* (*spreekdelict*, een juridische term voor uitingen die geacht worden in te gaan tegen het algemeen belang, en daarom strafbaar zijn) en het wel heel bijzondere *katebelece* (van *kattebelletje*, dat overigens op zijn beurt aan het Italiaanse *cartabello* ‘boekje’ is ontleend); in het Indonesisch is het eerste deel *kate-* geïdentificeerd met het woord *kata* ‘woord’, waardoor het woord ook als *katabelece* geschreven en gesproken wordt, zoals het Nederlandse voorbeeld een fraai geval van volksetymologie.

Leenvertalingen komen ook voor: *luar negeri* (van *buitenland*, maar letterlijk ‘buiten het land’) en *kalimat majemuk* (een letterlijke vertaling van ‘samengestelde zin’, maar wel in de omgekeerde volgorde). Hybridische leenwoorden zijn *kol kembang* ‘bloemkool’ (van het Nederlandse woord *kool* en het Indonesische woord *kembang* ‘bloem’) en *pemegang buku* ‘boekhouder’ (het Indonesische *pemegang* is afgeleid van het werkwoord *pegang*, dat ‘vasthouden’ betekent; *buku* is een ontleening van *boek*).

Bibliografie

Grijns, C.D., J.W. de Vries and L. Santa Maria

1983 *European loan-words in Indonesian. Indonesian Etymological project.* Royal Institute of Linguistics and Anthropology, Leiden.

Keenan, Edward, L. and Bernard Comrie

1977 ‘Noun phrase accessibility and universal grammar’. *Linguistic Inquiry* 8, 1, 63-99.

Vries, J.W. de

1984 ‘Adaptation of polymorphemic loanwords. The case of words ending in *-asi* in Indonesian.’ Verschijnt in: *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*.

Bladvulling. Gelezen voor de collega's

In *Gramma* (Nijmeegs Tijdschrift voor Taalkunde), jrg. 8, nr. 1, jan. 1984, een bespreking van Donaldsons *A Dutch Vocabulary* en *Dutch. A Linguistic History* (...) van de hand van Dr. G. Dibbets, met daarin de signalering van het woord ‘*linguïstiek*, waar het trema ontbreekt’ (p. 78). De recensent heeft echter geen gelijk: zie ‘Groene Boekje’ (Woordenlijst van de Nederlandse Taal) LXVI, *linguist*.

Hans Tromp, Madrid

*Hartelijke groeten voor je en jouw vrouw

Jos Wilmots

De bovenstaande ongrammaticale zin heb ik wel als titel voor dit opstel gekozen, maar ik heb hem niet zelf bedacht. Hij stond onderaan op de keerzijde van een prentkaart, als slotformule boven de handtekening van een buitenlands collega met vakantie.

Dat het gebruik van de pronomina (ik beperk me tot de personalia) een moeilijk onderdeel van het grammatica-onderwijs is, hoef ik niet meer aan te tonen. Ook is hier geen plaats om op verschillen tussen het pronominale systeem van het Nederlands en dat van andere talen (voor zover ik die ken) afzonderlijk in te gaan. Factoren van contrastiviteit vang ik liever onrechtstreeks op, door de beschrijving van het eigen Nederlandse systeem te ordenen volgens twee belangrijke principes van de leergrammatica (pedagogische/didactische grammatica): frequentie en moeilijkheidsgraad. Dat heeft het voordeel dat het geleidelijk opgebouwd en in leerstappen aan beginners en wat gevorderden gepresenteerd kan worden. De volgorde van die presentatie speelt voor mij een primordiale rol.

Net als in vele andere talen wordt in het Nederlands de keuze tussen de verschillende (vormen van) persoonlijke voornaamwoorden bepaald door:

- 1 de persoon: eerste persoon b.v. *ik* > < tweede persoon *je* > < derde persoon *hij* / *ze* / *het*;
- 2 het getal: enkelvoud b.v. *ik* > < meervoud *we*;
- 3 het genus: mannelijk b.v. *hij* > < vrouwelijk *ze* > < onzijdig *het*;
het genus is alleen in de derde persoon enkelvoud van belang, de eerste en de tweede persoon en het meervoud van de derde persoon kennen geen genusverschil;
- 4 de relatie met het werkwoord (en met andere delen van de zin):
b.v. *hij* > < *hem*: Hij komt > < Ik zie hem.
We onderscheiden tussen de zinsfuncties subject (hij) en niet-subject (hem).
Het subject komt in persoon (1) en getal (2) overeen met het vervoegde werkwoord:

1 *eerste persoon* enkelvoud > < *derde* persoon enkelvoud

Ik komø.

Hij komt.

2 *derde* persoon *enkelvoud* > < *derde* persoon *meervoud*

Hij komt.

Ze komen.

Vandaar ook de term *persoonsvorm* van het werkwoord. Voor de zinsfunctie niet-subject geldt deze *congruentie* in persoon en getal met de persoonsvorm niet:

Hij ziet (derde persoon enkelvoud) ons (eerste persoon meervoud).

5 het verschil tussen gemeenzaam en vormelijk taalgebruik in de tweede persoon enkelvoud en meervoud, zowel subject als niet-subject:

je / jullie < *u*

Als we uitgaan van de congruentie van subject en persoonsvorm en dus ook naar de vervoeging van het werkwoord willen verwijzen, komen we op basis van die vijf (belangrijkste) factoren (en rekening houdend met een zekere eenvormigheid in de spelling) tot het volgende (voorlopige en vereenvoudigde) schema:

		subject > (4) < niet-subject		
	eerste persoon	<i>ik</i>	(zoek)	<i>me</i>
enkelvoud (1)	tweede persoon (5)	<i>je</i>	(zoekt)	<i>je</i>
		<i>u</i>		<i>u</i>
		<i>hij</i>		<i>hem</i>
	derde persoon (3)	<i>ze</i>	(zoekt)	<i>haar</i>
□		<i>het</i>		<i>het</i>
(2)				
	eerste persoon	<i>we</i>	(zoeken)	<i>ons</i>
meervoud (1)	tweede persoon (5)	<i>jullie</i>	(zoeken)	<i>jullie</i>
		<i>u</i>	(zoekt)	<i>u</i>
	derde persoon	<i>ze</i>	(zoeken)	<i>ze</i>

Enkele bijkomende factoren differentiëren de totnogtoe beschreven structuur nog verder:

6 In nauwe aansluiting met (de eindconsonant van) een voorafgaand woord (enclitisch gebruik) klinkt het pronomen van de derde persoon mannelijk enkelvoud in subjectsfunctie vaak als *ie* in plaats van *hij*. Bij de weergave van omgangstaal en in gemeenzame mededelingen wordt *ie* ook geschreven: Komt *ie*? - Ik weet niet of *ie* komt.

Vanwege zijn enclitisch karakter kan *ie* niet aan het begin van een zin staan; in dat opzicht mag het dus niet gelijkgesteld worden met de gereduceerde vormen (zie 7); wél heeft *ie* met die vormen gemeen dat het geen klemtoonpositie kan innemen (zie 8).

Dat *ie* niet op *hij*, maar op het aanwijzend voornaamwoord *die* zou teruggaan, wordt waarschijnlijk doordat in de spreektaal verbindingen waar te nemen zijn als: Weet je [waardie] woont? (na een stemhebbende) / Ik weet niet [oftie] komt (na een stemloze). Toch vind ik dat deze (retro-) inlassing van een dentaal geen aanbeveling verdient in het onderwijs aan anderstaligen. Ze komt ook (nog?) niet tot uiting in de spelling.

7.1 Sommige pronomina uit het eerste schema zijn gereduceerd uit andere vormen. Naast die gereduceerde vormen bestaan dan ook nog de niet-gereduceerde, die niet noodzakelijk een zwaardere klemtoon hoeven te hebben:

me ← *mij*
je ← *jij* *je* ← *jou*
ze ← *zij*
we ← *wij*
ze ← *zij*

Toch zijn de gereduceerde vormen in niet-gemarkeerde posities het gewoonst (Voor het verplichte gebruik van niet-gereduceerde vormen zie 8). Het verdient dus aanbeveling die het eerst onder de aandacht van de leerder te brengen.

7.2 De gereduceerde vormen van andere pronomina kunnen bij de weergave van omgangstaal en in gemeenzame geschriften een aangepaste spelling krijgen:

'k ← *ik*
'm → *hem*
'r/d'r ← *haar*
't → *het* *'t* ← *het*

Deze spellingsdualiteit vereenvoudigt de presentatie niet. Zelf geef ik er de voorkeur aan met de volle spellingsvormen te beginnen (zoals ik dat ook voor het enclitische *hij / ie* doe) en daar de gereduceerde uitspraak van toe te lichten en in te oefenen. De volle vormen zijn (geschreven) immers altijd goed, terwijl de gereduceerde spelling in wat formeler geschriften niet of nauwelijks thuishoort. Een voor de hand liggend uitgangspunt voor deze aanpak is de vergelijking met het bepaalde lidwoord *het*, dat niet-gemarkeerd (en dus meestal) [ət] gesproken wordt. De vorm *d'r* is behalve door reductie uit *haar* door epenthesis op woordgroepniveau ontstaan: inlassing van *d* tussen de auslaut (vocaal / sjwa / liquida / nasaal / ...) van een voorafgaand woord en *'r*. Ik zie nog steeds een gebruiksverschil tussen de uitspraakreducties van *het* (*'t*) en *hem* (*'m*) enerzijds en *'r* en *d'r* anderzijds: in wat formeler spreesituaties zijn de eerste al helemaal doorgedrongen, *'r* en *d'r* niet (zeker niet in Vlaanderen); in dat opzicht zijn ze vergelijkbaar met de gemeenzame inlassing van een dentaal voor enclitisch *ie*.

7.3 In de plaats van *ze* voor personen in het meervoud van de niet-subjectfunctie komt ook *hen / hun* voor. De normatieve grammatica maakt tussen die beide vormen het volgende verschil:

Heb je *hen* in Amsterdam ontmoet? (eerste aanvulling, direct object; lijdend voorwerp)
 Waarom ben je niet *met hen* meegegaan? (na een prepositie)
 Ik had het *hun* te laat gevraagd. (tweede aanvulling; indirect object; meewerkend voorwerp)

In de (gemeenzame) spreektaal is het verschil tussen *hen* en *hun* uitgevlakt, in Nederland (voor zover daar niet *ze* gebruikt wordt) ten gunste van *hun*,

in Vlaanderen veelal ten gunste van *hen*. Ook in geschreven taal wordt heel vaak geen consequent onderscheid gemaakt tussen *hen* en *hun*.

8.1 In beklemtoonde (gemarkeerde) posities kunnen geen gereduceerde vormen gebruikt worden. Dit is het geval in woordgroepen die uit twee of meer nevenschikte stukken bestaan:

- additief: Hartelijke groeten aan *jou* en *Karel*.
- supplementair: Zowel *hij* als *jij*.
- alternatief: Is dat voor *hem* of voor *mij*?
- exclusief: Ik bedoel noch *haar* noch *jou*.
- contrastief: Niet *ik*, maar *zij* moet dat doen.

Belangrijk in dit verband is dat niet allebei de stukken een pronomen hoeven te zijn. Zogauw b.v. een substantief de klemtoon overneemt, kan daar een gereduceerd possessivum bij staan:

Hartelijke groeten aan *jou* en je *vrouw*.

8.2 Uit de bovenstaande voorbeelden blijkt dat de beklemtoning van niet-gereduceerde vormen een onderscheidende betekenisfunctie heeft. Toch hoeft die niet noodzakelijk door de aanwezigheid van een nevenschikt pronomen of een andere woordgroep aan de oppervlakte uitgedrukt te zijn. Om dat te verduidelijken, kan men zinnen zonder onderliggende aanvulling vergelijken met zinnen waarin die contextuele achtergrond wél aanwezig is:

<i>Spreekt hij niet tegen je?</i>	Was dat tegen <i>mij</i> ? (of tegen iemand anders?)
Heeft hij je <i>gezien</i> ?	Bedoelde hij <i>jou</i> ? (of iemand anders?)
Breng je iets <i>mee</i> voor me?	Is dat voor <i>mij</i> ? (Er zijn nog andere mensen die het hadden kunnen krijgen.)

Op die manier wordt over klemtoon niet alleen gesproken, maar de betekenisfunctie ervan geïllustreerd. Bovendien kan er het verplichte gebruik van de niet-gereduceerde vormen na adverbia als *ook*, *zelfs*, *alleen*, *uitgerekend*,... aan opgehangen worden:

<i>Dat doe ik voor je.</i>	<i>Dat doe ik alleen voor jou.</i> (voor niemand anders)
----------------------------	---

8.3 Tenslotte heeft de vooropplaatsing van niet-onderwerpsvormen in de lineaire volgorde altijd een gemarkeerd en dus onderscheidend karakter. Die markering kan

overigens nog versterkt worden door één van de daarnet (onder 8.2) genoemde adverbia (dat niet noodzakelijk vóór het pronomen hoeft te staan):

Haar vraag ik niets.
Jou zal hij het *ook* nog wel vragen.
Hun moet je *nog* iets geven.

9 Voor niet-levende wezens of abstracta van het vrouwelijke genus en in het meervoud staat het gereduceerde pronomen *ze*.

De niet-gereduceerde vorm *zij* voor het subject kan hier alleen in de schrijftaal en wordt zelfs dan door sommigen afgekeurd:

Zijn opmerking kwam veel te laat; *ze* was bovendien niet terecht.
 Zijn vragen werden niet eens beantwoord; *ze* waren ook helemaal achterhaald.

In niet-subjectfunctie staat voor deze gevallen in het enkelvoud eveneens *ze* (en niet *haar* / *'r* / *d'r* zoals voor personen):

Zijn opmerking was niet zozeer vervelend; ik vond *ze* gewoon niet terzake.

10 In plaats van een persoonlijk voornaamwoord van de derde persoon wordt in een aantal gevallen een demonstrativum gebruikt. Soms is die vervanging zelfs obligatorisch:

10.1 Niet-gereduceerd het [*h*□*t*] heeft geen klemtoonvorm:

Het is makkelijk. → Dat is makkelijk.

Bij vooropplaatsing van het object is *dat* ook zonder (onderscheidende) klemtoon obligatorisch:

Ik doe het niet. → Dat doe ik niet. → Dát doe ik niet. (*Het)

10.2 Vrouwelijk enkelvoud en meervoud *ze* voor niet-personen (cfr. het ontbreken van niet-gereduceerd *zij* onder 9) wordt (ook zonder klemtoon) vaak *die*:

Hoe vond je zijn opmerking? - *Die* / *Ze* was heel terecht.

Bij vooropplaatsing van het object is *die* ook zonder (onderscheidende) klemtoon obligatorisch:

Wat vond je van zijn tussenkomst? - *Die* vond ik heel ad rem (**Ze* / **Haar*).

10.3 In situaties zonder onderliggende tegenstelling geldt deze regel ook voor personen:

Kómt Marja nog? - Nee, *die* / *ze* is ziek.

Bij vooropplaatsing van het object is *die* weer verplicht:

Is Dick er al? - Ja, *die* heb ik net gezien (**hém*).

Als het vooropgeplaatste object een contextueel onderliggende tegenstelling uitdrukt (wat al in de inleidende zin tot uiting komt) is er verschil tussen:

- een niet-specifiek object:

Een vrouw maak je niks wijs; *die* moet je anders aanpakken (**haar*).

- een specifiek object:

Mijn vrouw maak je niks wijs; *die* / *haar* moet je anders aanpakken.

11 In een aantal gevallen staat in plaats van de combinatie voorzetsel + persoonlijk voornaamwoord/demonstrativum een voornaamwoordelijk bijwoord:

Gebruik je *het* veel? → Wat doe je *ermee*? (**met het*)

Gebruik je *dat* veel? → Wat doe je *daarmee*? (**met dat*)

Voor personen geldt in dit verband:

- niet specifiek:

Een vrouw moet je anders aanpakken; *daar* moet je lief *tegen* zijn (* tegen haar / die).

- specifiek:

Lutje moet je anders aanpakken; *tegen haar* moet je lief zijn.

Uit het bovenstaande voorstel tot presentatie van de personalia blijkt dat de beheersing van het systeem steeds verder naar ‘de kleine lettertjes’ of naar ‘de hoge noten’ kan toegroeien. Dat bijvoorbeeld de punten 9 en 10 pas aan de orde kunnen komen als de leerder met het demonstrativum respectievelijk met het pronominaal adverbium kennis heeft gemaakt, is vanzelfsprekend. Een didactische beschrijving is meer dan een opsomming, maar steunt op een evenwichtige wisselwerking van verschillende uitgangspunten en inzichten.

Ontelbaar doodgaan aan de kleinste dingen

Kroniek van de poëzie

Theo Hermans

Een keer in een overmoedige bevestiging wat losse gedichten in een tijdschrift publiceren, is al een hele stap: je treedt er ineens in het openbaar mee voor het voetlicht. Die gedichten vervolgens bijeenbrengen in een bundel, heeft iets definitiefs: een boek, daar kun je niet meer omheen, dat is een onomstootbaar feit. Een aantal bundels tenslotte als Verzamelde Gedichten onder één noemer brengen, is de wereld en de literatuurhistorici een nadrukkelijke wenk geven: dit is niet zomaar een boek, dit is een oeuvre, dit is alles wat ik te bieden heb, in een zo handig mogelijk formaat. Als je eenmaal aan je verzamelde gedichten toe bent, doe je trouwens verscheidene dingen tegelijk. Je mikt op nieuwe lezers en kopers, want één zo'n dikke prestigieuze bundel valt doorgaans minder prijzig uit dan een stel afzonderlijke boekjes. Je maakt aanspraak op erkenning, niet meer als eendagsvlieg maar op basis van een redelijk omvangrijke, overzichtelijk voorgestelde productie. En bovendien heb je nu een laatste gelegenheid om enige jeugdzonden uit te wissen en hier en daar wat gammele verzen die niet meer door de beugel van de zelfkritiek kunnen, af te zweren en te verdonkeremanen door ze uitdrukkelijk niet op te nemen in het opus. Verzamelde gedichten die door de auteur zelf geredigeerd worden, houden bijna altijd een hernieuwde schifting in, een tweede keuze uit alles wat reeds eerder aan de openbaarheid werd prijsgegeven. In enkele gevallen neemt de dichter ook nog de kans te baat om gauw wat aan het bestaande toe te voegen, zo van: dit hoort er eigenlijk ook wel bij, al besepte ik dat indertijd niet zo goed. Al bij al is het samenstellen van verzamelde gedichten dus een ernstige, welhaast plechtige aangelegenheid. Het betekent afronden en afsluiten, een laatste herziening, een definitieve selectie, een gooi naar de eeuwigheid. Het betekent vooral: nu is het menens, want zo wil ik de geschiedenis in.

Cees Nooteboom besloot reeds in 1970 dat de tijd voor een poëtische inventaris gekomen was. Zijn *Gemaakte gedichten* (Amsterdam, Bezige Bij) bevatten toen alle bundels die hij sinds zijn debuut als dichter in 1956 gepubliceerd had, aangevuld met de reeks 'Aanwezig, afwezig' die nooit afzonderlijk in boekvorm het licht had gezien, maar met weglating van een aantal gedichten uit de debuutbundel *De doden zoeken een huis*. Nu, veertien jaar en alweer drie bundels later, en aanzienlijk gesterkt door het bijzonder gunstige onthaal van recente prozawerken als *Een lied van schijn en wezen* en *Rituelen*, heeft hij opnieuw zijn poëzie verzameld in het smetteloos uitgegeven boek *Vuurtijd, ijstijd. Gedichten 1955-1983* (Amsterdam, Arbeiderspers, 1984; 298 blz.). Net als in *Gemaakte gedichten* is ook hier de volgorde van de afzonderlijke bundels chronologisch in omgekeerde zin. De lezer begint met *Paesaggi narrati* en *Aas*, allebei uit 1982, en gaat dan terug in de tijd, om via *Open als een schelp, dicht als een steen* (1978) bij een ongewijzigde herdruk van de vroegere verzamel-

bundel te belanden.

Op de binnenflap van *Vuurtijd, ijstijd* staan citaten van Adriaan Morriën en Wiel Kusters, die enerzijds wijzen op de ontpersoonlijking en vereenzaming van de ikfiguur in Nootebooms poëzie en anderzijds de aandacht vestigen op het intellectualistische en maniëristische karakter van diens poëtische stijl. Daarmee is een geschikt kader voor een benadering van Nootebooms gedichten aangeduid. Angst, uitzichtloosheid, vervreemding en dood zijn begrippen die voortdurend weer onder woorden gebracht worden. Soms gebeurt dat heel direct: ‘wat zich aan mij voordoet van de wereld:/ ontelbaar doodgaan aan de kleinste dingen’, lezen we reeds in *De doden zoeken een huis*. Nog in *Open als een schelp, dicht als een steen* staat er ‘Ik ruik bloemen op ijs/ en zie de dood op een schommel’. Een vergelijk met de dood is niet goed mogelijk, al werden vroeger wel eens pogingen in die richting ondernomen, bij voorbeeld in *Koude gedichten* (1959):

nee, beter is het
de dood te verdrinken
midden in het lichaam
en voorgoed en voorgoed
het ellendige leven
te besmetten.

Meer algemeen is echter een knagende twijfel aan de echtheid van al het bestaande en een zich terugtrekken op defensieve stellingen: onzekerheid ten opzichte van de eigen gevoelswereld, de bewuste beperking tot alleen maar afstandelijk kijken, en bovenal een niet weg te cijferen wantrouwen betreffende de mogelijkheid om wat dan ook in taal uit te drukken. De tweede reeks in *Koude gedichten* stelt dat heel treffend:

Ik die gedacht heb
dat veel gekleurde woorden
een zin zouden maken
laat nu mijn versteende vogels op
om naar mij te zoeken
en ook dat is pathetisch.

Nauwelijks een jaar later stond er in de bundel *Het zwarte gedicht* te lezen:

ik besta in de wereld
en ik ben er niet

ik proef
dode, zwarte gezegdes.

Het is merkwaardig - of misschien juist consequent - dat een zo zelfbewust, ja gekunsteld schrijvende dichter als Nooteboom tegelijk zo'n afstand van zijn eigen gedichten neemt. De telkens terugkerende tegenstellingen tussen aanwezig en afwezig, bestaan en niet-bestaan, zichtbaar en onzichtbaar, gaan vergezeld van een steeds weer hernomen nadruk op de aard van het gedicht als iets wat in zichzelf besloten ligt en de dichter dus vreemd

blijft. Titels als *Gesloten gedichten*, *Koude gedichten*, *Gemaakte gedichten* zijn sprekend genoeg. Het titelgedicht van de bundel *Aas* begint met de regels:

Poëzie kan nooit over mij gaan,
 noch ik over poëzie.
 Ik ben alleen, het gedicht is alleen,
 en de rest is van wormen

en eindigt met het beeld van gedichten die op zoek zijn naar 'hun volmaakte,/ gesloten, gedichte, gemaakte/ en onaantastbare // vorm.' Alhoewel de geografische verscheidenheid die in talrijke gedichtstitels ingebouwd zit, de lezer uitnodigt een verband te leggen met de onvermoeibare reiziger en auteur van reisindrukken die Nooteboom is, blijken beschrijving en anekdotiek in de gedichten zelf nauwelijks een rol te spelen. Altijd weer is het een vereenzaamde, ontwortelde, onthechte man die met een leeg gevoel langs dat exotische, wereldwijde decor loopt. 'Ik ben nu alleen nog mijn oog / en leef in het uiterste kijken,' zegt hij in het tweede gedicht van de reeks 'Tituli' in *Aas*. En in het eerste gedicht ('Titicaca') van *Paesaggi narrati*:

Ik ben het die alles moet zien
 Zonder stem vanuit nergens gekomen
 Naar het moeras bij de Euphraat
 Naar de beet van de Andes
 Als een willig konijn voor de jacht

en opnieuw aan het eind van het volgende gedicht ('Empty Quarter'): 'Met mijn spoor in een zandstorm verloren / Als een woord zonder letters, / Als een naam zonder mens.'

Er schuilt ongetwijfeld een dosis retoriek in dergelijke uitspraken, maar die retorische inbreng steunt op een bewuste keuze. Heel wat gedichten in *Vuurtijd*, *ijstijd* lijken om een grote innerlijke leegte heen te blijven draaien, en het is alleen door zich als waarnemer zowel van de zichtbare wereld als van zijn eigen poëtische produkten op te stellen dat Nooteboom de nodige afstand kan scheppen om zijn pessimisme enigermate gestalte te geven.

Kort voor *Vuurtijd*, *ijstijd* verscheen een studie van Roger Rennenberg over de centrale thema's in Nootebooms oeuvre onder de titel *De tijd en het labyrint. De poëzie van Cees Nooteboom 1956-1982* (Den Haag, Bzztôh, 1982). Daarin tracht Rennenberg het tijdsbegrip van de dichter en diens verhouding tot de wereld nader te duiden aan de hand van een reeks als symbolisch geïnterpreteerde woorden en beelden. Het is alleszins een nuttig boekje, dat een aantal rode draden aanwijst die bij de lectuur van de gedichten even zovele herkenningpunten opleveren. Door het tamelijk fragmentarisch karakter van de bewijsvoering en de wat al te gemakkelijke symbolische lezing van sommige sleutelwoorden op grond van enkele universele uitspraken van figuren als Gaston Bachelard en Mircea Eliade, blijft de lezer toch met een aantal onbeantwoorde vragen zitten. Vooral Nootebooms meer recente werk lijkt complexer en gevarieerder dan een recht-

lijnige symbolische interpretatie zou doen vermoeden.

Ook Herman de Coninck kwam onlangs met verzamelde gedichten voor de dag. Zijn *Onbegonnen werk. Gedichten 1964-1982* (Antwerpen, Manteau, 1984; 212 blz.) bevat de drie bundels originele gedichten die hij tot dusver publiceerde (*De lenige liefde*, 1969; *Zolang er sneeuw ligt*, 1975, *Met een klank van hobo*, 1980 - zie NEM 37) en de bewerkingen van Edna St. Vincent Millay (*Ter ere van de goedertieren maan*) die hem in 1980 de Vlaamse Koopalprij voor literaire vertaling opleverden. Ook in *Onbegonnen werk* werd, naar aloude verzamelde-gedichtentraditie, een en ander toegevoegd en weggelaten. Er hoort eveneens een afzonderlijk boek kritisch proza bij. De essaybundel *Over de troost van pessimisme* (Antwerpen, Manteau, 1983) is echter van De Coninck zelf en gaat over poëzie in het algemeen en vervolgens over het werk van een aantal andere dichters, met name: Edna St. Vincent Millay, M. Vasalis, Wilfred Smit, Roland Jooris, Ed Leeftang, Adriaan Morriën, Judith Herzberg, Willem van Toorn en, tot viermaal toe, Rutger Kopland. De meeste van deze essays verschenen eerder, in lichtjes andere vorm, in het tijdschrift *Tirade*.

Wanneer een dichter over poëzie of over andere dichters schrijft, lees je zo'n stuk natuurlijk niet alleen om het onderwerp waar het over gaat, maar ook om de auteur van die beschouwingen zelf. Uit De Conincks essays laat zich een rudimentaire poëtica afleiden, die ons weer kan helpen bij het doornemen van zijn eigen verzen. De essayist De Coninck steekt zijn voorkeuren overigens niet onder stoelen of banken: liever Kopland dan Rein Bloem, liever Willem van Toorn dan Hugues Pernath, leve de humor in de poëzie, 'eenvoudig schrijven is het moeilijkste wat er bestaat', 'literatuur is aanvullende mensenkennis', Judith Herzberg en Kopland zijn allebei te waarderen omdat zij anti-oneindigheidspoëzie schrijven. De keuze van de behandelde figuren - onnadrukkelijke, humanitaire dichters - is op zichzelf al bijna een beginselverklaring.

Soms stoot men in De Conincks opstellen ineens op een brok klinkklare onzin, zoals aan het begin van het stuk over Leeftang, wiens 'belangrijkste stijltruc (in *De hazen*) was dat hij gewoon meesterlijke regels schreef', met als gevolgtrekking: 'Het perfectionisme was hiermee gelanceerd, en verder viel daar niet veel meer over te zeggen.' Over het algemeen echter zijn de essays beslist het lezen waard. De opstellen over Kopland, alles bij elkaar zowat zestig bladzijden, doen een bewonderenswaardige poging om diens geleidelijk opschuiven in de richting van een meer gesloten type *Raster*-poëzie te volgen, al heeft De Coninck duidelijk moeite met deze ontwikkeling. Het essay 'Over de troost van pessimisme' waarmee het boek opent, geeft een zo vlotte en overtuigende verdediging van de poëzie dat je het hele stuk uit het hoofd zou willen leren en bij gelegenheid voor een groep ongelovige halzen opdreunen.

De Conincks vroege gedichten staan helemaal in het teken van de anti-retoriek van de nieuw-realisten van toentertijd. Het poëtische wordt klein en luchtig gehouden door relativerende vergelijkingen met doordeweekse, huiselijke dingen. Alleen de humor en de ambivalentie tussen het gedicht als tekst en de daarin opgeroepen wereld zorgen voor enige span-

ning. Maar wat in de zestiger jaren verfrissend aandeed, komt nu in veel gevallen over als tamelijk zelfvoldane kneuterigheid, een wereldje van voetbal- en wielervedstrijden, pilsjes en sigaretten, hoog gras en veel vrije tijd, veel tijd om te vrijen ook. De Conincks groeiende onvrede met de brave vlakheid van het nieuw-realisme werd trouwens reeds voelbaar in *Zolang er sneeuw ligt*:

Zoals je glimlacht:
 'kijk eens hoe echt'
 n.a.v. laten we zeggen Madurodam
 - en nooit n.a.v. Amsterdam -

zo denk ik dat men zich literair
 realisme moet voorstellen. Laat het
 gelijkend zijn, o ja. Maar laat
 in godsnaam nog af en toe een vrouw
 dunne gillettjes van verrukking slaken.

In *Met een klank van hobo* heerst er meer weemoed, bezinning en inkering, wat tevens tot een enigszins gewijzigde poëzie-opvatting leidt. Zo luidt de laatste strofe van 'Moeder':

Want poëzie heeft te maken met het lang
 samen laten beschimmelen van dingen,
 het alcohol laten worden van druiven,
 het konfijten van feiten, het inmaken
 van woorden, in de kelder van jezelf.

Al met al blijven De Conincks gedichten tegelijk autobiografisch en speels, een zeer herkenbare poëzie in mineur, die jammer genoeg - ook dat is een onontkoombaar aspect van verzamelde gedichten - betrekkelijk vlug veroudert en hooguit in enkele geslaagde grappen en vondsten overeind blijft.

Toen enige tijd geleden een aantal dichters een *Maatstaf*-enquête invulden (zie *Maatstaf* 1983, nr. 6-7), schreef Herman de Coninck dat hij zich in de voorbije jaren heeft afgezet, in chronologische volgorde, tegen het nodeloze hermetisme en woordgewoeker van de post-experimentelen, tegen het al te pamflettaire van de Nieuwe Stijl, tegen de structuralistische poëzie van de Kouwenaar-imitatoren en tegen de ironische buitenschot-blijverij van de Komrij-navolgers. Huub Beurskens, die de enquête ook beantwoordde, hield zich opvallend op de vlakke wat zijn verwantschappen en vijandschappen betreft. De Coninck zou Beurskens vermoedelijk ergens bij de hermetischen en de structurelen onderbrengen, maar waar Beurskens nu precies hoort, valt moeilijk te zeggen. Sedert het verschijnen van zijn eerste bundel, *Cirkelgang* (1977), is zijn werk zich steeds meer op vernuftige taalspelen gaan toespitsen. De bundel *Vergat het meisje haar badtas maar* (1980) bestond uit negen strakke, vrij hermetische kwartetten die maar heel dunnetjes naar herkenbare situaties verwezen. In de twee bundels die sindsdien zijn verschenen, *De vissen de reigers* (Amsterdam, Marsyas, 1982; 43 blz.) en *Het vertrek* (Amsterdam, Meulenhoff, 1984; 59 blz.), wordt het taalspel nog verder doorgedreven. In *De vissen de reigers* gebeurt dat nog op een manier die naast de woordcapriolen plaats laat aan

het voorstellingsvermogen van de lezer. De verschuivingen en overgangen tussen de basisgegevens - vissen, reigers, waterspiegel, riet, jager en prooi - blijven onderhoudend en verrassend. Het eerste gedicht geeft de toonhoogte al meteen aan:

allengs staat de zon maar breekt
 maar niet door de damp die zonder
 te dampen de plassen dicht zodat
 waar ergens de rietzanger vol stem-
 watten zit zodat iemand die zijn bril
 aflegt en aanlegt op zichzelf eeuwig-
 durend mist. (...)

De afbrekingen en dubbelzinnigheden dwingen tot aandachtig lezen. In *Het vertrek* lijkt het of het spel een doel op zichzelf is geworden, een pas op de plaats, soms in letterlijke zin:

ik pas op de plaats die mij voor zich inneemt
 ik kijk waar ik sta zet ik een stap in de richting
 naar waar ik ga zodra ik me keer verdraai ik
 me weer soms herken ik me zelfs niet meer
 maar hoe ik zich ook vermomt ik pas
 op de plaats waar ik gelegen komt.

Beurskens' behendigheid is er niet minder om, maar toch is niet meer goed in te zien waar dit kringspel op uitdraaien moet, tenzij op een verheerlijkte vorm van rederijkerij.

Het hermetisme van Harry Mulisch' nieuwe bundel, *Egyptisch* (Amsterdam, Bezige Bij, 1983; 61 blz.), is van een heel andere, eerder mythische makelij. Het boek bestaat uit twee reeksen ('opus Gran' en 'Het uur van de urn') en twee vrij lange gedichten ('De geboorte' en 'Thales van Milete overdenkt de zee'). Mulisch' bizarre verbeelding, zijn voorliefde voor geraffineerde composities en zijn filosofische aanspraken zijn bekend uit zijn proza. In *Egyptisch* lijkt de geheimzinnigheid bewust te zijn opgevoerd tot een gezochte raadselachtigheid, die vooral in 'Het uur van de urn' de lezer geen enkele kans meer gunt. In zijn recensie van de bundel in de *NRC* merkte Wiel Kusters berustend op dat het woord 'Egyptisch' volgens Van Dale ook 'ondoorgrondelijk, cryptisch' kan betekenen. Vrijwel alle recensenten vonden het nodig bij Mulisch' proza te rade te gaan teneinde althans iets van deze gedichten te begrijpen. De neiging tot mystificatie is ongetwijfeld aanwezig en de paradoxen, terugkoppelingen en herhalingen maken Mulisch' zonderlinge tegenwerelden niet toegankelijker, zeker niet in diepzinnige regels als: 'Alleen ogen die geblinddoekt het zien zien / Zien die verblindende duisternis.'

De beste bladzijden uit *Egyptisch* zijn allicht die van het lange gedicht 'De geboorte', waar de beelden en ommezwaaien, ondanks enkele pathetisch aandoende sprongen, in het thema zijn geïntegreerd. Het gedicht verloopt volgens een rekenkundige reeks in tien steeds korter wordende afdelingen, die telkens naar een ander niveau overstappen en in elkaar gehaakt worden via het alleenstaande verbindingswoordje 'zoals'. Tegenstel-

lingen tussen uitersten - dood en leven, microcosmos en macrocosmos, in zekere zin zelfs kunst en leven - bepalen de gang van het gedicht, om uiteindelijk samen te smelten in het begrip metamorfoze: de dood is een noodzakelijke voorwaarde voor (weder)geboorte, in een niet ophoudende cyclus.

Ook Leonard Nolens schrijft een poëzie die niet gemakkelijk toegankelijk is, maar om gans andere redenen. Juist doordat hij zo hardnekkig vecht om een volwaardig uitdrukkingsmiddel te vinden dat zijn ziel en zijn hele persoon zichtbaar zou maken, wordt hij genoodzaakt naar wilde, surrealistische beelden, breed uitdeinende verzen en een gedragen ritme te grijpen. Dat levert steevast een eerste indruk van barok woordgeweld op en in Nolens' vroegere gedichten ging het er ook vaak hakkend en onbesuisd aan toe. Zijn nieuwste boek, *Vertigo* (Antwerpen, Manteau, 1983 94 blz.), heeft niets van het oude pathos verloren, maar klinkt meer beheerst, minder uitzichtloos getormenteerd dan bij voorbeeld *Alle tijd van de wereld* (1979) of *Hommage* (1981). 'Vertigo' betekent zoveel als 'duizeling', maar in de bundel is het ook de naam van een Antwerps café waar de ikfiguur een gestorven vriendin placht te treffen. De lange en zorgvuldig gebouwde reeks 'Exit' is een volgehouden poging van die ikfiguur om zijn evenwicht te hervinden na de dood van de vriendin. Het element van lokaliseerbaarheid en, vooral in het centrale luik 'Exit', de herhaalde verwijzingen naar het moment zelf waarop de gedichten geschreven worden, geven *Vertigo* een directheid die de pathetiek zoveel aannemelijker en verteerbaarder maakt. Dit betekent niet dat Nolens als dichter een andere koers is gaan varen. Hij blijft fel uithalen naar de wereld en naar zichzelf, in een taal die de retorische overdaad niet schuwt, die onverhoeds over de kop kan gaan en soms hysterisch en aanstellerig kan klinken. Maar dergelijke uitschieters zijn zeldzamer geworden, al is Nolens nog steeds een dichter die grondig belachelijk gemaakt kan worden met een paar opgeschroefde citaten die bol staan van de pathetiek. Wie zich echter de moeite getroost hem op zijn eigen terrein en op zijn eigen hooggestemde voorwaarden te gaan, de pathetiek dan maar voor lief nemend, treft daar iemand aan die zijn existentiële bekommernissen hartstochtelijk en ongeremd moet uitschrijven om met zichzelf in het reine te komen. Voor zover Nolens een moeilijk toegankelijk dichter is, ligt de oorzaak niet in een gewild hermetisme, maar in een authentieke obsessie. Daar moet je grip voor opbrengen, ondanks alle voorbehoud.

Bladvulling. Gelezen voor de collega's

In de roman *Najaar* van Pierre H. Dubois ('s-Gravenhage 1982), p. 57, voor het geval ze een lange disjunctie tussen lidwoord en zelfstandig naamwoord mochten zoeken: 'hij moet aan de zijkant van het huis *een door het slijkerig geworden zand haast ongebaand lijkend pad* opklimmen'.

Hans Tromp, Madrid

Onhistorisch, historisch, autobiografisch

Kroniek van het proza

R.P. Meijer

Als ik me tijdens een college laat ontvallen dat ik Harold Robbins een zeer slechte schrijver vind en hem hardvochtig van de literatuur uitsluit, is er vaak een eigenwijze, op de tenen getrapte student die tegenwerpt dat die Robbins juist de beste schrijver van deze tijd is en die me uitnodigt om me maar eens nader te verklaren. Waarom vind ik dat Robbins niet bij de literatuur hoort en Malamud wel, waarom de Boeketreeks niet en de Salamanderreeks wel? De discussie die op vraag en antwoord volgt, is meestal verhit en verward. Dat kan ook niet anders want er zijn nu eenmaal geen vaste definities of criteria die de rationele voortgang van het debat zouden kunnen bepalen. Er is geen algemeen aanvaarde definitie die mijn *bête noire* uit de literatuur verbant en er is ook geen lijstje van tien of meer criteria waaraan een boek moet voldoen om, desnoods met een 6-, tot de literatuur toegelaten te worden. Als de zaak uit de hand gaat lopen, kun je je er natuurlijk wel met een sociologisch getinte kunstgreep uit redden door te zeggen dat literatuur is wat in een bepaalde tijd door een bepaalde groep als literatuur erkend wordt, maar dat is toch een soort antwoord waar studenten niet meteen verliefd op worden en de tautologie ervan ontgaat ze allerm minst. Ook kwinkslagen als die van Donkersloot: ‘voor de snob is literatuur dat wat niet iedereen leest, voor de eenvoudige lezer dat wat hem te hoog gaat’, zijn wel grappig maar niet helemaal bevredigend. Het enige zinvolle wat je van een gesprek over wel of geen literatuur kunt verwachten is dat de deelnemers zich bewuster worden van hun eigen criteria en voorkeuren, en dat is al een mooie winst. Zo zou je studenten eerst de drielidige roman *De Hunnen* (De Bezige Bij) van Jan Cremer kunnen laten lezen en daarna *Montyn* van Dirk Ayelt Kooiman, uitgegeven door De Harmonie, en ze dan vragen de voornaamste kenmerken kritisch te bespreken.

Het boek van Cremer, dat als ondertitel *De Hunnensaga* draagt, is Jan Cremers persoonlijke herinnering aan de Tweede Wereldoorlog en zijn persoonlijke interpretatie daarvan. Het woord *saga* laat al zien dat hij niet streeft naar een historiografie van die oorlog, al zijn de uitspraken die hij doet zeer stellig en pretendeert hij steeds de historische werkelijkheid vastgelegd te hebben. Het centrum van zijn oorlog ligt in Enschede en van daaruit neemt kleine Jan de gebeurtenissen waar. Zeer kleine Jan, want hij is geboren in 1940, op 20 april, wat ook de geboortedag van Hitler was zoals hij ons keer op keer in herinnering brengt. Toen de oorlog in Nederland begon, was hij dus net drie weken oud en toen die afgelopen was, telde hij vijf jaar. Cremer geeft ook wat voorgeschiedenis over de afkomst van zijn vader en moeder (Hongarije, Tartaren, Hunnen), over hun ontmoeting, liefdesgeschiedenis en huwelijk, en dit alles gezien door de ogen van iemand die erbij geweest is: ‘die hete en donkere vooravond eind juli, in de Hondsdagen van 1939, terwijl donder en bliksem om zich heen

sloegen en de aarde deden sidderen, werd ik ingelijfd in het leger der eeuwige Heimatlozen'. Arme Jan, maar ook knappe Jan die dit vòòr zijn geboorte al in zich kon opnemen.

Cremer beschrijft zijn familieleden en zichzelf in Enschede als 'vròmden', mensen die er niet bijhoren en door hun omgeving worden gewantrouwd, met de nek aangekeken en gepest. In de ogen van Cremer komen de inwoners van Enschede eruit te zien als wilde beestmensen zonder enig gevoel voor recht en rede, een paar buitenbeentjes niet te na gesproken. Vooral de textielbaronnen moeten het ontgelden: misdadigers zijn het, slavenhouders, mestaristocraten, en als ze gaan jagen worden het castraten in het groen die alleen nog via hun geweer kunnen ejaculeren. In Enschede zelf schijnt nooit de zon, het is er goor en beroet, het is de lelijkste stad van Nederland, bewoond door een somber en verdorven geslacht. In Hongarije daarentegen was alles altijd een feest, zelfs een begrafenis was daar vol vrolijkheid. Uit vroegere boeken wisten we al dat het aanbrengen van nuances nooit Cremers sterkste kant is geweest.

Wel heeft Cremer geprobeerd de gebeurtenissen te relativeren door een soort contrapuntische werking aan te brengen: het optreden van de Duitsers in Nederland wordt geflankeerd door het optreden van de Nederlanders in Indonesië, de bezetting en de bevrijding worden tegen elkaar afgewogen en blijken hetzelfde refrein te hebben: 'mee voor verhoor'. Mensen die om eten vechten worden opgevolgd door honden die hetzelfde doen, met als eindconclusie: er is geen verschil tussen mensen en beesten behalve dat de mensen elkaar een beetje wreder behandelen, er is geen verschil tussen bevrijding en bezetting, tussen oorlog en vrede. De laatste zin van het boek luidt dan ook: 'het leven is een eenmansguerilla'.

Ik zal de laatste zijn om Cremer zijn intens pessimistische kijk op het leven en de wereld te misgunnen. Het gaat er alleen maar om of hij zijn visie zo te boek gesteld heeft dat hij een ander van het gelijk ervan kan overtuigen. Jammer genoeg zijn de desperate pogingen die hij onderneemt om de lezer aan zijn kant te krijgen allemaal tot mislukking gedoemd. En dan wil ik hem nog niet eens te hard vallen om het feit dat alles gepresenteerd wordt als de herinneringen van jonge Jan die te klein was om ook maar een fractie van wat hij beschrijft in zich opgenomen te kunnen hebben. Ook wil ik niet teveel nadruk leggen op de talloze pertinente onjuistheden zoals de opmerking 'vergassen moesten ze jou' in 1944 of de voorstelling dat er bij de Spoorwegen niets vernield werd ter gelegenheid van de Duitse inval. Dat getuigt van een beperkte blik of een gebrek aan betrouwbare informanten en dat is niet noodzakelijk fataal voor een roman. Evenals Cremers vroegere boeken lijkt dit boek meer op een schelmenroman dan op een realistische, autobiografische, psychologische of historische roman. Het is niet helemaal een echte picareske roman maar er zijn wel verschillende overeenkomsten: het gevoel van de hoofdpersoon dat hij alleen in de wereld staat, het pseudo-autobiografisch aspect, het gebrek aan karakterisering van de personages, de nadruk op de materiële kanten van het leven (voedsel, geld), de episodische bouw en de talrijke avonturen. Bovendien stelt een picareske roman geen hoge eisen aan de waarschijnlijkheid en niemand kan Jan Cremer ervan beschuldigen dat hij dat wel doet.

Veel schadelijker voor Cremers roman is de gezwollen, om niet te zeggen brallende toon en de stijl die van luidkeelse clichés aan elkaar hangt: parken zijn gehuld in prachtige herfsttooi, voetgangers spoeden zich naar hun bestemming, straten worden gegeseld door een snijdende wind, het land wordt gegeseld door honger. Na korte tijd wordt het duidelijk dat de beeldspraak van Cremer meestal te maken heeft met gesels, zwepen en zwaarden. Dezelfde armoede van expressie blijkt al op de eerste bladzijde van het eerste deel waar een varken geslacht wordt. In zeventien regels komt zeven keer het woord varken of zeug voor alsof we uit de eerste zin al niet begrepen hadden om welk beest het ging. Ook in het groot zijn de herhalingen dodelijk voor de spanning van het boek. Uitentreuren beschrijft Cremer met steeds weer dezelfde details hoe een bombardement in zijn werk gaat en wat er na afloop aan bloed en afgerukte ledematen te zien is. Onvermoeibaar beschrijft hij hoe je een mens of dier kapot kunt maken, ranselen, meppen, knuppelen, trappen, steken, geselen, martelen, verkrachten. Het houdt nooit op. Treurig, vindt Cremer het, verschrikkelijk, afschuwelijk om in zo'n wereld te moeten leven, maar ondertussen laat hij geen gelegenheid voorbijgaan om met wellust een marteling of een verkrachting weer te geven tot de laatste uitgetrokken darm en de laatste... laat ik maar ophouden want er is geen mens mee gebaat. Ook geen boek, want de opgeschroefde toon, de onechte verontwaardiging en de maniakale herhaling hebben *De Hunnensaga* doodgeknuppeld en gewurgd voordat die nog kans had goed tot leven te komen. Deugt er dan niets aan dit boek? Jawel, er staan hier en daar treffende observaties in, vooral van de Hongaarse moeder, en er zijn ook wel stukjes die me even aan het glimlachen gebracht hebben, zoals de manier waarop de withete haat tegen de textielabrikanten verwoord wordt, maar alles, ook het beste, wordt overspoeld en weggespoeld door het grote teveel.

Het nieuwe boek van Kooiman, *Montyn*, heeft het een en ander gemeen met *De Hunnen*. Misschien juist daarom is het een verademing om het na Cremer te lezen. De hoofdfiguur is al even rusteloos als de held van *De Hunnen*, al is hij een stukje ouder. Als Nederland bezet wordt is hij vijftien jaar. Hij werkt in de lakspuiterij van zijn vader in Oudewater en verveelt zich. De gereformeerde vader, hoewel allermindst een Nazi, oordeelt op grond van de bijbel dat je de overheid moet gehoorzamen, of die nu bezetter is of niet. In het stadje weten ze dat en de jonge Montyn wordt er op school om uitgescholden. Uit balorigheid, eenzaamheid en onrust zoekt hij contact met de Jeugdstorm, gaat in de Arbeidsdienst, vertrekt met een vriendje naar een 'weersportkamp' in Oostenrijk, daarna naar een vervolgekamp, en als dat afgelopen is naar de Duitse marine (Jan Cremer ging naar de Nederlandse marine, maar daar wordt een boek ook niet beter van). Al gauw zijn de schepen op en dan wordt het vechten in Koerland, een Lettisch schiereiland.

De oorlog is voor Kooiman even gruwelijk als voor Cremer maar de eerste maakt veel meer indruk juist door zijn terughoudendheid, die des te meer opvalt omdat Montyn, in tegenstelling tot Cremer, wel alles zelf heeft meegemaakt. Over een transport van ernstig gewonden schrijft Kooiman: "Wat een slagerswinkel", zei de een. "Oorlog is oorlog", zei een

tweede - terwijl een derde zijn blik afwendde en zweeg.’ Cremer wendt de blik nooit af maar staat overal pal met zijn neus op en van zwijgen is bij hem geen sprake. Nooit heeft Cremer de hel van een schuilkelder kunnen beschrijven zoals Kooiman dat doet: ‘De vuurzee bovengronds had alle zuurstof aan de lucht onttrokken en pas daarna - zo hielden we ons maar voor - waren die kelders als ovens gaan werken.’ Het verschil tussen Cremer en Kooiman is niet het verschil tussen recht voor z'n raap vertellen en erom heen draaien, maar het verschil tussen suggereren en expliciet uitleggen.

Een overeenkomst tussen Jan Cremer als personage in zijn boek en Montyn is dat ze allebei het gevoel hebben alleen in een vijandige wereld te staan. Een verschil is dat Jan Cremer alles van die wereld begrijpt en Montyn maar heel weinig. Montyn begrijpt niets van de fijne nuances in de gereformeerde kerk, die erin geslaagd was nog eens te scheuren terwijl hij aan het Oostfront was, hij begrijpt ook niets van de politiek: na zijn terugkeer uit Koerland hebben begrippen als socialisme, communisme, fascisme en nationaal-socialisme nog geen enkele inhoud voor hem. Bij het begin van de Koreaanse oorlog meldt hij zich weer. Waarom?, vraagt hij zich af. Ja, wie vraagt dat niet, na de infernale ervaringen in Koerland en Duitsland. Waarom? ‘Omdat ik niet meer voluit kon ademhalen, na twee jaar Oudewater. Omdat ik nog een schuld te verrekenen had. Omdat de onrust me geen ogenblik werkelijk verliet, de smeulende frontervaringen waarover ik met niemand kon spreken. Omdat het een nieuw avontuur was - Het waren al die factoren samen.’

De beweegredenen en de gedragingen van Montyn zijn niet gemakkelijk te doorgronden, niet voor hemzelf en niet voor ons. Kooiman doet ook geen poging hem te ‘verklaren’ en daar heeft hij waarschijnlijk gelijk in. Montyn blijft een raadsel dat niet met een paar handwoorden - rusteloosheid, calvinisme, oorlog - opgehelderd kan worden. De verklaringsdrang van Cremer is Kooiman ten enenmale vreemd, en daardoor wint zijn boek aan spanning. Dat Montyn tenslotte, na de Koreaanse periode, in een geweldige crisis terechtkomt, zal niemand verbazen. Die crisis en de oplossing ervan zijn te spannend beschreven om hier zomaar na te vertellen.

Kooiman vermijdt de hamerende herhalingen van Cremer. Hij weet de gruwelijkheden beter te doseren en maakt meer indruk met zijn weglaten dan Cremer met zijn toevoegen. Toch is *Montyn* geen volmaakt boek en stilistisch laat Kooiman nog wel eens een steekje vallen. Hij schrijft dat er in een trainingskamp veel deelnemers afvielen en formuleert dat als volgt: ‘Iedere week keerden tientallen jongens terug naar huis, sommigen in tranen, zodat er tenslotte van de oorspronkelijke zeshonderd nog maar de helft over was. En dat dan los van de gewonden.’ Moet je die gewonden nu bij de helft optellen of aftrekken? ‘De hele buurt werd gecontroleerd door het *milieu*,’ schrijft hij, terwijl hij waarschijnlijk bedoelt dat het *milieu* er de macht had. Ook laat hij zijn ‘ik’ ‘groepsgewijs’ de dancings onveilig maken en gebruikt hij om de haverklap de hypercorrecte combinatie ‘iets dat’. En wat moet ik me voorstellen bij ‘een modderpoel overdekt met plassen’? Kooiman zou zich kunnen verdedigen door te zeggen dat Montyn nu eenmaal zo praat, maar dan kan ik toch niet vergeten dat er in zijn vroegere

boeken ook veel van dergelijke ongelukjes plaatsvonden. *Montyn* mag dan stilistisch niet perfect zijn, het is een wonder van schrijfkunst in vergelijking met het gebroddel van Jan Cremer.

Kooimans boek kwam als een verrassing omdat een 'faction'-roman nieuw en onverwacht was in zijn werk. Cremers verrassing na zijn lange zwijgen was van een andere orde: wat moet die man geploeterd hebben en wat jammer dat het niet beter gelukt is. De beste verrassing van de laatste zes maanden was de metamorfose van Patrizio Canaponi tot A.F.Th. van der Heijden. De ietwat geheimzinnige Canaponi had twee boeken op zijn naam staan die mij geen van beide erg beroerd hebben: *Een gondel in de Herengracht* en *De draaideur*. Plotseling was hij Italiaan af en gewoon Adri van der Heijden uit Geldrop. Enschede, Oudewater en Geldrop, het is een schitterende trits waar Maassluis bij verbleekt.

Van der Heijdens opzet is een trilogie te schrijven onder de titel *De tandeloze tijd*. Daarvan is op het ogenblik het eerste deel verschenen, *Vallende ouders* (Querido), voorafgegaan door een Proloog die *De slag om de Blauwbrug* heet. Die Proloog introduceert de voornaamste figuren en geeft een exposé van het hoofdthema van de trilogie, namelijk de poging om 'in de breedte' te leven, d.w.z. elke seconde gebruiken, niet de tijd voorbij laten gaan, niet stilstaan in de tijd.

De Proloog speelt zich af op de Kroningsdag van 1980 als de hoofdpersoon net dertig jaar wordt. Het boek begint mysterieus. Albert Egberts loopt 's nachts door Amsterdam en ziet bij de Munt twee jongens bezig een marktkraam op te zetten. Als hij doorloopt, valt hem steeds meer eigenaardige en onbegrijpelijke nachtelijke bedrijvigheid op. De tijd om hem heen is druk in beweging en hijzelf staat stil. Door zijn heroïneverslaving is hij bezig het contact met de buitenwereld te verliezen. Zijn bewustzijn is alleen nog afgestemd op het openen van auto's met een schaartje. Ook dat doet hij niet handig en in die nacht van 30 april wordt hij pijnlijk door een hond in zijn schouder gebeten. Zelf mag hij stilstaan en machteloos zijn - de mooiste jaren van zijn leven is hij impotent geweest, zegt hij zelf, en hij bedoelt dat letterlijk -, de stad is druk bezig met de voorbereidingen om het Kroningsfeest te vieren en te verstoren. Albert Egberts, een buitenstaander eigenlijk, komt terecht bij de Blauwbrug in de binnenstad waar de politie een menigte krakers probeert tegen te houden die op weg zijn naar de Dam: 'Geen woning, geen kroning'. Egberts' passiviteit maakt plaats voor razernij. Als er een helicopter laag en dreigend boven hem gaat hangen, staat hij met een steen in zijn hand klaar om zich bij de vechtenden aan te sluiten. Maar hij aarzelt zo lang dat de steen warm wordt in zijn hand en hij hem tenslotte voor zich op de grond laat vallen.

Het lange ogenblik waarin hij aarzelt om mee te doen is een buitengewoon geslaagde samenvatting van de passiviteit en onmacht van Egberts, en laat tegelijk zien hoe graag hij zich daarvan wil bevrijden. Zo'n ogenblik is veel spannender dan welk oorlogsmoment ook bij Cremer of bij Kooiman, en dat is niet omdat er bij de Blauwbrug meer te beleven viel dan in Koerland of bij de Mongolen, en het is ook geen kwestie van er zelf bij geweest zijn of niet - het is uitsluitend een kwestie van slecht, goed of

beter schrijven.

De Proloog is opgebouwd uit herinneringen die elkaar op associatieve manier activeren. Het zijn geen vrije associaties, maar er zit een lijn in en die lijn loopt naar het gevoel van onmacht waarvan Egberts probeert zich los te maken. *Vallende ouders*, dat met zijn 470 bladzijden een veel dikker boek is dan de 121 bladzijden tellende Proloog, is volgens hetzelfde principe geconstrueerd. Er is geen chronologisch verloop maar de herinneringen zigzaggen door de tijd, roepen elkaar op via associaties en zijn als het ware thematisch gegroepeerd. De ene herinnering aan de vader die steeds in dronkenschap met zijn brommer ergens tegenop rijdt, haalt de andere uit. Verhalen over de vele dronkenschappen van de zoon lopen bijna ongemerkt in elkaar over. Een dergelijk procédé werkt meestal beter op de korte baan dan op de lange. In *Vallende ouders* gebeurt het wel dat je je afvraagt of het verhaal van deze speciale dronkenschap of van die grandioze val, hoe amusant of tragisch ook, wel noodzakelijk was voor het geheel van het boek en voor het begrijpen van Albert Egberts en zijn problemen.

Dat is eigenlijk de enige kritische opmerking die ik over *Vallende ouders* zou willen maken, en ik ben ook wel bereid hem weer door te strepen omdat er zoveel tegenover staat. De verhouding van Albert met zijn vrienden Flix en Thjum, die in de Proloog even aangestipt werd, wordt hier kleurrijk uitgewerkt, evenals de verhouding met vriendinnen als de Joegoslavische Leentge en de verpleegster Irene die zijn impotentie weinig goed doen. De geheimzinnigheid die zo'n grote rol speelde in de Proloog wordt hier vertegenwoordigd door het meisje Milli op wie hij geweldig verliefd is geweest en die hij nu het dieptepunt van zijn impotentie noemt. Maar wie is Milli? Is zij een nicht van Albert? Of misschien een halfzuster? Ik hoop dat de twee volgende delen gauw verschijnen.

De tamelijk scherpe kritiek van Jacques Kruithof (V.N. 26-1-84), die ondanks zijn grote respect de Proloog modieus vond omdat de hoofdfiguur een verslaafde is, omdat er racisme in voorkomt en de kraakbeweging en rellen, kan ik onmogelijk onderschrijven. Ook zijn constatering dat Egberts te zeer een buitenstaander is om belangstelling te tonen voor de dingen van de dag slaat de plank mis. Een van de problemen van Egberts is juist dat hij van zijn buitenstaanderschap af wil en dat probeert door om zich heen te kijken, door naar de nieuwsberichten te luisteren enz. Hij is niet onopmerkzaam, zoals Kruithof stelt, maar (nog) onmachtig om met zijn opmerkzaamheid iets te doen.

In *Vallende ouders* wordt het leven in de breedte nog niet bereikt en de tijd blijft voorbijgaan zonder dat Albert de loop ervan ingrijpend kan wijzigen. Dat maakt het boek allerminst grauw of levenloos, waarschijnlijk omdat er op de achtergrond voortdurend de verwachting aanwezig is dat Albert op een gegeven ogenblik de tijd naar zijn hand kan zetten. Die verwachting wordt versterkt door de energie van de schrijver die in korte tijd met deze twee boeken voor de dag is gekomen. Ze zijn voor een groot deel autobiografisch, zegt hij zelf - hij heeft 'schaamteloos uit het materiaal van zijn eigen leven geput' (H.P. 11-2-84). Dat is geen opzienbarende mededeling, maar helemaal autobiografisch zijn de boeken niet want de verslaving is in elk geval verzonnen. Ook het feit dat de initialen van de

drie vrienden - Albert, Flix en Thjum - ook de initialen van Van der Heijden zijn, zou erop kunnen wijzen dat de drie als afsplitsingen van de persoon van de schrijver gezien moeten worden. Dat zou een waarschuwing kunnen inhouden tegen een te rigoureuze autobiografische interpretatie. In elk geval heeft Van der Heijden een nieuwe manier gevonden om over zichzelf te schrijven, een manier die nooit huilerig is of opdringerig, nooit irritant of al te egocentrisch, maar altijd boeiend en intelligent. Hij heeft zichzelf, ons en de literatuur een grote dienst bewezen door zich te bevrijden uit de cocon van Canaponi.

Bladvulling. Gelezen voor de collega's

In *De Ortolaan* van Maarten 't Hart (Boekenweekgeschenk 1984, oplage 385.000 ex.) de volgende dialoog:

‘Welke taal spreken jullie toch met elkaar?’ vroeg de grijsaard.

‘Alma spreekt Vlaams, ik spreek Nederlands,’ deelde ik hem mee.

‘Ah,’ zei hij, ‘wel, Nederlands spreek noch versta ik, dat is een colloquial language, maar Vlaams, wel, ik kan het verstaan en een enkel woord ervan beheers ik. Ach, wat een mooie, zangerige taal, dat Vlaams.’ (p. 40-41).

Hans Tromp, Madrid

Boekbesprekingen

C.F.A. van Dam, H.Th. Oostendorp: Gramática neerlandesa, 3ª edición a cargo de Hans Tromp y Enrique Bernárdez. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia, 1982.

Het 'buitengewoon elementaire'¹ niveau van de grammatica's van het Nederlands die zich op de Spaanse markt richten, was voor H. Tromp en E. Bernárdez van de Universidad Complutense te Madrid aanleiding om de reeds lang uitverkochte 2e uitgave van de *Gramática holandesa* van Van Dam en Oostendorp te bewerken en opnieuw uit te geven.

Het boek behandelt voornamelijk morfologische aspecten van het Nederlands. Na een hoofdstukje over de uitspraak en spelling en een over woordaccent, volgen hoofdstukken over de traditionele woordsoorten en 'het bijwoord *er*'. Het laatste hoofdstuk is gewijd aan de traditionele zinscategorieën en de volgorde van hun constituenten.

Volgens de inleiding bij deze uitgave (die van de 1e en 2e zijn weggelaten) gaat het om een 'uitgebreid en systematisch naslagwerk in het Spaans' dat moet voorzien in de behoefte aan grammaticale informatie van zowel de 'minder ingevoerde lezer' als van 'geïnteresseerden in de taalkunde'. Een lofwaardig en niet gering streven dat geleid heeft tot een in het Spaans geschreven grammatica van het Nederlands die tegelijkertijd 'descriptief en, tot op zekere hoogte, contrastief' wil zijn.

De samenstellers hebben zeer zeker een grote hoeveelheid gegevens over het Nederlands bijeengebracht die men niet in een elementaire grammatica zal aantreffen en zij hebben daarbij inderdaad aandacht geschonken - hoewel niet systematisch - aan de specifieke problemen die Spaanstaligen met het Nederlands hebben. Daarmee is het echter nog geen 'uitgebreid en systematisch naslagwerk' voor Spanjaarden die Nederlands leren of taalkundig geïnteresseerd zijn. Voor beide groepen van gebruikers zijn de regels en aanwijzingen vaak te weinig duidelijk en precies, vooral wanneer het om het *gebruik* van de onderscheiden morfologische categorieën gaat. Als bron van taalkundige gegevens zal dit werk bovendien niet voldoen omdat niet gestreefd is naar volledigheid en evenmin gepoogd is om een analyse van de taalfeiten te geven maar volstaan wordt met een niet-exhaustieve inventarisatie volgens a-prioristische categorieën. De gevorderde lezer wordt verwezen naar de *Nederlandse Spraakkunst* van Rijpma, Schuringa & Van Bakel en de *Nederlandse Grammatica* van M.C. van den Toorn. Het is daarom jammer dat nagelaten is om naast de Spaanse terminologie ook de Nederlandse te geven.

Ter illustratie enkele voorbeelden van de vage en verwarrende regels waarmee de lezer wordt geconfronteerd. De aanwijzingen voor de uitspraak bevatten veelvuldig vergelijkingen met het Engels, het Duits en het Frans, maar niet systematisch met het Spaans in tegenstelling tot wat men zou verwachten in een grammaticaboek voor Spaanssprekenden. Zo wordt van de e-klank in *been* en *beren* eerst gezegd dat hij wordt uitgesproken als de Castiliaanse *e*, maar 'een beetje meer gesloten', terwijl de e-klank in *bed* en *bedden* opener en korter genoemd wordt dan die in *been* en *be-*

ren. De lezer is geneigd hieruit af te leiden dat de *e* in *bed* en *bedden* klinkt als de Castiliaanse *e*. Of dit zo is, wordt niet bevestigd, maar wel leert hij dat de *e* van *bed* ‘een beetje meer open is dan de Catalaanse *e* in *net*, de Engelse in *bet* en de Duitse in *Feld*’.

Onduidelijk en niet precies is b.v. de regel voor het gebruik van *die/dat*: ‘In plaats van het persoonlijk vnw. kan het Nederlands het aanwijzend vnw. *die* (*dat* met betrekking tot zelfstandige nw. van de klasse *het*) gebruiken, maar alleen als het om een nominatief of accusatief gaat’ (par. 7.1.6.4). Er wordt niet uitgelegd of deze optie altijd aanwezig is of gebonden is aan bepaalde contexten (verwijzing naar de relevante paragrafen 13.2.3 en 13.2.4.3 over de plaats van de voornaamwoorden ontbreekt zelfs) en ook niet of er enig verschil is in boodschap of stijl. Volgens deze regel zou de keuze van *die* (vs. *hem*) in ‘Mag ik je handdoek lenen? Ja, hier heb je *die*’ (vs. ‘Ja, *die* heb je hier’ als we rekening houden met 13.2.3 en 13.2.4.3) even gebruikelijk zijn als de keuze van *die* (vs. *hij*) in ‘Waar heb je de brief gelaten? O, *die* ligt hier’ (par. 7.1.6.4).

Voorts worden meer dan eens ‘regels’ gegeven waartegen men gemakkelijk tegenvoorbeelden kan bedenken. Bijvoorbeeld deze: ‘De onbepaalde vnw. met ontkenkende betekenis kunnen niet worden gebruikt naast andere ontkenkende vormen, aangezien het Nederlands geen dubbele ontkenning kent. De eerste ontkenning is altijd voldoende’ (p. 148); echter: ‘Hier heeft *niemand niets* te doen’ (Iedereen heeft wel wat) vs. ‘Hier heeft *niemand iets* te doen’, of ‘*Niemand had geen* das om’ vs. ‘*Niemand had een* das om’.

Het komt ook niet zelden voor dat de lezer in verwarring wordt gebracht door een ongelukkige formulering. Twee voorbeelden. ‘[X] altijd *ch* [geschreven], maar *g* aan het eind van het woord’ (p. 31). Bedoeld wordt waarschijnlijk ‘... maar *ook g* aan het eind van het woord’, immers: *noch*, *toch*, *pech*, *lach*, *zich*, etc. In par. 4.4.2 wordt gesteld dat ‘een aantal woorden de stamvocaal veranderen in het meervoud, ten gevolge waarvan de spellingsregels niet opgaan’ (b.v. *dak* - *daken*). Er wordt hier bedoeld dat *conform* de eerder gegeven spellingsregels (par. 4.4.1.2) bij deze verandering van stamvocaal geen dubbele medeklinker geschreven wordt.

Weinig of geen (praktisch noch wetenschappelijk) houvast heeft de gebruiker tenslotte aan mededelingen als ‘In het Nederlands wordt de lijdende vorm vaker gebruikt dan in het Spaans’ (p. 208), of ‘Houdt er rekening mee dat de betekenis van het Nederlandse perfectum absoluut niet dezelfde is als die van het Spaanse’ (p. 217), of ‘Het bezittelijk vnw. heeft geen verbuiging, reden waarom het onveranderlijk blijft’ (p. 126).

Het zal duidelijk zijn dat mijn oordeel over deze grammatica niet onverdeeld gunstig is. Wanneer men de beloften die de bewerkers in hun Inleiding doen als uitgangspunt neemt, stelt het boek teleur. Bezieet men het echter als de traditionele, pedagogische grammatica die het is, dan heeft het ontegenzeggelijk aanzienlijk veel meer te bieden dan wat er verder voor Spaanstaligen aan grammatica's van het Nederlands is geschreven.

F.C.M. van Putte, R.U. Leiden

A.M. Fontein, A. Pescher-Ter Meer en L. Zijlmans, 'Zal ik U even helpen?'. Deel 3 van 'Help', een cursus Nederlands voor buitenlanders. Uitgegeven door de Stichting Nederlands Centrum Buitenlanders (N.C.B.) te Utrecht, 1983. Bestelnummer 8090020. Prijs f 30,-, 3 cassettes f 60,-.

De cursus Nederlands 'Help' is bestemd voor hen die in Nederland een opleiding op middelbaar of hoger niveau willen volgen, zoals in de inleiding wordt uiteengezet. De auteurs meenden er goed aan te doen het 3e deel met als ondertitel 'Zal ik u even helpen?' het eerst te publiceren omdat, zoals zij zeggen, er zo weinig cursusmateriaal voor gevorderden is. (De eerste twee delen zullen respectievelijk heten 'Kunt u mij helpen?' en 'Kunt u mij even helpen?'. De titels zijn 'zodanig gekozen dat hiermee de ontwikkeling in taalvaardigheid van hulpeloosheid tot onafhankelijkheid wordt uitgedrukt', aldus de auteurs.)

Het boek bestaat uit negen lessen, allemaal volgens hetzelfde systeem opgebouwd: sectie A een tekst (vaak uit de krant) waaraan verbonden allerlei soorten oefeningen over woordvorming, woordbetekenissen, grammatica etc. Sectie B biedt oefeningen over andere grammaticale stof (herhalingen van grammatica), sectie C geeft speciaal oefeningen over vocabulaire en idioom. Sectie D en E geven spreek- en luisteroefeningen waarbij cassettes behoren.

Om van het boek met deze zo paniekerige titel profijt te kunnen hebben, wordt de student verondersteld een elementaire kennis van het Nederlands met een vocabulaire van 2000 woorden te bezitten. De auteurs zijn voorts van mening, dat de student met een Nederlands verklarend woordenboek toe kan. Deze mening deel ik niet, want de woordenschat in het boek is zo uitgebreid en van zo'n hoog niveau dat de student met zijn 2000 woorden te weinig kan begrijpen en met zijn beperkte vocabulaire ook nog niet in staat is de omschrijvingen in zo'n Nederlands verklarend woordenboek te volgen. Naar mijn idee is het boek daarom veel te moeilijk voor studenten van bovengenoemd niveau. Ze zullen, denk ik, de meeste tijd verbruiken door met hun neus in het (contrastieve) woordenboek te zitten, voordat ze iets van de teksten en oefeningen begrijpen. Een doorslaggevend bezwaar is dit echter niet: men kan als docent altijd in een later stadium van hun kennis met het boek gaan werken.

Weinig praktisch is het dat bij de opdrachten de voor iedere buitenlander zo ondoorzichtige Nederlandse terminologie wordt gehanteerd - de auteurs houden zelfs vast aan afkortingen als o.t.t., o.v.t. enz. De doorsnee buitenlander is in grammaticale termen nu eenmaal evenmin thuis als de doorsnee Nederlander, maar zo hij er al iets van afweet, dan zijn termen als 'presens', 'imperfectum', 'conjunctie', 'relatief' etc. voor hem althans te doorzien. Wat begint zo iemand nu met de term 'voornaamwoordelijke aanduiding' (oefeningen in les 9)! Bij deze les staan trouwens oefeningen waarin ook indefinita en 'er' als plaatssubject moeten worden ingevuld, zodat de term bovendien niet goed is gebruikt.

Veel van deze oefeningen zijn helemaal geen oefeningen maar gewoon 'testen' die kennis veronderstellen, zoals b.v. op blz. 39 waar de opdracht luidt: 'Maak van de werkw. tussen haakjes een zelfst. nw.'

Voorbeeld: Een erkende (filosofen) = een erkende filosofie.’ Volgen werkwoorden als *bewijzen, vinden, bieden, controleren, experimenteren* enz. Een oefening dient om een (pas geleerde) regel of regels toe te passen. Maar een regel die ten grondslag ligt aan de afleiding van zelfstandige naamwoorden van de genoemde werkwoorden, bestaat niet. Hoe moet de student dan op de verlangde woorden komen? Hij moet ze eenvoudig weten.

Een ander punt van kritiek is de troebelheid bij de instructies. Op blz. 147 staat een oefening over voorwaardelijke zinnen en het voorbeeld luidt: ‘Hij was dom...’ te veranderen in: ‘Was hij maar niet zo dom geweest...’. Hier heeft het woordje ‘maar’, waardoor de zin een wenszin is, de auteurs parten gespeeld! Daardoor wordt de argeloze buitenlander op een verkeerd spoor gezet en zal hij zinnen maken als ‘Had de machinist maar niet op tijd geremd, dan was de trein ontspoord.’

De meeste onjuistheden trof ik aan in de talrijke bij de teksten behorende multiple choice opdrachten waarin een keuze gemaakt moet worden tussen drie gegeven omschrijvingen. Om te beginnen zijn de omschrijvingen vaak net zo moeilijk als of moeilijker dan de gegeven uitdrukking: blz. 37: ‘zich aanpassen’ = ‘zich schikken naar’ (waarom niet ‘zich regelen naar?’), blz. 83: ‘voor zover hij daar kijkt op heeft’ = ‘voor zover hij daar inzicht in heeft’ etc. Vaak voldoen 2 omschrijvingen: blz. 83: ‘omsmelten’ = ‘smelten’/‘vloeibaar maken om het opnieuw te gebruiken’: beide omschrijvingen passen. Evenzo: blz. 187: ‘Ik wilde de verpleging in’ = ‘Ik wilde verpleegster worden’/‘Ik wilde in een ziekenhuis gaan werken’; ‘Ik heb er spijt van dat ik toen niet heb doorgezet’ = ‘niet heb doorgewerkt’/ ‘...de opleiding niet heb afgemaakt’; ‘slordig’ = ‘rommelig’/‘nonchalant’. Blz. 211: ‘pronkstuk’ = ‘iets heel mooi’/‘iets heel duurs’. Tenslotte zijn de omschrijvingen heel vaak slordig, net ernaast of absoluut onjuist. Ik kan ook hier slechts een paar voorbeelden geven, waarbij ik de ‘juiste’ omschrijving laat volgen: blz. 86: ‘optreden’ = ‘voorkomen’; blz. 108: ‘falen’ = ‘te kort schieten’; blz. 109: ‘aanspreken’ = ‘aandacht wekken’; blz. 188: ‘in de gaten houden’ = ‘opletten’; blz. 211: ‘tillen’ = ‘iets zwaars oplichten’; ‘zich op iets toeleggen’ = ‘zich ergens aan wijden’; blz. 212: ‘van harte gunnen’ = ‘leuk vinden dat een ander plezier aan iets heeft’; ‘terloops’ = ‘toevallig’; ‘afstaan’ = ‘iets geven met enige moeite’; blz. 237: ‘gemoedelijk’ = ‘gezellig en ontspannen’; ‘verstrooid’ = ‘vergeetachtig’; ‘iets overslaan’ = ‘iets, wat je meestal wel doet, één keer niet doen’.

De slechte kwaliteiten van dit boek zijn zo overheersend, dat de goede (de overvloed aan materiaal) althans voor mij daarbij in het niet zinken. Ik kan daarom het boek ervaren docenten niet aanraden. Onervaren docenten zou ik ‘Help’ sterk willen afraden want de kans bestaat, dat zowel docent als student dan van de wal in de sloot geholpen worden.

Drs. Nora van den Toorn-Danner

Rita D. Trampus-Snel, Introduzione allo Studio della Lingua Neerlandese. Napoli: Simone 1982

Al in 1982 is verschenen een Nederlandse grammatica speciaal voor Italianen: *Introduzione allo Studio della Lingua Neerlandese* van mw. Trampus-Snel. Deze grammatica is in zijn opzet sterk verwant aan de in een degelijke traditie wortelende Italiaanse grammatica's als die van Migliorini en Chiappelli, Manna en Luciano Satta, om er maar enkele te noemen; met dit verschil dat de *Introduzione* uitsluitend een grammatica is, en geen oefeningen bevat. In haar voorwoord zegt mw. Trampus dat een oefeningenboek op komst is en voorzover ik op de hoogte ben, is dat inmiddels ook verschenen.

In het voorwoord schrijft mw. Trampus dat ze voor een traditionele beschrijving van de taalverschijnselen heeft gekozen. Ik vind dat een pluspunt; mijn ervaring is, dat de doorsnee-student die een vreemde taal leert, als hij tenminste zelf geen linguïst is, zich nog het makkelijkst grammatica eigen maakt op de 'ouderwetse' manier, waarvan hij nog wel (vage) herinneringen uit de eigen schooltijd heeft overgehouden en aangezien, zoals ik al zei, dit boek in de gedegen Italiaanse grammaticatraditie is opgezet, zal de Italiaanse student er gemakkelijk zijn weg in vinden.

De titel 'Introduzione' dekt de lading allerminst, want in deze grammatica staat veel en veel meer dan in een doorsnee begin-grammatica van het Nederlands als vreemde taal. Ik kan in het korte bestek van deze bespreking slechts wat opsommen. Zo staat in het op zichzelf al uitgebreide eerste hoofdstuk over Spelling en Uitspraak een uitvoerig overzicht over de plaats van het accent, vooral in verband met pre- en suffixen. Heel veel aandacht wordt ook besteed aan allerlei over het werkwoord; daarbij bedoel ik niet - wat vanzelfsprekend is - alles over de vervoeging en de indeling in regelmatig en onregelmatig enz., maar veel over allerlei soorten hulpwerkwoorden en de constructie met korte/lange en dubbele infinitief, over transitieve en intransitieve ww., over het participium presentis en het Nederlandse equivalent voor het Italiaanse gerundio, over het onpersoonlijke ww., en over het samengestelde ww., met een aparte lijst van de verschillende prefixen en de problemen van het accent.

Er worden alle mogelijke voegwoorden gegeven met hun respectievelijke constructies (*nauwelijks... of, hetzij... hetzij* enz.). Het typisch idiomatische *jè (jè van hèt)* staat vermeld bij de pronomina. De preposities zijn in een lijst geordend volgens het systeem 'di luogo/di tempi/non dimensionato' ('van tijd/van plaats/niet-dimensioneel') en expliciet wordt aandacht geschonken aan de positie achter het substantief, aan adjectivisch en substantivisch gebruik en aan het voorzetselvoorwerp. De woordvorming krijgt grote aandacht in de hoofdstukken over het substantief (in verband met het genusgebruik), over de samengestelde en afgeleide werkwoorden, over het adverbium (afgeleide bijwoorden met suffixen zoals *-lijk(s)*, *-ling*, *-waarts*, *-gewijs*, *-wijs*, *-halve* en het diminutiefsuffix) en voorts is er als appendix een groot schema over het wel of niet voorkomen van het bindfoneem *e/en/s* bij samenstellingen.

Terecht heeft mw. Trampus ook enige aandacht geschonken aan Zuidnederlands taalgebruik en wel in verband met de voornaamwoor-

delijke aanduiding van de substantieven, het pronomen *gij* en het diminutiefsuffix *-ke*.

Hier en daar heb ik ook wel enige vraagtekens geplaatst. De uitspraak van *restaurant* b.v. (p. 4) zou ik niet meer met een genasaliseerde vocaal propageren; in het levend Nederlands om ons heen horen we toch duidelijk de *-n-*. Naast de schrijfwijze *-eau* voor *bureau* en *cadeau* (p. 16) had ik erbij vermeld dat we tegenwoordig ook *buro* en *kado* zien. Onduidelijk is waarom mw. Trampus bij haar groepering van de substantieven onder de categorie ‘singolaria tantum’ woorden als *as/bril/broek/schaar/nijptang/tweeling/vakantie* geeft (alle in het Italiaans wel pluralia tantum; vandaar haar onderscheid?); ze krijgen immers een doodgewoon meervoud (p. 49). Als voorbeeld van een oude vorm op *-e* van de eerste persoon staat ‘*Gelieve te zenden*’ er een beetje zonderling bij; hier hebben we toch zeker met een imperatief of een conjunctief te doen (p. 152).

Voor mij althans te dogmatisch is wat er over het relatief voornaamw. bijw. staat: *waaraan/waarop* enz. is te gebruiken bij dingen en bij *het*-woorden die personen aanduiden. Voor *de*-woorden echter die personen aanduiden, komt dit gebruik weliswaar voor, maar het advies is vooral in de geschreven taal prepositie + *wie* te gebruiken omdat dat juister is. De scheiding in het gebruik tussen *het*- en *de*-woorden is m.i. in ons levend Nederlands niet zo scherp en ook worden het voornaamw. bijw. en de prepositie + *wie* zelfs in geschreven taal door elkaar gebruikt (p. 100).

Als een zin met *hoewel* op de hoofdzin volgt, worden volgens mw. Trampus de bijwoorden *toch* en *maar* niet gebruikt. Zo bijvoorbeeld: ‘Ze bleef thuis hoewel ze zin had uit te gaan’, in tegenstelling tot: ‘Hoewel ze zin had uit te gaan, bleef ze toch maar thuis’ (p. 228). Deze beperking is voor mij te rigouzeus.

Hoewel de stof zeer systematisch en uitvoerig behandeld wordt, zou ik bij enkele formuleringen een explicietere, scherpere beschrijving prefereren. Bij het meervoud *monniken* (p. 46) zou er duidelijkheidshalve bij kunnen worden vermeld, dat het accent de reden is dat hier geen verdubbeling van de *-k* optreedt. Bij de groep werkwoorden met onregelmatig presens en klinkerverandering in preteritum en/of participium (*hebben, zullen, kunnen* en *mogen*) mis ik *willen/wou* (p. 89). Bij het adjectief staat dat stofadjectieven niet predicatief voorkomen (p. 106) evenals *toenmalig* en *voormalig*; maar er zijn natuurlijk nog meer van dergelijke adjectieven. Bij de wenszin zou toegevoegd kunnen worden, dat *maar* onontbeerlijk is bij dit type zinnen (p. 153), evenals *toch* bij concessieve zinnen zo niet verplicht is, dan toch meestal voorkomt (p. 154).

Ondanks de enkele vragen en wensen die het boek heeft opgeroepen, mag uit wat ik er in het begin over gezegd heb, duidelijk zijn, dat de Nederlandse grammatica hier niet alleen uitvoerig en overzichtelijk, maar ook zeer gewetensvol beschreven is, op een manier die de Italiaanse lezers, getraind in het verwerven van grammaticale kennis door de heldere structuur van hun eigen leerboeken, niet anders dan zeer vertrouwd zal moeten voorkomen.

Drs. Nora van den Toorn-Danner

Folkert Kuiken en Ineke Vedder. Regelrecht. Een serie praktische grammatikaoefeningen voor buitenlanders. Deel 1 en deel 2. VU Boekhandel/Uitgeverij. Amsterdam 1984.

Het verschijnen van Regelrecht 1 en 2 van Folkert Kuiken en Ineke Vedder is belangrijk voor het onderwijs van het Nederlands aan buitenlanders. Niet alleen voor de docenten maar ook voor hen die alleen werken (antwoorden bij de oefeningen zijn opgenomen) zijn deze twee boekjes van grote waarde.

De auteurs zien als gebruikers van deze boekjes vooral de kursisten die 'Levend Nederlands' al grotendeels hebben doorgewerkt en hun kennis van de Nederlandse grammatika willen toetsen. Tot nu toe bestond er geen boek met dit soort grammatikaoefeningen als aansluiting op 'Levend Nederlands'. Grammatika kennen wil nog niet zeggen dat men deze ook gemakkelijk kan toepassen. Hiervoor zijn oefeningen nodig.

De teksten zijn modern en aangenaam om te lezen zonder dat ze te moeilijk zijn. Bovendien zijn ze gevarieerd.

De opbouw is duidelijk. Iedere les (tekst + oefeningen) heeft een appendix, waar men in het kort de in de les toe te passen grammatika terugvindt, zodat de kursist ook nog de grammatika kan repeteren.

Misschien hadden de auteurs voor bepaalde moeilijke grammatikale onderwerpen wat meer oefeningen kunnen maken (b.v. imperfectum en perfectum; samengestelde werkwoorden; voornaamwoordelijke bijwoorden). Het gebruik van het diminutief in het Nederlands is zeer frequent en specifiek. Zou daar geen les voor moeten worden gemaakt? Als konklusie zou ik willen zeggen dat het leerboek 'Levend Nederlands' veel meer waarde heeft gekregen met deze twee aanvullende oefenboeken, maar dat deze twee delen 'Regelrecht' heel goed ook zonder 'Levend Nederlands' te gebruiken zijn en een eigen leven kunnen leiden.

Liesbeth Pascal-de Graaff, Université de Besançon

Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen is verhuisd naar Zoetermeer, Europaweg no. 4. Het postadres is: Postbus 25000, 2700 LZ Zoetermeer. Telefonisch is het Ministerie te bereiken onder nummer 079-531911.

Eindnoten:

- 1 Gezien de beperkte ruimte voor deze bespreking zullen citaten uit dit werk slechts in (mijn) vertaling worden gegeven.

Van buiten de muren/ *Europa*

Frankrijk

Universiteit van Besançon. De docente Nederlands in Besançon, mw. Liesbeth Pascal-de Graaff is tevreden over het academisch jaar 1983/1984. Het eerstejaars college werd bezocht door 50 studenten die een hechte groep vormden. De tweedejaars studenten lezen van Marga Minco 'Verzamelde Verhalen'.

Er was veel belangstelling voor de cursus 'Civilisation et Littérature Néerlandaises': 70 deelnemers. Na een algemene inleiding in het eerste semester werkten de studenten aan een 'exposé' dat aansloot bij hun hoofdrichting (b.v. Nederlandse muziek door een studente musicologie). (ms)

Straatsburg: Promotie Claudia Huisman. Op vrijdag 9 december 1983 verdedigde Claudia Huisman aan de Straatsburgse universiteit haar proefschrift '*Les Proverbes Français et Néerlandais relatifs aux Animaux, étude comparée*', ter verkrijging van de graad van *Docteur de troisième cycle*. De jury bestond uit professor Georges Straka, onder wiens leiding Mw. Huisman haar wetenschappelijk onderzoek had verricht, de Nijmeegse hoogleraar Antoon Hagen, professor Claude Buridant en ondergetekende.

Toen Mw. Huisman haar werk vier uur lang met verve had verdedigd, konden we haar geruststellen door nog een laatste dierensprekwoord aan haar verzameling toe te voegen: 'Laat de Kievit stippen, ik heb de eieren in mijn hoed!' En die had ze want de jury besloot eenstemmig op haar diploma de vermelding *Très Bien* in te vullen.

Mw. Huisman, geboren in Indonesië en opgegroeid in Vlaardingen, heeft haar studie Frans geheel aan de Straatsburgse universiteit gevolgd, waar ze in 1977 haar *maîtrise* behaalde. In datzelfde jaar werd ze er tot *lectrice Nederlands* benoemd en sinds 1 oktober 1982 is ze bevorderd tot assistante associée.

De I.V.N. feliciteert haar alsnog met het zo glansrijk behalen van de doctorstitel.
André van Seggelen

Groot-Brittannië

Universiteit van Hull. Op 22 mei 1984 heeft professor mr. W.F. de Gaay Fortman, namens Z.W.O. een grote collectie (1.100 titels) wetenschappelijke publikaties uit de boekerij van deze organisatie overgedragen aan het Institute of Modern Dutch Studies. Het gaat om werken over o.a. Nederlandse en Engelse taal- en letterkunde, geschiedenis en sociale wetenschappen. Professor P. King toonde zich zeer tevreden met deze verrijking van de Brynmor Jones Library.

(ms)

Het aprilnummer van *Dutch Crossing* is geheel gewijd aan het

Nederlands drama uit de middeleeuwen. In dit themanummer zijn enkele bijdragen opgenomen over het colloquium 'The Medieval Drama of the Low Countries', dat van 4 tot 7 september 1983 gehouden werd aan het Newnham College te Cambridge. *Dutch Crossing* wordt uitgegeven door het Department of Dutch, University College London, Gower Street, London WC1E 6BT, Groot-Brittannië.

(ms)

Italië

De *Scuola Superiore di Lingue Moderne per Interpreti e Traduttori* te Trieste heeft een actief jaar achter de rug. De vijf docenten, waaronder de in december 1983 afgestudeerde Lucia Tomada, gaven te zamen 42 lessen per week. In totaal sloten vijf studenten hun studie af, allen met een vertaalscriptie.

Van de hand van mw. Trampus-Snel verscheen in oktober 1983 het vervolg op haar in 1982 verschenen grammatica voor Italiaanstaligen (zie recensie in dit nummer): *Esercizi applicativi di lingua neerlandese*.

(ms)

Landen buiten Europa

Australië

The University of Sydney. Aan het Department of Indonesian and Malayan Studies is een nieuwe part-time 'tutor Dutch' benoemd: mw. drs. P.M. Yallop. Zij volgt de eind 1983 gepensioneerde mw. Th. van Lennep op. Mw. Yallop studeerde in Amsterdam aan de V.U., waar zij in 1966 haar doctoraal Algemene Taalwetenschap behaalde.

(ms)

Verenigde Staten

Begin juni vond in Washington, DC de tweede tweejaarlijkse Interdisciplinary Conference on Netherlandic Studies (ICNS) plaats. De 150 deelnemers uit de Verenigde Staten, Canada en Europa woonden meer dan dertig lezingen over Nederlandse taal en literatuur en over kunst, geschiedenis en cultuur van de Lage Landen bij. Een zeer welkom teken voor het interdisciplinaire karakter van het kongres was het toegenomen aantal lezingen op gebied van kunst en geschiedenis. Een receptie in de residentie van de Belgische ambassadeur, een bezoek aan de 'Iagelandse' verzamelingen van de National Gallery of Art en een receptie op de Nederlandse ambassade met optreden van de bekende acteur Henk van Ulsen zorgden voor afwisseling en ontspanning in het volle programma.

Voor informatie over de binnenkort te verschijnen kongresbundel alsmede over die van de ICNS 1982 kunt u contact opnemen met de organisator van het kongres

en sekretaris van de AANS Dr. William H. Fletcher, Department of Language Studies,
United States Naval Academy, Annapolis, MD 21402 USA.
B. Fletcher

universiteiten, Leuven 1982,
's-Gravenhage/Hasselt: IVN 1983,
141-148.
Trefwoorden: nederlands, vto, enquête,
opleiding voor onderwijsgevenden
TLab 3772:8

AR 05135

Beheydt, L., Kleijn, P. de, Het certificaat
Nederlands als vreemde taal. In: Rooy,
J. de (ed.), *Achtste colloquium van
docenten in de neerlandistiek aan
buitenlandse universiteiten*, Leuven 1982,
's-Gravenhage/Hasselt: IVN 1983,
149-156.
Trefwoorden, nederlands, vto, certificaat
TLab 3772:8

AR 05643

Combecher, H., Ein Konzept zur
Landeskunde im Fach Niederländisch.
In: Raasch, A., Hüllen, W., Zapp, F.,
*Beiträge zur Landeskunde im
Fremdsprachenunterricht*, Frankfurt/M:
Diesterweg 1983, 192-200.

Trefwoorden: vto, nederlands,
duitsland-brd, kennis van land en volk
TLab 4219

AR 07282

Aarts, F., Wekker, H., Writing a
contrastive grammar of English and
Dutch. Treatment of modal notions. In:
Fisiak, J. (ed.), *Papers and studies in
contrastive linguistics*. Vol. 14,
Poznan/Washington, D.C.: Adam
Mickiewicz University/CAL 1982,
25-25-43

Trefwoorden: contrastieve analyse,
engels, nederlands, pedagogische
grammatica, werkwoord, vto
TLab 2129:14

AR 07700

Kellerman, E., Predicting transferability
from semantic space: An investigation of
translation preferences for a polysemous
word. In: Fisiak, J. (ed.), *Studia Anglica
Poznaniensia. An international review of
English studies*. 14 (1982), Poznan: Adam
Mickiewicz University 1982, 197-219

Trefwoorden: vto, nederlands, engels,
interferentie, experimenteel onderzoek,
taalproductie, taalleergedrag, idioom
TLab 4051:14

AR 07979

Nas, G., De herkenbaarheid van
(Engels-Nederlandse) 'cognates' tijdens
visuele woordherkenning in het Engels.
In: Matter, J. (ed.), *Woorden in het
vreemde-talenonderwijs. Toegepaste
Taalwetenschap in artikelen* 11 (Jg. 1981,
nr. 3), Amsterdam: VU Boekhandel 1981,
210-226.

Trefwoorden: vtv, nederlands, engels,
cognate, experimenteel onderzoek
TLab 2794: 11

MO 01211

Vriendt, S. de, Vriendt, M. de, Wambach,
M., *Correction phonétique des*

francophones belges qui apprennent le néerlandais, Mons: CIPhA z.j.
Trefwoorden: foutencorrectie, walen, nederlands, vtv, uitspraak, intonatie
TLab 1111

MO 01731

Rooij, J. de, Thomassen, F., Vries, J. de, Wilmots, J., *Neerlandistiek buiten Nederland en België*, 's-Gravenhage/Hasselt: IVN 1982
Trefwoorden: vto, nederlands, onderzoeksrapportage, onderwijsprogramma
TLab 4063